

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 142 / שבת, אדר א' - ב' תשע"ט

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורן
meir.macon9@gmail.com

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891
macon1@bezeqint.net

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

תוכן העניינים

- 5 | **דבר העורך**
ט"ו בשבט - "חג הלכתי" ושפע ברכות
- 8 | **מידע הלכתי** - המעבר לשנת מעשר שני באילנות * חרקים בפירות המצויים בטו בשבט
הגאון **רבי שניאור ז. רווח שליט"א**
רב קהילת משכן התורה - אלעד, וראש המכון למצוות התלויות בארץ
- 17 | **מדור גנוזות וכת"י מתורת ארץ ישראל**
ספר עיר חדשה מסכת תרומות פרק ב - ג
מאת **רבי רבינו יהודה הכהן זלה"ה** מחכמי פאס שבמרוקו
מפוענח מכת"י ע"י **הרב נתנאל אביטל שליט"א** * עם תוספת ביאורים והערות שע"י **צוות חוקרי המכון** ובעריכה והגהה לדפוס ע"י הרה"ג **רבי ישראל אלנקווה שליט"א**
- 21 | **דיני ברכות לקראת ט"ו בשבט**
מו"ר הגאון **רבי שלמה משה עמאר שליט"א**
הראשון לציון ורבה של ירושלים
- 32 | **האם נשים מברכות שהחינו על מרקחת אתרוגים שנוהגים לאכול בליל טו בשבט**
הרה"ג **רבי שניאור ז. רווח שליט"א**
רב קהילת משכן התורה - אלעד, וראש המכון למצוות התלויות בארץ
- 42 | **הפרשת ישראל בפירות של גוי, ובדין מאמין על ידו, ובקטן המפריש של גדול - חלק ב**
הרה"ג **רבי משה לנדאו שליט"א**
מרבני המכון
- 48 | **ט"ו בשבט**
הרה"ג **רבי ישראל מאיר פלמן שליט"א**
מרבני כולל מדרש אליהו ומח"ס קונטרס השביעית

למורנו

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת משכן התורה – אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ
ולכל משפחתו הנכבדה

נשגר בזאת את ברכתנו ברכת

מזל טוב

לרגל אירוסי הבת הכלה המהוללה

עב"ג הבה"ח דניאל עמאר הי"ו

מבחירי ישיבת 'חברון' אשר שמו יוצא לפניו

יתן השם ויעלה השידוך הזה יפה ענבי הגפן בענבי הגפן

ויזכו לבנות בית נאמן בישראל

ולהרות מלא חפניים נחת את ההורים וכל בני המשפחה

ויהי רצון "שכל נטיעות היוצאים ממך יהיו כמותך"

מאחלים:

חברי מערכת 'תנובות שדה'

רבני וחוקרי המכון

וצוות עובדי המכון

בסייעתא דשמיא

ט"ו בשבט – "חג הלכתי" ושפע ברכות

'ט"ו בשבט' נקרא בפי העם "חג לאילנות". לכאורה זהו ה"חג" הכי "קל" מבין חגי ומועדי ישראל. אין בו מצוות החג, אם כי אין אומרים בו תחנון, וכן נהגו על פי קבלה לבהרבות באכילת פירות, וראה עוד בקונטרס ט"ו בשבט שי"ל ע"י הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א במהות היום ובמקור ויסוד המנהג של אכילת פירות ביום זה, וכן בתוך הגיליון במאמרו של הרה"ג רבי ישראל מאיר פלמן על מהות היום והשפעתו.

אולם למעשה זהו חג "כבד" יחסית מבחינת ההלכות הרבות הקשורות אליו. ניתן לומר שזהו "חג הלכתי"

ראשית, ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילן, ויש בכך נפקא מינא לדיני מצוות הארץ של פירות האילן, שהם מניין שנות ערלה, וכן לענין שביעית. כמו כן יום זה הוא המעבר לשנת מעשר, וראה במידע ההלכתי בגיליון זה את המשמעויות ההלכתיות והמעשיות לכך, וכן בקונטרס ט"ו בשבט המצורף.

כמו כן, עקב המנהג להרבות באכילת פירות ביום זה, זהו הזמן להתעורר ביתר שאת בפרטי חובת הדיקה מתולעים וחרקים הנמצאים בפירות. וראה במידע ההלכתי טבלה מפורטת וכן מידע מפורט לגבי סוגי הפירות השונים, המובא גם בהרחבה בקונטרס ט"ו בשבט.

בנוסף, עקב ריבוי אכילת פירות ביום זה, נכנסים לדיני קדימה בברכות ועוד פרטים רבים בדיני ברכות, ראה במאמרו הארוך והמפורט של מו"ר הראשל"צ הגאון רש"מ עמאר שליט"א בגיליון זה, וכן במאמרו של הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א בשאלת ברכת שהחינו לנשים על אכילת אתרוג בליל ט"ו כפי המנהג. ועיינו גם במאמר מאת הרה"ג רבי ישראל מאיר פלמן שליט"א בדיני קדימה בברכות.

* * *

נראה עוד שיש קשר מהותי בין ריבוי הברכות ליום ט"ו בשבט, כדלהלן.

ידוע מ"ש במנחות דף מג; "תניא היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך" ופרש"י, "מה ה' אלהיך וגו', קרי ביה מאה".

ונראה שמספר מאה מסמל כמות מרובה, כלומר, לכל דבר יש את הכמות שהיא מרובה עבורו, יש דברים שעבורם חמישים זה הרבה, ויש דברים ששבעים זה הרבה וכן כיוצ"ב כל דבר לפי ערכו ועניינו. אבל מאה מסמל כמות מרובה לכל הדעות.

ומצינו כן בהרבה מקומות שמאה מסמל כמות מרובה, (בראשית כו) וזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה': (שמואל ב כד) ויוסף ה' אלקיך אל-העם כהם וכהם מאה פעמים: (משלי יז) תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה: (שבת כה:) איזה עשיר.. כל שיש לו מאה כרמים ומאה שדות ומאה עבדים

שעובדין בהן: (סנהדרין ח.) שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה: (גיטין סד.) הודאת בעל דין כמאה עדים דמי: (כריתות יב.) אדם נאמן על עצמו יותר ממאה איש: (יומא פג.) תרי כמאה ומאה כתרי: (ברכות מה:) מאה נשי כתרי גברי דמיין: (כתובות צט:) לאחד ואפ' לשנים לאחד ואפילו למאה: (שבת ז.) אפילו גבוה מאה אמה חייב: (בבא מציעא לא.) השב אפילו מאה פעמים משמע... שלח אפילו מאה פעמים משמע... הוכח אפילו מאה פעמים משמע: (שבת קכ.) מצילין סל מלא ככרות אף על פי שיש בו מאה סעודות: (גיטין סג:) כותבין ונותנין אפ' מאה פעמים. וכן ע"ז הדרך בעוד הרבה מקומות.

ומאחר שמאה מסמל כמות מרובה, נראה שזהו עניין מאה ברכות, כלומר ריבוי ברכות, ומאה ברכות בודאי נחשב לריבוי ברכות.

והנה המקור למאה ברכות הוא כאמור מקרא דמה ה' אלקיך שואל מעימך כי אם ליראה. ויש להבין מה הקשר בין עניין ברכות לעניין היראה והלא עיקר עניין הברכה הוי שבח והודאה לקב"ה, הן אם בברכת המצוות על אשר קידשנו וציוונו, הן ברכות הנהנין או ברכות השבח.

ונראה לבאר בס"ד עפ"ד חז"ל המובאים ברש"י פרשת לך לך, "והיה ברכה, הברכות נתונות בידך... דבר אחר ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלקי אברהם, ואברכך זהו שאומרים אלקי יצחק, ואגדלה שמך זהו שאומרים אלקי יעקב. יכול יהיו חותמין בכל, תלמוד לומר והיה ברכה, בך חותמין ולא בהם". ויש להבין מהו העניין דבך חותמין ולא בהם.

ויתכן בדרך אפשר, דהנה הקב"ה אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף. והגילוי היחיד שיש לנו בקב"ה הוא התגלות ה' במעשיו, פוקח עורים, מתיר אסורים וכיוצ"ב. ויש בזה שני פנים. פן אחד האמונה שהקב"ה הוא הפועל את הכל, הוא הפוקח עורים והוא המתיר אסורים וכו'. ופן שני זהו נתינת תואר לקב"ה מצד מעשיו, שהקב"ה מתואר על ידינו כ'מתיר אסורים' וכ'פוקח עורים' וכו'. ולפי חתימת הברכה ברוך אתה ה' פוקח עורים וכו' הוא נתינת תואר להקב"ה מצד הדברים שה' עושה עושה בעולם תוך הכרה שעניין זה שאנו מברכים עליו נעשה ע"י ה' ולכן אנו מודים על כך שהקב"ה הוא "פוקח עורים" ו"מתיר אסורים", וכיוצ"ב.

ולפי זה כשאומרים 'אלקי אברהם' ו'אלקי יצחק' ו'אלקי יעקב', בפשטות זה בא בתור הפן הראשון הנ"ל שהוא תיאור המציאות שהקב"ה הוא אלקי אברהם יצחק ויעקב. אבל כשחותמים ברוך אתה ה' 'מגן אברהם' הוא נתינת תואר כנ"ל לקב"ה שהוא 'מגן אברהם'. ולפי"ז כשהקב"ה אמר בך אני חותם הכוונה שאף שהוא אלקי אברהם יצחק ויעקב מצד המציאות, מ"מ מצד התואר, אברהם אבינו ראוי מצד עצמו שהקב"ה יכונה בתואר 'מגן אברהם' וזהו מעלת בך חותמים. ויש עוד להעמיק בהאי מילתא ולא באנו אלא לגעת בקצוות הדברים לצורך ביאור מהות הברכה.

עכ"פ, לפום הביאור הזה במילי דברכות, נמצא מובן שדבר זה הינו המפתח ליראת ה', מאחר שבברכות אנו מתארים את הקב"ה כמי שכל הדברים נפעלים על ידו. ומעתה חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שעל ידי זה תחדור בליבו האמונה וההכרה שכל הקורה במהלך יומו וכל הדברים הנעשים הכל מאיתו ית', ועי"ז תיכנס יראת ה' בליבו.

ויתכן שזהו עניין מאה ברכות, שצריך שיהא ריבוי ברכות, משום שכדי להחדיר את היראה בלבבות צריך ריבוי אמצעים, וצריך גם ריבוי דברים שונים מכל הסובב את האדם בעולמו שהאדם יכיר ויחדיר בליבו שהכל מאת האלקים, ומאה ברכות הוי ריבוי בודאי וכמשנ"ת.

והנה יום ט"ו בשבט הוא יום של גילוי השפע שבא בעקבות הגשמים, עי' היטב במאמרו של הגרי"מ פלמן שליט"א הנז' בשם הגאון הגדול הגרש"י בורנשטיין זצוק"ל, ואין מתאים מיום זה להרבות בברכות על הפירות ועי"ז להכיר ולהחדיר לליבנו את השפע האלקי שיש לנו בפירות האילן למיניהם המרובים והטובים.

יתן ה' שביום ט"ו בשבט הבעל"ט יושפע עלינו שפע גדול משמים בגשמיות וגם ברוחניות וכדבריו המפורסמים של הגה"ק רבי חיים כהן זצ"ל (ודבריו מובאים בקונטרס ט"ו בשבט וכן במאמר הנז' מאת הגרי"מ פלמן שליט"א) וכפי שהאריך בזה גם הגאון הגדול הגרש"י בורנשטיין שליט"א עי' בפנים.

בברכה העורך

❖ המעבר לשנת מעשר שני באילנות ❖ חרקים בפירות המצויים בטו בשבט

המעבר לשנת מעשר שני באילנות:

1. פירות שהגיעו לשליש בתשע"ח אף שייקטפו בשנת תשע"ט לאחר טו בשבט, מכל מקום מפריש מעשר עני.
2. פירות שיביאו שלישי לאחר ט"ז בשבט תשע"ט [בד"כ החל מפרי השסק ואילך], מפריש מעשר שני.
3. אתרוג שייקטף לאחר ראש השנה של תשע"ט ולפני ט"ו בשבט, מפריש מעשר עני. והנקטף לאחר ט"ז בשבט תשע"ט מפריש מעשר עני בלבד.
4. פירות הדר שהביאו שלישי לפני ט"ז בשבט תשע"ט, ונקטפו לאחר ט"ו בשבט תשע"ט, מעיקר הדיון, דינם ככל פירות האילן, ויש שחששו לדמותם לאתרוג מספק, ועל כן מפרישים מספק גם מעשר שני וגם מעשר עני.

מתוך חוברת לטו בשבט שהו"ל לזיכוי הרבים ע"י המכון

חרקים בפירות המצויים בטו בשבט:

שם המוצר	אופן השימוש	שם המוצר	אופן השימוש
אבוקדו	בחזקת נקי	דובדבנים מסוכרים	חייב בדיקה ראה להלן
אבטיח	בחזקת נקי	זיתים	חייב בדיקה ראה להלן
אגוז ברזיל	בחזקת נקי	חבושים	חייב בדיקה ראה להלן
אגוז לוז עם קליפה	חייב בדיקה, ראה להלן	חמוציות טריות/מסוכרות	בחזקת נקי
אגוז מלך עם קליפה	חייב בדיקה, ראה להלן	חמוציות מיובשות	חייב בדיקה, ראה להלן ערך "צימוקים"
אגוז מקדמיה	בחזקת נקי	חרובים	חייב בדיקה ראה להלן
אגוז פקאן מסוכר	בחזקת נקי	לדר באריות סגורות	בחזקת נקי

יש לבדוק ויזואלית	לדר באריזות פתוחות		חייב בדיקה, ראה להלן	אגוז פקאן מקולף
בחזקת נקי	מלון		בחזקת נקי	אגוז פקאן עם קליפה
לבדוק ויזואלית	מנגו מיובש		בחזקת נקי	אגוז צנובר
חייב בדיקה ראה להלן	משמש מיובש		בחזקת נקי	אגוז קוקוס
לעיתים חייב בדיקה ראה להלן	ענבים		חייב בדיקה, ראה להלן	אגוז קשיו
לפתוח ולבדוק	ערמונים		חייב בדיקה, ראה להלן	אגוזים ושקדים קצוצים
ראה להלן "הדרים"	פומלה/פומלית		בחזקת נקי	אגס
חייב בדיקה ראה להלן	פטל / אסנה		חייב בדיקה, ראה להלן	אוכמניות
חייב בדיקה, ראה להלן	פיסטוקים		בחזקת נקי	אננס בשימורים
בחזקת נקי, את המיובש רצוי לבדוק ויזואלית	פפאיה / טרי / שימורים או מיובש		חייב בדיקה, ראה להלן	אננס טרי
חייב בדיקה, ראה להלן	צימוקים		חייב בדיקה, ראה להלן	אננס מיובש
לפתוח ולבדוק מדגמית	קבוקים		להסיר העלה, לשטוף, ובד"כ בחזקת נקי,	אפרסמון
בחזקת נקי, את המיובש רצוי לבדוק ויזואלית	קיווי טרי או מיובש		ראה להלן "הדרים"	אשכולית
ראה להלן "הדרים"	קלמנטינה		בחזקת נקי	אתרוג מסוכר
חייב בדיקה, ראה להלן	רימון		לפתוח ולבדוק מדגמית	בטנים מצופים שוקולד
חייב בדיקה, ראה להלן	שיזף מיובש		חייב בדיקה, ראה להלן	בטנים מקולפים

בטנים עם קליפה	בד"כ בחזקת נקי	שימורי פירות	בד"כ בחזקת נקי
בננה טריה	בחזקת נקי	שקדים מקולפים	בחזקת נקי
בננה צ'יפס	בחזקת נקי	שקדים עם קליפה קשה	בחזקת נקי
גוג'י ברי	חייב בדיקה, ראה להלן ערך "צימוקים"	תאנים	חייב בדיקה, ראה להלן ערך "צימוקים"
גויאבה	חייב בדיקה, ראה להלן	תות עץ	חייב בדיקה, ראה להלן
גרעיני אבטיח	לפתוח ולבדוק מדגמית	תות שדה	חייב בדיקה, ראה להלן
גרעיני דלעת	בחזקת נקי	תמר לח	בחזקת נקי
גרעיני חמניות	לפתוח ולבדוק	תמר מיובש	חייב בדיקה, ראה להלן
דובדבנים בסירוף / חמוץ	חייב בדיקה ראה להלן	תפוז	ראה להלן "הדרים"
דובדבנים בסירוף / מתוק	חייב בדיקה ראה להלן	תפוז סיני [קומקוואט] / מסוכך	בחזקת נקי
דובדבנים מיובשים	חייב בדיקה ראה להלן	תפוח עץ - טרי / מיובש	בחזקת נקי

הנגיעות במוצרי המזון השונים ואופן בדיקתם, כבר כתבתי באריכות בסדרת הספרים "תולעת שני" ד' כרכים. ובמאמר זה אשתדל בקיצור נמרץ לציין כמה מהמינים המצויים:

התוצרת הבאה מוגדרת "בחזקת נקי" ואין חובה לבודקה:

אגוזים מהסוגים הבאים: **צנובר, ברזיל, מקדמיה, פקאן** – בקליפתו הקשה או מסוכך, **אגוז קוקוס**. **בננה טריה ומיובשת [בננה צ'יפס]**. **לדר** על סוגיו השונים. כשהוא באריזה סגורה. **פפאיה טרייה ומיובשת**. תפוחי עץ מגידול מסחרי טרי ומיובש. **תפוז סיני** עם סוכך. **שימורי פירות [אגסים, אננס, גויאבה, אפרסקים ומשמש]**.

התוצרת הבאה חייבת בבדיקה וכדלקמן:

אגוזי מלך, אגוזי לוז, שקדים, פיסטוקים ובטנים: בקליפתם החיצונית הקשה – יש לפתוח ולראות בתוככי הקליפה משני הצדדים שאין קורים ופסולת חרקים.

אגוז קשוי: בתהליך האיחסון כשהתוצרת עוברת מחסנים ואוניות שהם מוקדים קשים של חרקים. תתכן נגיעות של זחלי עש וחרקי מחסן מסוגים שונים, המותרים סימנים על הימצאותם בפרי, של פירורים, קורים, אבקה ועוד. כיון שלרוב האגוזים יש חור טבעי בקצה הפתוח לחלל הפנימי של האגוז, הזחלים והחרקים חודרים פנימה לעיתים ללא שהם משאירים סימנים חיצוניים. אגוזים אלו נוטים להתעפש מהר אם הם לא נשמרים באריזה אטומה. כמו כן האגוזים הישנים יותר מקבלים הצטמקות שבאה לידי ביטוי במראה החיצוני של האגוז. ולכן: באם האגוזים נראים בריאים שלימים ובהירים, די להתבונן חיצונית לראות שאין סימני כירסום ושאר סימנים מחשידים, כמו כן לעשות בדיקה מידגמית שאין נגיעות פנימית ודי בכך. [יש לשים לב שפעמים בתהליך הקילוף של הקליפה החומה, חלק מפירורי הקליפה נכנסים לתוך האגוז דרך החור הטבעי, ואינם קשורים לנגיעות בחרקים. ורק פירורים שצורתם אחידה מהווים סימן לחרקים].

באם האגוז נראה מצומק, וק"ץ באם יש עליו סימני כירסום או שאר סימנים מחשידים, חובה לחצות כל אגוז לשניים ולבדוק שאין נגיעות פנימית סמויה.

אגוזים ושקדים קלופים וקצוצים: בקלופים יש להתבונן חזותית שאין קורים או סימני כירסום וכיו"ב. ורצוי לסננם במסננת בעלת חורים גדולים, ולבדוק בנשורת באם יש חרקים או סמני חרקים. וכך יש לנהוג באגוזים ובשקדים טחונים או קצוצים.

אננס: טרי בחזקת נקי. – לאחר הקילוף, יש להוריד גם את המשקעים שיש מהצד החיצוני, כיון שהם משמשים כמשום מסתור לחרקים חיצוניים. **אננס מיובש** יש להסתכל חזותית, שאין חרקים שנדבקו על המוצר.

גויאבה: טרייה, יש לקלף את הקליפה מהפרי, להתבונן חזותית על כל שטח הפרי, במידה והכל בריא לחלוטין ואין רכות יתירה, ניתן לאכול את הפרי. במידה ויש חשש כלשהו מחמת רכות או מחמת סימני חזירה לתוך בשר הפרי, יש לפרוס את הפרי לפרוסות ולבדוק בכל פרוסה אם ישנם זחלים. [ניתן גם לכתחילה לחתוך לפרוסות ללא הסרת הקליפה, ולבדוק כל פרוסת פרי, רק שיש לבדוק חזותית באם יש כנימות מגן על גבי הקליפה – הכנימות יורדות בקלות בשפשוף קל].

דובדבנים: טריים מגידול בא"י או מעובדים מגידול זה – בחזקת נקיים. תוצרת ממקור אחר: בשימורים בסירופ, יש חשש גבוה לחרקים וחובה לבדוק כל פרי (עדיף לקחת את הזן החמוץ וללא גרעינים). מיובשים/מצומקים – עדיף להימנע כיון שהבדיקה קשה מאד. מסוכרים – יש לעשות בדיקת מדגם ואם הכל נמצא נקי סימן שמקור הסחורה מגידול נקי, ומותר בשימוש.

הדרים: יש להתבונן ויזואלית סביב כל הפרי לראות אם יש כנימות על גביו. במידה ומוצאים כנימות, אם הם בודדות ניתן להורידם בשפשוף ידני, ובמידה והם רבים כדאי להשרותם במים עם חומר ניקוי [לרכסם] ובעזרת מברשת קשה לשפשף את הפרי מכל צדדיו, ובכך מובטח נקינות. במידה ורוצים לקלף ללא נקיין מוקדם, יש לשים לב לאחר הקילוף שלא עברו חרקים על בשר הפרי [ורצוי לשוטפו תחת ברז מים]. במטעים שאינם מטופלים, או אף במטעים מטופלים כאשר מתגלה ריעותא כגון פרי רך או סימני חזירה, לאחר הקילוף, יש להתבונן היטב סביב הפרי באם נראים סימנים מחשידים. במידה ונמצאו סימנים, יש לבדוק כל פלח ופלח שהוא נקי ושאין בו זחלים של רימות הזבוב.

זיתים: יש להתבונן חזותית אם יש כנימות מגן על גבי הזית [במידה ולא יורד בשפשוף קל, אינו אלא פגע טבעי]. כמו"כ בהתבוננות יש להבחין אם ניכרים סימני עקיצה של הזבוב [צבען כחלחל במקצת, ומקום הדקירה שקוע קמעא]. פעמים רבות שישנם שינויי צבע טבעיים כגון מלחץ או ממכות הניתנות על העץ בזמן המסיק וכו', ואינם סימן לנגיעות. בכל מקרה של ספק יש לפתוח את מקום המכה, ולראות אם יש מחילה או סימני נבירה, [בזיתים שחורים דרושה התבוננות יתירה עקב קושי הזיהוי מחמת הצבע].

חבוש: ראה לעיל באופן בדיקת הגויאבה.

חרוב: יש לבחור תוצרת של חרובים יפים ושלמים, ולהשתדל מאד שיהיו נקיים ומבריקים [דבר המעיד על טריות]. רצוי להשרות את החרוב במים מספר דקות ובכך לרככו, ולחצות עם סכין את החרוב לאורכו, ולהתבונן שאין בפנים סימני כירסום, גללים, קורים ושאר סימנים מחשידים. במידה ונמצאו סימנים מחשידים יש לחתוך את המקום הנגוע ולבדוק היטב בשאר המקומות. הבדיקה בחרוב קשה מאד עקב מקומות המסתור שיש לחלים, ולכן יש להתבונן היטב, או להמנע כלל מלאכול חרוב שנמצאו בו סימנים להימצאות חרקים.

משמש מיובש: עקב הצטמקות הפרי, סימני החדירה של הזחלים לפרי אינם ניכרים כדבעי.

על כן, יש לשטוף את הפרי מבחוץ. לפתוח את הפרי ולהתבונן ממול מקור אור שאין בו חרקים או זחלים – לעיתים בתוך מירקם הפרי.

פירות יער:

אוכמניות: תוצרת הנקנית בשווקים הוא מגיע ממוטעים מטופלים והוא בחזקת נקי מחרקים ואינו חייב בדיקה פנימית, אלא אם כן נמצאה ריעותא, כגון שהפרי רך מידי, או סימני חדירה לתוך הפרי. פרי שנלקח מצידי הדרכים או מגידול בר אחר, כאמור הוא בחשש גדול של נגיעות, ועקב הגודל הקטן של הפרי קשה לבודקו חזותית, ולכן יש לחצותו לשניים ולבודקו שאינו נגוע. בתוצרת קפואה, יש מדינות בהם התוצרת נקיייה יותר ויש פחות, יש לרכוש תחת כשרות מהודרת המקפידה על ניקיון מחרקים, כאשר אין מידע מספיק יש לעשות בדיקת מידגם גדולה [מעל שיעור מיעוט המצוי כלומר 10%] ואם התוצרת נמצאה נקיייה מסתבר שזה משטחים מטופלים.

אסנה – פטל שחור: בפרי האסנה תתכן נגיעות חיצונית ופנימית של זחלים שונים ועקב מבנהו המיוחד הן בצד החיצוני והן הפנימי, קיימים מקומות מסתור רבים, והבדיקה קשה, והמעוניין להתאמץ ולבדוק, ינהג כדלהלן: מסירים את עוקץ הפרי, משרים את הפירות בחומר השריה למשך כ- 5 דקות, שוטפים היטב את כל פרי בפני עצמו תחת זרם מים חזק. מתבוננים היטב בכל פרי ופרי תחת מקור אור או במקום מואר היטב, אם אין מצויים זחלים או סימני כירסום של זחלים, ואם אין חרקי שדה. יש לתת תשומת לב מיוחדת לאיזור העוקץ של הפרי, ובין הגומות החיצוניות של הפרי. [פעמים רבות יש כעין "קוים" שהם "שערות" שעל הפרי ואינם חרקים]. באם נמצא הכל נקי מחרקים או מסימנים מחשידים. יש לפתוח מידגמית כמה פירות ולהתבונן שאין בפנים זחלים. במידה ונמצא נקי הפירות מותרים באכילה. במידה ונמצא איזור בפרי רך וממוסמס חובה לפתוח ולראות אם יש בו רימה של זבוב הפירות. במידה ונמצא

נגוע, חובה לפתוח את כל הפירות. בפירות שהם ממטעים שאינם מטופלים, יש להימנע מלהשתמש בהם כלל.

גוגי ברי: הוא פרי יער של שיח רב שנתי, הוא נגוע מאד, מחמת שכנימות עלה ותריפסים שוכנים בצמח ובעליו בזמן הגידול, ונותרים בתוצרת גם לאחר ייבוש. כיון שרוב הייבוש הוא בשמש, ולא עובר ניקוי כדבעי קודם הייבוש, הרי שבבדיקות על המוצר ביבש נמצאו כנימות רבות שנצמדו עם הייבוש על הפירות עצמם, וכן בין הפירות המייובשים.

על כן, בתוצרת טרייה, לאחר הפרדת העלים, מסתמא די בשטיפה קודם האכילה [לא נבדק בפועל], אולם בתוצרת שמייובשת שזה רוב השיוק היום במרכולים, כיון שלא מבצעים ניקוי והפרדה בזמן הייבוש, וכאמור החרקים נשארים תפוסים על הפירות, ואי אפשר לטפל בפירות בעודם מצומקים. לכן אם התוצרת שלפנינו נגועה כמעט אי אפשר להשתמש בתוצרת זו, מחמת החובה להתפיחה במים ולשטוף אחד אחד [כעין פעולת הבדיקה בצימוקים]. על מנת לוודא את רמת הנגיעות של המוצר, יש לבדוק מידגמות את מצב התוצרת, באופן הבא:

א. סינון במסננת עם חורים גדולים, ולבדוק בנשורת, אם נמצאו חרקים, יש להימנע מלהשתמש או לנהוג כנז' לקמן. ואם נמצא נקי, יש לבצע את השלב הבא [אפשר אף לכתחילה לבצע רק את הבדיקה באופן הבא].

ב. בדיקת מידגם מהתוצרת, לקחת חופן מהפירות ולהשרותם במים חמים לכ 10 דקות, עד אשר יתפחו שוב, ותוך כדי השרייה ישפשף בידו את הפירות, ויתבונן אם צפים חרקים, [באופן שישפוך את כל המים אל מסננת דקה של 50 מש לפחות, ויעמידה תחת אור ויראה את אשר יש על המסננת], במידה ונמצא נקי, אפשר להשתמש בשאר התוצרת. ובמידה ונמצא נגוע, יש להימנע מלהשתמש בתוצרת, או לחילופין להשרות את כל הכמות במים חמים ולשפשף כל פרי היטב מכל צדדיו.

פטל אדום: בשונה מהפטל השחור, ענפיו של הפטל האדום אינם קוצניים, ובפטל האדום יש נטייה של התפרקות הפרי עם הקטיפ שלו, ובמרכז הפרי יש חלל כאמור, בפרי הפטל להבדיל מהאסנה יש חלל פנימי והוא משווק ללא העוקץ, חלל זה משמש מקום מסתור לחרקים הרבים המצויים בפרי זה. בפירות שנלקחו ממטעים מטופלים יש להשרות את הפירות בחומר השרייה למשך כ- 5 דקות, שוטפים היטב את כל פרי בפני עצמו תחת זרם מים חזק. מתבוננים היטב בכל פרי ופרי תחת מקור אור או במקום מואר היטב, אם אין מצויים זחלים או סימני כרסום של זחלים, ואם אין חרקי שדה. יש לתת תשומת לב מיוחדת לאזור העוקץ של הפרי, ובין הגומות החיצוניות של הפרי. באם נמצא הכל נקי מחרקים או מסימנים מחשידים. יש לפתוח מדגמית כמה פירות ולהתבונן שאין בחלל הפרי זחלים. במידה ונמצא נקי הפירות מותרים באכילה. במידה ונמצא נגוע, חובה לפתוח את כל הפירות. כמו כן במידה ונמצא אזור מסוים בפרי שהוא רך מאד, יש לפותחו ולראות שאין בו רימות של זבוב הפירות. פירות ממטעים שאינם מטופלים, אין להשתמש בהם כלל.

תות עץ: פירות הגדלים בארץ ישראל שהם גידול בר ולא מטופל, כגון בצידי הדרכים ובחצרות הבתים, הם בחשש נגיעות גבוהה והניקוי שלהם קשה ביותר ויש להמנע מהשימוש בהם]. מאידך הגדלים במטעים מטופלים בארצות העולם. הם מחד מרוססים ומטופלים, ומאידך זה לא בשלימות וניתן למצוא את החרקים מטיילים על הפרי או נחבים בין גרגרי הפרי הצמודים. ולכן חובה להשרות את הפירות למשך כדקה וחצי

במים עם חומר ניקוי תוך כדי סיבוב הפירות בתוך המים. ולאחר מיכן באמצעות מברשת רכה לשטוף ולהבריז כל פרי תחת ברז המים. פירות רכים אין להשתמש בהם כלל מחשש לנגיעות פנימית.

צימוקים: בצימוקים יש לזכור, כי תוצרת של ענבים שנכנסו עם נגיעות לתהליך הייבוש, יכולים להישאר גם עד התהליך הסופי. ובנוסף, יש חרקים שמתווספים בהמשך התהליך, כגון בכל תהליך הייבוש בשמש, שהענבים חשופים לחרקים הן מעופפים מזדמנים, והן זבובי התסיסה המגיעים תוך כדי הליך הייבוש, וניתן לראות את הגלמים והרימות על גבי הפירות. אמנם בדרך כלל בתהליך הניקיון והשטיפות הנזכר לעיל, באם הוא נעשה כנדרש ובפיקוח נכון, התוצרת אמורה לצאת נקייה, אלא שלא תמיד הדברים נעשים כנדרש. זאת ועוד, שבתום הייבוש תוך כדי האחסון, יש בנוסף חשש של פגיעה על ידי מזיקי מחסן שונים כגון חיפושית [אוריזית] משוננת חזה, הפוגעת בכל הפירות היבשים, או זחלי עש שונים. ובאחסון לקוי מאד ובפרט במקומות לחים, ניתן למצוא גם אקריות המחסן שתוקפות את התוצרת. ובפרט בתוצרת שנארזת באריזות גדולות ומשווקת כך עבור חברות שיווק קטנות שהם אלו שארזות, ועד תום התהליך בחברות אלו, הצימוקים מאוחסנים, ועלולים להיות מותקפים בשנית על ידי מזיקי מחסן שונים. כמובן שגם לאחר האריזה, אם היא איננה אטומה כנדרש, הצימוקים עלולים להיות מותקפים בחנות או אצל הצרכן.

עיקר הנגיעות בצימוקים היא בין הצימוקים או מחרקים הנצמדים לפירות. מכיוון שהצימוק מיובש ומכווץ, יש צורך להתפיה מחדש את הפירות בכדי לוודא את רמת ניקיונו, ולהשיר כל מה שדבוק על הצימוקים או ביניהם. לצורך כך, יש להכין קערה שקופה עם מים חמים, לקחת כמות של כ-10% מהתוצרת, להשרות במים חמים למשך כ-15 דקות ותוך כדי שהם במים להכניס את היד ולשפשף את הפירות [אין צורך בחוזקה], ובתום הזמן לבדוק האם צפים חרקים על פני המים [לעיתים צפים על פני המים גלמים של זבובי תסיסה, ואינם נראים כחרקים או סימן להימצאות חרקים, למי שאינו רגיל בבדיקת חרקים, ויש להיזהר בזה]. באם נתגלו חרקים במדגם, עדיף שלא להשתמש בכל האריזה, כיון שבדיקה כללית של התוצרת בדרך זו איננה קלה ולא תמיד בטוחה. במידה ונמצא נקי, יש לבצע בדיקה כללית ויזואלית של שאר הצימוקים היבשים, ואפשר להשתמש בהם כמות שהם.

רימון: פירות שמגיעים מחקלאים בשיווק מסודר, הם בדרך כלל נקיים. אולם פעמים ובפרט בשנים מסוימות ניתן למצוא נגיעות של זחל "זבוב הפירות" [יש שנים שיש ריבוי גדול מאד של פגיעת הזבוב], ולכן למעשה ראוי לבדוק ויזואלית את הרימון לאחר חצייתו לשניים, ולראות שאין אזורים כהים יותר בתוך הפרי או רכים יותר. במידה ונמצאה נגיעות של זחל, יש להקפיד ולבדוק היטב את כל התוצרת. בתוצרת המגיעה ממטעים שאינם מטופלים, חובה לבדוק היטב קודם האכילה. ראשית יש להתבונן על צידו החיצוני של הפרי ולהתבונן אם יש חורי נבירה. כמו כן יש להתבונן באם יש כנימות ממוגנות על גבי הקליפה [במידה והם אינם יורדים בקלות, הם כתם בלבד ולא כנימות], באם יש כנימות יש לשים לב בזמן חציית הפרי או קילופו שהכנימות לא יעברו לתוך הפרי. לאחר חציית הפרי לשניים יש להתבונן שאין זחלים, איזורים נגיעים וכו'. במידה ונמצאו אזורים נגיעים יש להסירם מהפרי. במידה ונמצאה נגיעות של זחלים יש לנהוג זהירות יתירה בבדיקת יתר הפירות. הנקודות השחורות בתוך גרגרי

הרימוון, אינם סימן לחרקים, אלא מגידול טבעי. כמו"כ הפירורים שבכתר הרימוון אינם סימן לנגיעות אלא אבקנים של הפרח.

שיזף מיובש: בשיזף טרי קיים חשש לזחלים ורימות שאף אם בתהליך הייבוש הם מתים עדיין הם נשארים בשלמותם ואסורים באכילה. ולאחר מות הזחל הוא משנה את צבעו לחום או שחור כהה.

בנוסף יש לחוש לחרקי מחסן מסוגים שונים ובצבעים שונים.

על כן קודם האכילה יש לשטוף היטב חיזונית את הפרי תוך שפשוף כל הפרי בעזרת האצבעות. במידה ואין ניכר סימני חדירה או עקיצה, יש לפתוח בדיקת מידגם [אם אפשר יש לבדוק לכל הפחות 5% מהתוצרת] של הפירות ולהוציא את הגלעין, ולבדוק אם אין זחלים, במידה ונמצא נקי. מותרים כל הפירות באכילה. במידה ונמצאו חרקים יש לפתוח את כל הפירות ולשטפם תוך כדי שפשוף.

תאנה: בתאנים הנגיעות גבוהה ביותר. ככלל יש לחלק בתאנים בין הסוגים השונים, בין טרי לבין מיובש, ובין סוגי המיובשים השונים. בתאנים ישנם סוגי גידול של מטעים שאינם מטופלים ונמכרים בצידי הדרכים שנגיעותם מרובה מאד. לבין גידול תאנים במטעים מטופלים ומסחריים שהם נקיים יותר. כמו"כ יש להבדיל בין זנים פרטנוקרפיים = הפריית בתולין, כגון זני "קדוטה" "בלאק מישן" ויש זנים שחייבים הפריה והם בעיקר הזניים התורכיים כמו הזן "סמירנאי". כמו"כ יש את הזנים שהבכורות [=הפרי המבכיר] אינם זקוקים להפריה ואילו הגל השני של הפירות זקוקים להפריה כגון הזן "נצרת" (בוסני). ההאבקה של התאנה מתבצעת על יד צרעה המיוחדת לתאנה ונקראת צרעת התאנה [בלאסטופגה]. בנוסף לצרעת התאנה ניתן למצוא רימות של זבוב הפירות בתוככי התאנה, או רימות של זבוב התאנה על גבי בשר הפרי תחת שכבת הקליפה החיצונה. או נגיעות חיזונית של כנימות מוגן. כיון שבעונה זו אנו נפגשים רק עם התאנים המיובשות על כן נפרט את הבדיקה בהם [אופן הבדיקה בתאנים הטריות ניתן לראות בספרי "תולעת שני" כרך שלישי באריכות]. בתאנים מיובשות מעבר לחרקים הקודמים שמתייבשים עם הפרי וצבען הופך מלבן לחום. יש חשש לחרקים מחסן רבים כגון זחלים של חיפושית התסיסה או עש הדבלים בצבע לבן או לאחר מיתתם בצבע חום. חיפושיות ואורזיות מחסן. לאחר שטיפה חיזונית טובה מאד. בפרט באיזור הפתח, או במקומות שהתגבשה הרבה אבקת סוכר לבנה, וכו'. [במידה וניכרים אקריות חיות הנובע מאיחסון ממושך יש להמנע מלהשתמש בתאנים אלו]. לאחר פתיחה התאנה יש למתוח את התאנה כך שתהיה פתוחה לחלוטין לא קפלים, במידה ויש מקום שחור מרובה יש להסירו כיון שקשה לבדוק שם, את שאר התאנה יש לבדוק נגד מקור אור המשקף כל עצם זר ולהסירו. ככלל יש להעדיף תאנים לחות וצבען בהיר ולא כהה, ואין ריבוי "גבישי סוכר" על גבי התאנה.

תות שדה: פרי זה בכל מקומות גידולי ובכל אופי השיווק, קיימים חרקים, החרקים קיימים בעיקר על ציפת הפרי ולא בתוכו, החרקים בחלקם נכנסים לכיסים שעל גבי התות, ואף מתחפרים בחלקם תחת הגרעין הנמצא בתוך הכיס [אולם ההתחפרות לא מוחלטת]. ולאחר בדיקות רבות ונסיונות ניקוי, פרסמנו בעבר כי שיטת הניקוי הבאה מבטיחה נקיון מוחלט של הפרי.

א. יש לבחור את התותים השלימים, היפים, ולא את "התאומים" או הסדוקים.

ב. להוריד את הפרח הירוק שבקצה הפרי עם חתיכה דקה של בשר הפרי.

- ג. להשרות את התותים במי עם חומר ניקוי [כגון סטרילי או אמנה] למשך דקה וחצי [לא יותר כדי שהפירות לא יתקלקלו]. ולסובב את הפירות בתוך הכלי עם החומר.
- ד. להוציא את כל הפירות מהחומר ולשטוף מהסבון.
- ה. לשפשף כל פרי תחת ברז מים עם ספוג או מברשת רכה על כל חלקי הפרי ובפרט במקומות המסתור.
- ו. פרי שיש חשש לחדירה או שהוא רך מידי וכיו"ב יש לחצותו לשניים. את שאר הפירות אין חובה לחצות לשניים.

תות שדה נקי מחרקים:

ברוך השם, החל מהשנה החולפת שנת תשע"ח לאחר שנות מחקר ונסיונות, זכינו לברך על המוגמר אצל אחד מבכירי החקלאים שעוסק בתחום של "נקי מחרקים" והצלחנו להוציא תות שדה טרי ונקי מחרקים, באופן שפטור לחלוטין משטיפה והברשה וקל וחומר מבדיקה. ודי לשוטפו היטב קודם השימוש, ללא כל צורך בכל המבואר לעיל.

תות שדה קפוא:

מומלץ! לא להשתמש כלל בפירות תות שדה קפואים, ללא כשרות מיוחדת גם על עניני חרקים, כיון שעל אף שגם בהם אפשר לנקות היטב, עדיין הניקוי קשה מאד לאחר הפשרת התות כיון שהוא רך מאד, וקשה ביותר. ב"ה בעונה זו, יש תותי שדה המשווקים בחזקת נקיים מחרקים מגידול מבוקר ומפוקח ע"י משגיחים מומחים, וראוי לקחת תוצרת מחברות אלו בלבד, ולהימנע מכל חשש.

תמרים: לכתחילה יש להעדיף להשתמש בתמרים הלחים שהם בדרך כלל בחזקת נקיים, יותר. ובבדיקה ויזואלית חיצונית אפשר לזהות אם התמר בחזקת נקי.

באם משתמשים בתמרים יבשים, חובה לחצות את התמר לשניים ולאחר הוצאת הגלעין, להתבונן שאין חרקים וזחלים. כיון שפעמים רבות הזחל מקבל את צבע המזון שהוא אוכל, וככלל לאחר הייבוש הגוון שלו הופך להיות חום כגוון התמר, ויש קושי לזהותו, ולכן יש להתבונן על התמר ממול מקור אור, וכל גוף זר חובה לבודקו. כתמים כהים יותר או גבישי סוכר אינם מהווים סימן לנגיעות בחרקים.

**יהי רצון מלפני אלוקי השמים, שיתברכו כל פירות האילנות למטה,
ויושפע שפע ברכה והצלחה ממקור האיל"ן למעלה, עלינו ועל כל
עמו ישראל בכל אתר ואתר**

(מתוך התפילה על האתרוג לרבינו הבא"ח זיע"א)

**ביקרא דאורייתא
שניאור ז. רווח**

ספר "עיר חדשה"

מסכת תרומות – פרק ב - ג

מאת הגאון רבינו יהודה הכהן זלה"ה מחכמי פאס שבמרוקו
כתב היד פוענח והוגה על ידי הרב נתנאל אביטל שליט"א
תוספת ביאורים והערות נכתבו על ידי צוות חוקרי המכון
נערך והוגה סופית לדפוס ע"י הרה"ג רבי ישראל אנקווה שליט"א
ראש כולל זרעים שע"י המכון

פרק ב

מ"א אין תורמין וכו' באמת אמרו דעיגול של דבילה שנטמא מקצתו וכו'.
הרב הת"ט העלים עין במקום שצריך ביאור, דעל כרחך צריך לאוקמה במחבר
במי פירות שאינו חבור לטומאה כמ"ש הר"ש¹, ולכן אם נטמא מקצתו לא נטמא
כולו [עכ"ד]. וכי תימא יטמא מיניה וביה, במגע טבול יום איירינו, דפסולא
בעלמא איכא², כמ"ש הר"ש.

¹ ומקורו מהירושלמי, ע"ש.

² רבינו הקשה דאף שהעמדנו בעגולי דבילה שחבורן נעשה במי פירות ולא במים ולכך
אינן חשובין כגוף אחד, וכלשון התוספתא דעוקצין שהובאה בר"ש 'אין לך דבר
שמחבר את האוכלין אלא שבעה משקין בלבד', מכל מקום יטמא כל העגול מיניה
וביה שהדבילה הטמאה תטמא את הטהורה, ותיריך רבינו דמיירי שנטמאת הדבילה
בטבול יום שאינו מטמא אלא פוסל בלבד, [ומש"כ רבינו דכן העמיד הר"ש, צ"ע מהיכן
דייק רבינו כן מדברי הר"ש]. וצ"ע להבין דברי רבינו דהא מיירי הכא בחולין ולא
בתרומה דהרי בא לתרום מן הטהור על הטמא, ואי אפשר להעמידה בנפסל במגע
טבול דאין השני עושה שלישי בחולין, ומשנה שלימה שנינו (טבו"י פ"ד מ"א) 'אוכל
מעשר שהוכשר במשקה, ונגע בו טבול יום או ידיים מסואבות, מפרשין ממנו תרומת
מעשר בטהרה, מפני שהוא שלישי, והשלישי טהור לחולין', וצ"ב.

וצריך לומר דכדי ליישב קושייתו יעמיד רבינו דמיירי הכא בחולין שנעשו על טהרת
תרומה, דקיי"ל (טהרות פ"ב מ"ב, חולין לג:) דהרי הם כתרומה, ואם נגעו בטבול יום
שהוא שני לטומאה נעשים שלישי לטומאה, ובטומאה זו מיירי במשנתנו.

ועוד יש לתמוה מאי קשיא ליה לרבינו דיטמא חד מחברו, הא העגולין נעשו מתאנים
הרבה וא"כ אף דיטמא אחד מחברו לא יטמא כולו, דלא מצינו יותר משני בחולין ואף
בתרומה לא מצינו יותר משלישי. וצריך לומר לפי הידוע שעגול דבילה נעשה על ידי

ואיכא למידק דמדתנן העיגול וכו' מכלל דרישא איירי בב' עיגולים ולמאי אצטריך תו לאשמועינן היו שני עגולים וכו'. ונ"ל דכיון דאוקמינן לרישא דעיגול אחד במגוע טבול יום ניחא, דאשמועינן דאף בטבול יום דפסולא בעלמא הוא דאיכא ואף אם יתקברו לא יפסל האחר וא"כ לא חיישינן שמא יתרום שלא מן המוקף, אעפ"כ דוקא בעגול אחד אבל היו שני עגולים לא יתרום, דלא פלוג רבנן בשני עגולים בין טבול יום לשאר טמא, דחיישינן לרואים שאינם יודעים, וגזירה חדא היא ודו"ק.

מ"ג המטביל כלים בשבת. לשון הר"ב שאסור להטביל כלים וכו' מפני שנראה כמתקן כלי. ובמעשר דקדק לכתוב מפני שהוא מתקן, ונראה דטעמו הוא דכלים חזו לאשתמושי בהו בימי טומאה א"כ אינו תיקון³, אבל המעשר אין לך תיקון גדול מזה שאין לך זמן שיהא מותר לאכול טבל ודו"ק.

מ"ג והמבשל. לשון הר"ב בשוגג יאכל למוצאי שבת. דבריו אליבא דרבי יהודה בברייתא בפ' הניזקין [גיטין נג:]: ושם מוכח להדיא דלאחרים ג"כ אסור בו ביום, ודברי הרב לאו דוקא.

מ"ה תי"ט ד"ה תורמין בצל קטן שלם וכו' ומיהו איכא למימר דלדחייה בעלמא קאמר וכו'. ואני אומר דאדרבה קושטא דמלתא היא מאי דאסיק תלמודא דבדליכא כהן הוא דפליגי, דלכאורה איכא למפרך במאי אסיק אדעתיה דבאיכא כהן פליגי והאנן תנן 'כל מקום שיש כהן תורם מן היפה', ונחזי אנן דחצי בצל גדול הוא יפה מן הקטן, ואיך אסיק אדעתיה למימר דשלם עדיף, ועל כרחך דהכי דייק דלא תנן 'כל מקום שיש כהן תורם מן היפה' אלא דתרווייהו שלימים כגון תאינים וגרוגרות, אבל היכא דאיכא חד שלם וחד חסר שלם עדיף וע"כ ס"ל דחשוב עדיף ושפיר דייק, אמנם המתרץ דייק לישנא דמתני' דתנן כל מקום וכו', דהו"מ למתני 'מקום שיש כהן תורם מן היפה ומקום' וכו', מאי 'כל' מקום, אלא לאשמועינן דלעולם לא משכחת לתרום אלא מן היפה, דלא מבעיא היכא דתרווייהו שוים כגון תאינים וגרוגרות אלא אפילו חד שלם וחד חסר לעולם הוא תורם מן היפה, א"כ על כרחך הא דפליגי בדליכא כהן, וכן כתב הרא"ש דבדליכא כהן הוא דפליגי, ומן התימא על הרב התו"ט שכתב דאיכא למימר דלדחייה בעלמא קאמר, דאדרבה מתני' הכי דייקא טפי, גם הרמב"ם שכתב בין במקום שיש כהן וכו' לא ידענא מאי דעתיה, שאם כדברי התו"ט שכתב שהוא סובר כדעת המקשה, יש לתמוה שהניח מסקנא דתלמודא ופ' כדסלקא דעתיה, וצ"ע, ודו"ק.

מ"ו תי"ט ד"ה הקישות והמלפפון. וה"נ פליגי לענין כלאים וכו'. ואיכא למידק דלאיזה ענין פליגי תרתי זמני, ולכאורה בחדא מינייהו סגי. ונ"ל דטובא אשמועינן דאף במאי דתקון רבנן לענין תרומה כעין דאורייתא תקון, ואף בהם אין תורמין ממין על שאינו מינו, דהו"א דלא תנן הכי אלא במילי דאורייתא אבל בדרבנן לא. והשתא ניחא דלא תקשי לך ההיא דבכורות [נג:]: דאמרין עלה דמתני' שכותשין התאנים בשלימותם ודחסום אח"כ בכלי שטוח, כדאייתא בתענית (כח). שהיו כותשין את התאנים בעלי או במכתשת ועושיין מהן עגולין, וממילא שפיר יש להקשות שהדבילה הטמאה תטמא את כל חברותיה והעגול כולו יהיה טמא, לפי שמתוך דריסתן ועירובן יחד בתוך העגול יש לחוש שהיא נוגעת בכל חברותיה ומטמאתן, ולזה העמיד רבינו בנטמאה הדבילה בטומאת טבול יום, ופסול יש בה ולא טומאה, ולפיכך אינה מטמאת את שאר העגול.

³ כמו שאמרו בגמ' (ביצה יח.) מפני שנראה כמתקן כלי.

אין תורמין ממין על שאינו מינו מנלן אמר קרא כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן וכמ"ש הר"ב והתי"ט, וסיימו התם [שם נד.]. דבמילי דרבנן מנלן ותירצו כל מאי דתקוין וכו', ומנלן דבדרבנן נמי דינא הכי דקמבעיא ליה מנלן, אלא ודאי דממתני' דידן אשמועינן כל מאי דתקוין וכו', ודו"ק.

פרק ג

מ"א התורם קישות וכו'. כתב הר"ב בשוגג איירי ואפ"ה יחזור ויתרום משום דהוי קרוב למזיד וכו'. מה שהוצרך הר"ב לתרץ כן היינו לגבי אבטיח ונמצא סרוח, אבל לגבי קשות ונמצאת מרה אדרבה בירושלמי פריך עלה דכיון דנמצאת מרה ודאי מעיקרא מרה הואי, והו"ל למימר אינה תרומה כלל, ומשני רבי יוחנן עשאוה כספק אוכלין⁴ ודו"ק.

מ"ב נפלה וכו' נפלו שתיהן וכו'. איכא למידק דלכאורה כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה דכיון דתנן במשנה קמייתא הראשונה אינה מדמעת וכן השנייה הוי סגי למתני בה הכי נפלו שתיהן וכו', ולמה שנה ופירש, ונ"ל דהו"א דאסיפא דמתני' קאי התורם חבית וכו' אם ספק וכו' נפלו שתיהן וכו' כיון דספק נינהו, אבל קישות ונמצאת מרה דודאי מעיקרא נמי מרה הואי הו"א חומרא בעלמא הוא דאחמור בה רבנן למימר דהויא תרומה, אמנם לא אחמור כולי האי לגבי דימוע שאם הראשונה הוא שנפלה הדר דינא ואין כאן דימוע ואינה מדמעת כי אם השנייה, ולכן

⁴ דברי רבינו טעונין ביאור והרחבה, דלפי הנראה בפשטות נחלקו בפירוש משנה זו הבבלי והירושלמי, שיטת הבבלי ביבמות (פט.) דבמזיד אין תרומתו תרומה, ובשוגג קנסו אותו שיחזור ויתרום משום שפשע בכך שלא טעמו, ומהא דאיצטריך לתת טעם בשוגג שיחזור ויתרום משמע דסברה גמ' דילן דאבטיח סרוח לא פקע ממנו שם אוכל, דאי לאו הכי פשיטא שיחזור ויתרום מספק, וכן איתא בקידושין (מו.) דמדאורייתא תרומה מעליא הוא, ואילו בירושלמי משמע דמן הדין אין הסרוח נעשה תרומה כלל ורק מדרבנן הוי אוכל לחומרא, דהקשה הירושלמי בשלמא אבטיח ונמצא סרוח יחזור ויתרום מחמת הספק שאין אנו יודעין מתי נעשה סרוח, אבל בקישות ונמצאת מרה הרי נתגלה שמעיקרא מרה הייתה ונימא דלא תהיה תרומה, ותירץ הירושלמי דעשאוה כספק אוכלין, והיינו דמדאורייתא אה"נ דלא הוי אוכל ומדרבנן עשאוה כספק אוכל, ולכן יחזור ויתרום. וכן כתב הר"ש כאן ובקרבן אורה (יבמות פט.) דהירושלמי פליג בהא על הבבלי, וא"כ היאך רבינו מפרש המשנה באבטיח כפירוש הבבלי ובקישות כפירוש הירושלמי שהם פירושים סותרים זה לזה.

ונראה שרבינו מפרש המשנה כשיטת הירושלמי, אלא שיש לחלק בין אבטיח ונמצא סרוח לקישות שנמצאת מרה מעיקרא, דאבטיח היה אוכל גמור וכיון דחל עליו שם אוכל אף אם נסרח לא פקע ממנו שם אוכל דהא ראוי לאכילה על ידי הדחק, אך קישות דהוי מרה מעיקרא, לא יחול עליה שם אוכל כלל, וכמו שהקשה המאירי בקידושין (מו.): לשיטת הבבלי דקישות מרה הוי אוכל מעליא, מאי שנא משקדים המרים שאינם אוכל, ע"ש מה שתירץ, והכי פירש רבינו שאלת הירושלמי, בשלמא אבטיח ונמצא סרוח לא הוי תרומה רק מחמת קנס, ולכך הוי תרומה ויחזור ויתרום, אך קישות ונמצאת מרה הו"ל למימר דלא הוי אוכל כלל, ולא תהיה תרומתו הראשונה תרומה, ומשני הירושלמי, דרק לחומרא אמרו דתרומתו הראשונה תרומה דעשאוה מדרבנן כספק אוכל, אכן על אבטיח ונמצא סרוח לא איצטריך למימר הכי, דכיון דהוי אוכל מתחילתו תרומתו תרומה ורק מחמת קנס לא הוי תרומה. ומעתה מיושב שפיר משי"ב רבינו דהרע"ב שפירש המשנה מחמת קנס, לא כתב כן אלא על אבטיח, אך על קישות הנה טעמו של הירושלמי לפנינו דמטעם ספק אוכלין הוא.

חזר ופירש נפלה אחת מהן כדי לכלול בה גם בבא קמייטא שגם קישות ונמצאת מרה דינא הכי שגם השניה אינה מדמעת, דטעמא דמתני' הוא כדאמר רבי יוחנן שעשאוה כספק אוכל, א"כ כיון שכו, גם בשנייה יש להסתפק, ודו"ק.

מ"ו תי"ט ד"ה אעפ"י שהוא עובר בל"ת וכו' ורבא אמר לא מהני מידי והאי דלקי דעבר אמירא דרחמנא. וקשיא לי מהא דאמרינן בהאשה רבה (יבמות פט:): והביאה התוי"ט לעיל בסוף פרק ב', דילפינן דאם תרם מן הרע על היפה תרומתו תרומה, מדכתיב ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו הא אם לא תרימו מן המובחר תשאו חטא, ואם אינו קדוש נשיאת חטא למה, והשתא לפי סברת רבא דהאי לקי דעבר וכו', מנא לן דקדוש דלמא נשיאות חטא דעבר אמירא דרחמנא.

ונראה לי דא"כ למה לי קרא דפשיטא דיש לו נשיאות חטא כיון דעבר אמירא דרחמנא שהרי רבא הוא דס"ל דלקי משום דעבר, ובשלמא אם בא הכתוב לאשמועינן דלקי משום דעבר ניחא, אבל נשיאות חטא פשיטא, אלא ודאי לא בא הכתוב לאשמועינן נשיאות חטא אלא לאשמועינן דקדוש, ופי' הש"ס כך הוא אם אינו קדוש נשיאות חטא למה, כלומר למה לי לאשמועינן נשיאות חטא, פשיטא, אלא על כרחך לא נחת אלא לאשמועינן דקדוש⁵, ודו"ק.

⁵ עיין תוס' קידושין (מו: ד"ה אם) ותמורה (ה. ד"ה אם).

דיני ברכות לקראת ט"ו בשבט

א. יזהר הרבה לדקדק באכילת הפירות שלא יהיה בהם ספק תולעת, דעונשו רב ונמצא מקלקל ח"ו במקום לתקו, וע"כ לא יחתוך בפיו תפוחים ואגסים וכדו' שלפעמים יש בהם תולעים וכו', ואם חתך בסכין ואירע שחתך התולעת, ינקה הסכין היטב קודם שימשיך להשתמש בה (מועד לכל חי שם אות ט' ואות י"א) וע"ש.

ב. כשחל ט"ו בשבט ליל שני מה טוב למי שחננו ה' בעושר דיעשה חלוק לת"ח וצנועים ב יום י"ד שבט מפני דיצאו משבת ולית להו כלום כדי לקנות פירות וכו' ואשרי אדם שיש לו עניים ות"ח סביב לשולחנו בלילה הזאת, ויהיה ברכת ה' בכל אשר לו, ויזכה לשנים רבות נעימות וטובות אמן, (מל"ח שם אות ג' ע"ש) ובפרט מי שמכיר איזה צנועים נצרכים דודא ימצוה רבה לתת להם בסתר לשמח נפש עגומים ושכמ"ה.

ג. כמו"כ צריך לזהר בסדר הברכות שלא יקדים המאוחר ולא יאחר המוקדם וסימנך: מג"ע א"ש. מזוונות, גפן, עץ, אדמה, שהכל. ויקדים לברך על פירות שבעת המינים אעפ"י שאינם חביבים עליו כמו שאר המינים. (כמו שתמא דמרון בסימן רי"א ס"א דסתם ויש הלכה כסתם כידוע וכן פסק מרן הראש"ל בקול סיני עמוד 19 או' 47), ובין ז' המינים עצמם יקדים הפרי הקרוב יותר לתיבת "ארץ", דכתיב "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאמה ורמון, ארץ זית שמן ודבש", נמצא דהזית והתמר (דבש) קודמים לגפן כי גפן היא שלישית לארץ קמא, וזית שני לארץ בתרא ותמר שנית, וכשאין לו משבעת המינים יקדים לברך על החביב עליו, ומיהו אם א' שלם והחביב אינו שלם שלם עדיף מהחביב. (מ"א סי' רי"א סק"א, א"ר או' א', וי"א ועוד, כה"ח אות ג'). וכשמברך על פרי א' בורא פרי העץ פוטר כל הפירות העץ שלפניו ואם כיון לפטור איזה מין אפילו לא היה לפניו יצא, וה"ה בפרי האדמה וברכת שהכל שמברך על א' ופוטר כל הדברים השייכים לאותה ברכה ואפילו בירך שהכל על משקה פוטר גם בשר ודגים וביצים וכדו'. וכ"ש שאם בירך על בשר וכו' שזה פוטר כל המשקים שברכתם שהכל, (גנת ורדים ופעולת צדיק קול סיני שם).

ד. כל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו צריך לאוחזו ביד ימינו בשעת הברכה (מרן בש"ע סימן ר"ו ס"ד). גם איטר יד צריך לאוחזו בימין של כל אדם.

[ואע"ג דהא"א נסתפק בזה, דעת המקובלים שיאחו בימין כל אדם וכן עמא דבר (כה"ח שם אות ל'), גם כשמברך על דבר מצוה ראוי שיאחו בימין, (ב"י בשם המרדכי פ' כיצד מברכין בשם ראבי"ה), וכן האומר לחבירו תושיט לי ספר יקח בימין, (ס"ח סי' ק"ט א"ר אות ו', כ"ה שם). לא יתחוב הפרי שמברך עליו בסכין שעיקר החיים בימין, ושלא יהיו שני הפכים, (א"ר, רי"ח בשם ס' אור החיים, בן א"ח פ' בלק אות ד'), ודבר שצריך מזלג טוב שיהיה לו מזלג מכסף ואם לאו יאחו בידו ויברך ולא יאחו במזלג של ברזל

ויברך, (ר"ח, בן א"ח, כה"ח שם או' ל"א). וכן לא יאחו ע"י כפפה, ודבר שצריך כף מותר ע"י כף אם אינו של ברזל (כה"ח שם אות ל"ב). והעולם נהגו לאכול ולברך ע"י כף ומזלג של מתכת ואין פוצה פה].

אם לא אחז הפרי בידו כלל רק בירך עליו כשהוא מונח לפניו יצא, (לבוש, ושכנה"ג וקיצור ש"ע, כה"ח שם אות ל"ג) [וכ"ש אם לקחו בשמאלו שיצא].

ה. יברך במתון ובכוונת הלב מלה במלה, בשפה ברורה ובנעימה קדושה, ויכוין דעתו לה' ב"ה.

[ומהר"ח ז"ל כתב שאמר לו רבינו האר"י ז"ל שעיקר השגת רוח הקדש תלוי בכוונת האדם וזהירות בכל ברכות הנהנין שעל ידם מתבטל כח הקלי' הנאחזים במאכלים החומריים הנדבקים באדם האוכל אותם, וע"י הברכות בכוונה מסיר מהם הקלי' ומזכך החומר שלו ונעשה מוכן לקבל קדושה, והזהירו מאוד לזה, (שער רוה"ק דף ט' ע"ב ושעה"מ פ' עקב, כה"ח שם אות א').]

ו. לכתחילה צריך להשמיע לאוזניו, ואם לא השמיע יצא ובלבד שיוציא בשפתיו (מרן ס' ר"ו ס"ג) אבל אם מחשב בלבו בלבד לא יצא, (ודלא כהרמב"ם שמחלק בין ק"ש לברכות ב"ה, עט"ז, כה"ח שם אות כ"ד, ועי"ל מענין זה).

ויש לזהר מאוד שלא ידלג אותיות או תיבות ואם דילג שם אות מלכות יחזור יברך ואפילו דילג רק תיבת העולם לבד יחזור ויברך כי מלך לבד אינו מלכות, (בן א"ח פ' בלק אות ב').

ז. לא יפסיק בין ברכה לאכילה יותר מכדי דיבור, (מרן והרמ"א סימן ר"ו ס"ג) ושיעור כדי דיבור הוא כדי שיאמר ג' תיבות, שלום עליך רבי, (שכנה"ג בהגב"י אות ה', וכתב דמ"ש הש"ל והלבוש, שלום עליך רבי ומורי, הוא ט"ס, וכ"כ העו"ת ומ"א וא"ר ור"ז וחס"ל ובן א"ח, כה"ח אות ט"ו), ובדיעבד שנתעכב יותר מכדי דיבור העלו האחרונים דא"צ לחזור. (מ"א סק"ד, ואע"ג דמרן כ' בשם שה"ל דיחזור, בסימן ק"מ כ' שהרד"א חולק ע"ה, וכ"פ הא"ר וער"ה, א"א, ח"א, וקיצור ש"ע, כה"ח שם אות ט"ז ובסימן קס"ז אות מ"ד).

וע"כ אם רוצה לשתות מים ורוצה לשפוך מהם מעט, ישפוך קודם שיברך כדי שלא יפסיק בין הברכה לשתיה, (בן א"ח שם או' ג', וכ' שם עוד טעם כדי שלא ישפוך אחר הברכה מפני הבזיון של הברכה שחלה כבר על כל המים שבכלי, וכן כשרוצה לשתות משקה חם יקררנו לפני הברכה). [ועי"ל באות ט"ז].

ח. במה דברים אמורים כשהפסיק בשתיקה, אבל אם הפסיק בדיבור בין ברכה לאכילה אפילו במילה אחת צריך לחזור ולברך, (ער"ה בשם תב"ש, שלחנו של אברהם, א"א, שע"ת, וכה"ח שם אות י"ז).

ואפילו שדיבר מפני הכבוד או מפני היראה חוזר ומברך, (ולא דמי לק"ש דשם אינו מברך אשר קדשנו וכו', א"א, ר"ז ועוד, כה"ח שם אות י"ח).

ט. לא יענה אמן בין ברכה לטעימה, וכן לא יענה קדיש וקדושה, ואם עבר וענה לא יחזור לברך דהוי פלוגתא דרבוותא וסב"ל, (כה"ח סימן קס"ז אות ס"א, וסימן ר"ו אות י"ט).

י. אם דיבר דברים שהם לצורך אכילה או לצורך המצוה שמברך עליה א"צ לחזור ולברך.

[כ"כ מרן בש"ע סימן קס"ז ס"ו לענין בציעת הפת וז"ל "ואם שח צריך לחזור ולברך אא"כ היתה השיחה בדברים מענין הדברים שמברכים עליו כגון שבירך על הפת וקודם שאכל אמר הביאו מלח או ליפתן, או תנו לפלוגי לאכול, תנו מאכל לבהמה וכיוצא

באלו א"צ לברך, וכתב הב"י שם דאפילו אינו לצורך פרוסת המוציא רק לצורך הסעודה לא היה הפסק. (וכ"פ הלבוש והב"ח ומ"א ועוד) וכן אם אמר הביאו סכין או שאר מכשירי האוכל וכלי סעודה נמי לא היה הפסק (א"א ופת"ע, כה"ח שם אות מ"ח). [וע"ש עוד בכה"ח בשאר דיני קדימה של מזונות הבהמה שהאריך בד' הפוסקים בפרטים רבים בזה].

יא. ולתחילה לא יפסיק כלל בין הברכה לאכילה, (הרמ"א בהג"ה שם, וכ"כ הב"י בשם הכלבו ומשמע שגם מרן כן דעתו), וע"כ יזמין המלח והלפתן וכל מה שצריך לו לפי שיטול ידיו כדי שלא יפסיק בין הנטילה לברכת המוציא ולא בין הברכה לאכילה, ואם שכח לומר תנו אוכל לבהמה קודם נטילת ידים ימתין עד שיטעם המוציא בדביעבד שכבר נטל ידיו עדיף להמתין, מאשר שידבר בין המוציא לטעימה, (כה"ח שם אות נ"ו), וע"ש במ"ש בשם השדי חמד).

יב. כשאוכלים כמה אנשים ביחד ואחד מברך לכולם (כגון בקידוש או בברכת המוציא וכיוצא"ב), לא ידברו השומעים עד שיטעמו, דחשיב כאילו שכל אחד בירך לעצמו ואם ידברו קודם שיטעמו אע"פ שהמברך כבר טעם צריכים לחזור ולברך.

[כתב מרן בב"י ודחה ד' הרוקח שכתב שאם שח אחר שטעם הבוצע לא היה הפסק, ואע"פ שהרמ"א בהג"ה (סימן קס"ז ס"ו) פסק כהרוקח העלו הפוסקים דהעיקר כמרן, וכ"פ הט"ז סק"ה, ומ"א ס"ק י"ט וכתב שכ"כ התוספות בפסחים (ק"א ע"ב ד"ה ר"י) בהדיא, וכ"כ הרמב"ן והרא"ש והמרדכי ובודאי שאילו ראה הרמ"א את דבריהם לא היה חולק עליהם, וכ"פ הפר"ח (אות ז'). וא"ר (אות י"ג) ופרח שושן, וי"א, וער"ה, והברכ"י (אות ג') כתב שמהריק"ש ראה לרמן שכן הוא נהג, וכ"כ גם בשו"ב, וכ"כ הזכור ליצחק ור"ז וח"א ובית מנוחה, וכ' הכה"ח (אות ח"ן) שאע"פ שקי"ל סב"ל גם נגד מרן וגם נגד הרוב, מ"מ בכה"ג שלא בירך בפיו רק בכונה לא חיישינן כ"כ לספק ברכות ואזלינן בתר רובא ואמרינן דע"י השיחה נתבטלה אותה כוונה וצריך לשוב ולברך].

יג. וטוב לנהוג לכתחילה שכל א' יודיע לב"ב שמי שידבר קודם שיטעום שיחזור לברך, ובעה"ב הבוצע יכוין שלא יוציא רק את מי שלא יפסיק בדברים קודם שיטעום, וממילא אין בזה חשש ברכה לבטלה, (וכמ"ש הי"א והבית מנוחה בשם הט"ז).

[וכתב הא"א שטוב יותר שכ"א יברך לעצמו, וגם הכה"ח שם כתב שגם לפי המקובלים שכתבו שע"י הברכה מברר הניצוצות הקדושה שבמאכל, טוב שכל א' יברך כפי כוחו ושורשו רוב כוונתו וכו' וע"ש, ומ"מ המנהג פשוט בינינו שבעה"ב מוציא את כל בני הבית בקידוש והמוציא ויש בזה משום ברוב עם הדרת מלך וכמ"ש הכ"מ (פ"א מהל' ברכות סוף דין י"ב) בשם הרמ"ך והביאו המענדי יו"ט (פ' כיצד מברכין אות כ') וכ"פ מרן בש"ע (סימן קס"ז סי"א) ועיין בכה"ח (שם אות פ') מ"ש בשם ר"ז (אות ח"י) יע"ש, והמנהג פשוט כמו שכתבתי, ובשאר ברכות כל א' יברך לעצמו].

יד. לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר עד שיהיה ראוי לאכילה כדי שלא ישעה הרבה בין הברכה לאכילה, (א"ר, חס"ל, וכ"כ הבן א"ח פ' בלק אות ג') וכן יש להסיר הדברים המפריעים לאוכל קודם שיברך משום הפסק וגם כדי שיברך על דבר נקי, (כה"ח סי' ר"ו אות כ"ב), [ועיין מה שכתבתי לעיל סוף אות י'].]

טו. אין מברכין על אוכל או משקה עד שיביאווה לפניו, ואם בירך ואח"כ הביאווה לפניו צריך לברך פעם אחרת (מרן בש"ע סימן ר"ז ס"ה). וקודם שיחזור לברך יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (שם).

(ודלא כריא"ז שכתב שאם כבר בירך על האוכל קודם שיבואו לפניו א"צ לחזור ולברך שלכך היתה דעתו מתחילה).

וכשברור לו שיביאואו לו גם לדעת מרן אינו צריך לחזור ולברך.

וכן העלה בספר הזכרונות מוקדוק הש"ע, א"ר או' ז' וכתב שכן נראה מהט"ז וכן דקדק מדברי הב"י, כה"ח אות ל"ד).

טז. מי שברך על פירות שלפניו והביאו לו יותר מאותו המין או ממין אחר שברכתו כברכת הראשון (כגון שברך על ענבים והביאו לו תפוחים או שאר פירות שברכתם בורא פרי העץ), אין צריך לברך שוב, (מרוך בש"ע סי' ר"ו ס"ה), וטוב ליזהר לכתחילה לכיון על כל מה שיביאו לו (הרמ"א בהג"ה בשם הב"י ביו"ד סי' י"ט).

[וכתב הב"ח פ' בלק אות ז'] דאם כיון דעתו על מה שיביאו לו אינו חוזר לברך אפילו על מה שהובא לפניו אחרי שגמר את כל מה שהיה לפניו, (ופשוט דהיינו דוקא שלא הסיח דעתו), וטוב שיכוין לפטור כל מה שיביאו לו עד שיברך ברכה אחרונה ובזה יוצא מספק (כה"ח שם אות ל"ו וט"ל)].

ואם בירך בסתם ואח"כ הביאו לו עוד פירות שברכתם שוה כל זמן שיש לפניו מהמין הראשון או שהיה בדעתו לאכול עוד א"צ לחזור ולברך.

[כה"ח שם וכ"כ הב"ח שם, וכתב דטוב שישמע ברכה מאחר, או יקח מעט סוכר ויברך עליו שהכל ויכוין על אותו פרי, ואם א"א בזה יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבן].

יז. אם קבע עצמו על השלחן לאכול פירות אפילו אכל כל מה שהיה לפניו ואח"כ הביאו לו אפילו ממין אחר שברכתו שוה א"צ לברך שוב, דכיון שקבע עצמו אינו מסיח דעתו, והוא שעדיין לא נמלח מאכילת פירות, (בן א"ח שם).

ומי שאוכל אצל בעה"ב כיון שיברך על מין אחד פוטר כל מה שיביאו לו עוד אפילו לא נשאר לפניו מהראשונות דאתכא דבעה"ב סומכים. (ועיין בן א"ח שם אות ט').

יח. כשהתכוין בעת הברכה על כל מה שיביאו לו, שכתבנו דא"צ לחזור ולברך, אפילו שאח"כ הביאו לו פרי שהוא יותר חשוב כגון שהוא משבעת המינים או שהוא חביב עליו יותר ג"כ אינו צריך לברך עוד.

[כן הסיק הכה"ח אות ל"ו וט"ל, ואע"ג שהב"ח פסק דבכה"ג צריך לברך פעם שנייה מ"מ נ"ל דלא יברך דסב"ל].

יט. אם יש לפניו דבר אוכל ומשקה שברכתם שוה מברך על אחד מהם בין על המשקה ובין על האוכל ופוטר את חבירו. (וכמ"ש לעיל סוף אות ו').

ואם בשעה שברך על אחד מהם לא היה השני לפניו, אפילו שהובא לפניו כשיש עדיין מהמין הראשון לפניו, צריך לברך על השני אבל אם כיון עליו בשעת הברכה שברך על הראשון א"צ לברך על השני. (מ"א, ר"י, קיצור ש"ע, כה"ח שם אות ל"ח, דלא דמי לשני אוכלים).

כ. מי שברך בורא פרי העץ על פרי, ואח"כ הביאו לו פרי אחר יותר משובה, יאכל תחילה מהפרי שברך עליו דוקא (ספר חסידים סימן תתמ"ז).

[וה"ה אם הביאו לו פרי שהוא משבעת המינים או פרי שהוא חביב עליו, ואח"כ יאכל מהמשובח בלי ברכה אע"פ שלא כיון עליו ולא היה לפניו בשעת הברכה כיון שברכתם שוה ויש עדיין לפניו מהמין הראשון, וכן עיקר דלא כמשמעות המ"א (ועי"ל אות כ'), כה"ח אות ט"ל].

כא. נטל פרי בידו לאוכלו וברך עליו ונפל מיידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אע"פ שהיה מאותו המין לפניו בשעה שברך על הראשון, וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא ש"ש לבטלה, (מרוך שם ס"ו).

והיינו דוקא כשהיה בדעתו לאכול רק את הפרי ההוא בלבד, אבל אם היתה צלחת מלאה פירות לפניו ודעתו לאוכלם (כולם או חלק מהם לפחות) ובירך על א' ונפל מידו ונאבד א"צ לחזור ולברך.

[כן עולה מדברי הרמ"א בהג"ה שם, ואע"פ שהאחרונים נחלקו אם הרמ"א מפרש את ד' מרן או שהם חלוקים בזה מ"מ קי"ל דסב"ל וע"כ לא יברך, ועיין כה"ח שם אות מ"ב].

עוד נראה דגם בסתם שהיתה צלחת מלאה לפניו ובירך על אחת מהם בסתם שלא התכוין רק על זאת וגם לא חשב לאכול האחרות, ונפלה מידו אחר הברכה יקח אחרת ויאכל בלא ברכה,

[דגם בזה נחלקו הפוסקים אם דעתו על כל מה שלפניו או לא וכמ"ש בכה"ח שם אות מ"ג ע"ש, וקי"ל סב"ל, וגם ס"ס לא שייך בזה לענ"ד].

והרב בן א"ח כתב דגם כשהתכוין לאכול רק מה שיש בידו שחייב לברך שנית טוב שישמע הברכה מאחר או יביא פרי אחר שברכתו שוה לזה ויברך עליו (שם אות ה').

כב. פירות שמוציא להיות בהם תולעים כגון תמרים ותאנים יבשים וכל כיו"ב אין לברך עליו עד שיבדקו היטב שלא תהיה ברכתו לבטלה, (כה"ח סימן ר"ב אות ד' וסימן ר"ו אות מ"א).

כג. אמר ברוך אתה ה' ונפל הפרי מידו ונאבד, יסיים ויאמר למדני חוקיך דנראה כקורא פסוק בתהילים ואין כאן מוציא שם שמים לבטלה. (מרן בש"ע שם, ועיין כה"ח שם או' מ"ד עוד פרטים בזה).

כד. העומד על אמת המים מברך ושותה אע"פ שהמים ששותה לא היו לפניו בעת הברכה, מפני שלכך נתכוין תחילה (מרן בש"ע שם).

[ונראה דה"ה למי ששותה מהברז, ומ"מ לא ישתה כן אלא יקח בכוס ויברך וישתה כראוי].

[מי שבירך על המים ואמרו לו אל תשתה כי התקופה נופלת ימתין ואל ידבר עד שידע שעברה התקופה וישתה ולא יברך פעם שניה, ואם שמע שיש מת בעיר והוא כבר בירך ישתה מעט מהמים וישפוך השאר (ס"ח סימן תתנ"א הובא בעו"ת אות ה'), ואע"פ שהעו"ת החמיר בזה מפני הסכנה כיע"ש, מ"מ מרן החיד"א במחב"ר (סי' תנ"ה אות א') כתב דבארץ הצבי וכל גלילות טורקיה ואיטליה נזהרין שלא לשתות מים בשעת התקופה דוקא, אבל אחר זמנה שותים אפילו מהמים שהיו תלושים בשעת התקופה ואין פוצה, כה"ח שם אות מ"ה].

כה. לקח פרי שברכתו בורא פרי האדמה, וחשב שהוא פרי העץ והתחיל לברך על דעת לסיים בורא פרי העץ, ובסוף נזכר וסיים בורא פרי האדמה יצא, וה"ה בכל כיוצא בזה.

[ומ"מ כיון שלדעת הרמב"ם לא יצא בכה"ג כיון שבעיקר הברכה היה בדעתו לומר שלא כהוגן ע"כ יטעום מעט מהפרי כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה לדעת רוב הפוסקים, ואח"כ ישמע הברכה מאחר כדי לצאת גם אליבא דהרמב"ם, בן איש חי (שם אות י"א). ואם היה פרי העץ וחשב לברך עליו בורא פרי האדמה או שהכל, ובסוף נזכר וסיים בורא פרי העץ יצא אליבא דכ"ע, שגם אם היה מסיים בפה"א או שהכל יוצא ידי חובתו (שם)].

כו. ציבור שיושבים ללמוד בצוותא כמו בתיקון כרת וכיו"ב ומידי פעם שותים קפה ותה כדי לדחות שינה מעיניהם, די להם בברכה הראשונה שמברכים על כוס ראשון

ופוטרים בזה את כל השתיה שישתו במשך הלמוד, שכן דעתם מעיקרא לשתות כמה פעמים, ואפילו אם נצרך לנקביו ג"כ אינו צריך לחזור ולברך.

[כן העלה הגר"י משאש ז"ל בספרו מים חיים (סי' ל"ו), אלא שהוסיף וכתב שם דאפילו יצא לשוק ע"מ לחזור ג"כ א"צ לברך, ולענ"ד בזה בודאי צריך לחזור דהוי הפסק, ועוד חזון למועד אי"ה להאריך בראיות בזה. עו"כ שם דה"ה אם ישן שנת עראי נמי א"צ לברך ושכ"כ בספר נוה שלום (דף קל"א ע"ב). ועיין בבית מנוחה וכן בכה"ח (סי' קפ"ה אות ל"ב, ועוד בסימן קס"ט אות ח"י באורד) שהעלה דדי בברכה א' אך לחלק יצא דזה דוקא כשהיה כל הקפה מוכן על האש, אבל אם כל פעם מבשלים הקפה צריך לברך בכל פעם מחדש, ואולם המים חיים הנז' לא חילק בהכי ומשמע דבכל גוונא א"צ לברך, והלום ראיתי יחיו"ד (ח"ו סימן י"א) שגם הוא פסק, שאפילו שהו בינתיים יותר משעה ומחצה א"צ לחזור ולברך ודי בברכה שעל הכוס הראשון ולא חילק בין אם ישלו מחדש או לא, עו"כ שם דאם יצא חוץ מפתח בית הכנסת אפילו הניח מקצת חברים, כשיחזור צריך לברך שוב, וזה דלא כמ"ש המים חיים אלא כמ"ש בעוניי, וכן מבואר נמי בכה"ח שם ע"ש].

כז. ארטישוק הנקרא בערבית אלקו'ק ברכתו בורא פרי האדמה ופשוט, ויש סוג של ארטישוק קוצניים וגדלים מאליהם בשדות והמנהג לברך גם ע"ז בורא פרי האדמה.

[הגר"י משא"ש במים חיים (סי' ל"ז) נשאר ע"ז וכתב דיברכו ע"ז שהכל כמ"ש מרן בסימן ר"ד ס"א דעל עשבי דדברא שאינם נזרעים מברך שהכל כיע"ש, וכ' שרבנים מברכים ע"ז בורא פרי האדמה ויש להם על מה שיסמוכו, ושכן עולה לפי מ"ש המ"א בשם האר"י ז"ל יע"ש. ולמעשה מעולם לא שמענו מי שמברך ע"ז שהכל כי אם בורא פרי האדמה, וגם הרב בן א"ח (פ' מטות אות ז') פסק לברך על עשבי דברא בורא פה"א כדעת רבינו האר"י ז"ל].

כח. בננות, המנהג פשוט בכל מקום לברך עליהם בורא פרי האדמה.

[והטעם משום שגזעם מתחלף בכל שנה אע"פ שהשורשים נשארים טמונים בארץ, וכ"פ מרן בש"ע (סימן ר"ג ס"ג) שעל המאוז'ש בורא פרי האדמה, ופירשו שהם בננות בלשון טורקי' וכמ"ש בשו"ת מים חיים (סימן נ"ו) אלא שהוא ז"ל העלה דיש לברך עליהם שהכל כיע"ש, ויש לפלפל בדבריו ז"ל ועוד חזון למועד בעה"ו, והמנהג פשוט לברך בורא פה"א ודי בזה].

כט. אתרפא'ש שהוא גדל מאליו ודומה לתפוחי אדמה קטנים אלא שהוא מעט ספוגי והיו אומרים שהם כמהין שאמרו שהן גדלים מהאוויר ומפורש במרן (סימן ר"ד ס"א) שעל כמהין ופטירות מברכין שהכל.

[ואולם בשו"ת מים חיים (סימן ז"ן) האריך להוכיח שכמהין הם סוג של פטריות והפרי הנקרא אתרפא'ש אינו כמהין והעלה שיש לברך עליו בורא פה"א, וכתב דהרוצה לברך שהכל הרשות בידו יע"ש, ונלע"ד דהטוב ביותר שיברך על פרי אחר שברכתו אדמה ויכוין על הפרי הזה, וכן יברך שהכל על בשר או משקה וכדו' ויכוין על אותו פרי ג"כ ואח"כ יאכלנו בלא פקפוק, ופשוט דכל זה הוא כשבא לאוכלם בלא פת, אבל בדרך כלל אוכלים את זה עם פת ואין מברכים עליהם כלל].

ל. ריבת אתרוגים או של תפוזים אם הפרי ניכר נוהגים לברך בורא פרי העץ.

[ואע"ג דהבן א"ח (פ' פינחס אות ד') כ' לברך עליהם משום הספק מ"מ אפשר דהיו מבשלים אותם עד שאין צורת הפרי ניכרת עוד וע"כ כ' דיברך שהכל אבל בימינו מצוי שעושים בבתים באופן שהפרי ניכר בבירור וע"כ נראה פשוט דיברך בורא פה"ע].

וה"ה לריבת חצילים שלוקחים חצילים קטנים מאד ומרקחים אותו בסוכר וניכרת צורתו היטב יש לברך עליו בורא פרי האדמה.

[ודין זה מבורר במרן בש"ע סימן ר"ד סי"א וז"ל, חבושים או גינדא'ש או ורדים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש הפירות והעשבים הם עיקר והדבש טפל אפילו הם כתושים ביותר הילכך מברך על החבושים וגינדא'ש בפה"ע, ועל של עשבים בורא פה"א ועל של ורדים בורא פה"א עכ"ל. ומדבמרי מרן משמע דאפילו אין צורך הפרי ניכרת ג"כ מברך עליהם כברכתם שהרי כתב אפילו שהם כתושים ביותר, וכן משמע בב"י שם, וכ' הכה"ח (שם אות ד"ן) שכ"פ השכנה"ג בהגב"י אות ב', אבל השל"ה בשעת האותיות (דצ"ד ע"ב כלל ו' אות ב') כ' שאם הוא כתוש ביותר עד שהפסיד צורתו ברכתו שהכל, והובא במ"א (סק"ב) ובי"א, וכ' הכה"ח שכן המנהג כהשל"ה משום דחוששין לספק ברכות, מיהו בדיעבד אם בירך עליו הברכה הראויה לו יצא, וע"ש. נמצאנו למדים דכשלא נשתנתה צורת הפרי מברך עליו כברכתו הראויה לו לכ"ע].

לא. ריבת ורדים מברך עליה שהכל נהיה בדברו.

[מרן בש"ע סי' ר"ד סי"א, פסק לברך על זה בורא פרי האדמה, ובב"י כתב בשם הכלבו דאע"ג שגדלים באילן מ"מ העלים הם לא עיקר הפרי וע"כ מברך בפה"א, ואמנם הברכ"י (אות ז') כתב בשם מהר"י מולכו לברך על מרקחת ורדים שהכל, והביאו הגר"י משאש ז"ל במים חיים (סימן נ"ט) וכ' שכ"כ הזל"א (אות ב'), והכריע כן משום דקי"ל סב"ל גם נגד מרן ז"ל. ושו"ר שכן פסק הבן א"ח (פרשת פינחס אות י"ג), וגם הכה"ח (אות ז"ו) הביא דברי החיד"א הנז' ושכ"כ בשם ס' דת ודין (סימן ב') וכ' וש"כ במחבר"ד בשם הרשב"ץ יע"ש וכן הסכים בסמא דחיי (חא"ח סי' ד') לברך שהכל, והב"ד הי"א ועיקרי הד"ט סי' י"ד אות מ"ב וכ' החס"ל (אות ח') שכן נוהגין].

לב. שקדים שחוקים מעורבים עם סוכר המנהג פשוט לברך עליהם שהכל מפני שלא נשאר בהם תואר הפרי כלל.

[מים חיים (סימן רפ"ד) וכתב שכן מצא בספר רב אד"א זיע"א בספרו מעין גנים (על טו"א ח סימן ר"ב) שפסק כן].

לג. אכל פרי חדש ושכח לברך עליו שהחיינו, לא יברך פעם אחרת שהחיינו.

[מים חיים (סימן ס"ב) דנחלקו בזה הפוסקים כמ"ש הרמ"א (בסימן רכ"ה ס"ג) ובמג"א שם (סק"ט) וקי"ל סב"ל, עו"כ שם דלא דמי לחנוכה שלכ"ע מברך שהחיינו ביום אחר דש"ה שכל לילה מצוה בפני עצמו].

לד. פרי שבישלוהו או טיגנוהו אם עדיין צורתו עליו יברך הברכה העיקרית שלו, אבל אם נימוח לגמרי שנשתנית צורתו יברך שהכל, ומצוי בימינו שמבשלים שזיפים ומשמישים יבשים ואם אוכל אותם בלא פת יברך עליהם בורא פרי העץ והוא שצורתו ניכרת (בן א"ח פ' פינחס אות ג').

לה. [עו"כ שם, וכן דבילה שעושים מזה הפרי שקורין אותה בערב' קמרדיץ יברכו עליה שהכל, וכן תמרים שמוטגנין אותם עד שנשתנית צורתם מברך שהכל, אבל תמרים שנתעכו קצת בידיים ולא נשתנית צורתם וניכרים שהם תמרים מברך בורא פרי העץ].

לו. שקדים שלמים המחופים בסוכר וקח יש בזה כמה דעות, הכנה"ג כ' לברך בורא פרי העץ וכ"ד הא"ר והא"א כ' דאע"פ שהרוב סוכר מ"מ הפרי עיקר, וכ"כ הקיצור ש"ע, והביאם הכה"ח (סי' ר"ד אות נ"ה) ואח"כ הביא מ"ש הרב בן א"ח (פ' פינחס אות ט"ו) בשם אביו ז"ל שהיה מפריד מהם הסוכר ומברך על השקדים בפה"ע ועל הסוכר שהכל, ובבן א"ח שם כתב שמנהג עירו לברך עליהם שהכל ואוכלים אותם כמו שהם שלא יפרידום זמ"ז.

לז. טעה ובירך על הלחם בורא מיני מזונות יצא, ואפילו שאר מיני מאכל ומשקה אם בירך עליהם בורא מיני מזונות יצא, חוץ ממים ומלח, [בן א"ח פ' בלק אות י"ג, דבלשון תורה הכל נקרא מזון חוץ ממים ומלח].

לח. אם טעה ובירך המוציא על דבר שברכתו בורא מיני מזונות נשאר ע"ז הגר"י מאמאן (שליט"א) [זצ"ל] בעמק יהושע (ח"א סימן ט"ו) והעלה דעל פת הבאה בכסנין שכשקובע סעודתו עליהם מברך עליו המוציא יוצא בדיעבד בברכת המוציא אע"פ שלא קבע עליהם סעודתו.

[וכן ראיתי להכה"ח סי' קס"ח אות מ"ג בשם כמה פוסקים ודלא כהא"ר, וכתב עוד שם דאפילו בירך המוציא מברך אחריו ברכה מעין שלוש, ועיין עוד שם אות מ"ט בסופו שחזר וכתב כן בפשטות].

אבל בתבשיל של דגן (כגון מקרוני או איטריות או כוסכוס וכיו"ב) שאפילו קובע סעודתו עליהם אינו מברך אלא בורא מיני מזונות, אינו יוצא בברכת המוציא, ויאמר ברוך שם כבוד וכו' ויחזור לברך בורא מיני מזונות, ואם נזכר תוך כדי דיבור יסיים בורא מיני מזונות ויוצא בזה, (וצריך לי עיון בדין זה).

לט. אמפור' מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש.

[וראיתי בספר הבהיר פקודת אלעזר או"ח (סימן קס"ח) (חלק שני דף כ"ד ע"ב) שדן בזה ותחילה כתב, וזה מעשהו לוקחים חתיכות פת גדולים ושורין אותם במים שיעור גדול ואח"כ מפררים אותם לפירורים דקים מאד, ונותנים אותם בכסכאס שהוא קערה נקובה בשוליה כמה נקבים רחבים לפחות כאצבע קטנה, ונותנים זאת הקערה ע"ג קדרה רותחת ע"ג האש ואחר שנאפה היטב ונתחבר לגוש אחד ע"י לחות הנבלעת בו מרתיחת הקדרה וזיעתה העולה דרך הנקבים הנז' הנה מעריך אותה באותו כלי ומושחין אותו בשמן מטוגן עם חתיכות בשר, או בשמן חי הנקרא ארגאן עכ"ל [והכלים שעליהם דיבר הרב ז"ל הן המה הקדרה עם הכסכאס שבהם מבשלים הכוסכוס גם בימינו אלה], ואח"כ דן הרב באורך בברכת האמפור' (ובדרך כ"ה ע"א סוף ד"ה וא"כ) העלה שברכתו בורא מיני מזונות וברכה מעין שלוש, ואח"כ כ' שבספר מעין גנים לרב אד"א זצוק"ל בסימן ר"ב שכתב שמברכין ע"ג המוציא, ואח"כ הביא ד' הבית מנוחה דף ל' שכתב וז"ל כוכוס מפת ומפררין עליו קמח ומגלגלין וכו' כ' הגו"ר דמסתבר דהוי כאילו נתבשל בתוך הקדרה שלמטה ממנו ומברך עליו בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליו מברך המוציא וברהמ"ז, ומהר"י זיין בספ' פרח שושן כ' דיר"ש לא יאכלנו בקביעות אא"כ יברך על פת תחילה עכ"ל, ועיין מג"א ס"ק כ"ח וצל"ח עכ"ל, ושור' בכה"ח (סימן קס"ח אות קכ"ו) שהעתיק דברי הבית מנוחה].

מ. כוכוס מברך בורא מיני מזונות, ולאחריו אחת מעין שלוש, ואע"פ שקבע עליו סעודתו לא יברך ברכת המזון כי אם ברכת על המחיה ועל הכלכלה.

[ואע"ג דקי"ל שפת הבאה בכסנין שקבע עליה סעודתו מברך עליה המוציא וברכת המזון וכמ"ש מרן בש"ע (סימן קס"ח ס"ו), מ"מ במעשה קדרה אינו כן, וכמ"ש המחנה אפרים בתשובה שבספר פרח שושן (כלל א' סימן ד') שהאלטריא'ה והמאקרוניס אפילו קבע עליהם סעודתו יברך בורא מיני מזונות ואחת מעין שלש, וכן הסכים בלשון למודים (חא"ח סימן פ"ה) והגם שדעת הפרח שושן והגו"ר לברך המוציא וברה"מ, הנה הנחפה בכסף (חא"ח סי' כ') השיב להשגות הפרח שושן ונטה להמחנה אפרים וכ' דיר"ש יברך על פת תחילה ואם אין לו פת יברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג' והובא בברכ"י (אות יו"ד) ובית מנוחה (או' כ"ה) עו"כ הברכ"י שם בשם השה"ל (סי' מ"א) שכל מעשה קדרה מברך עליהם בורא מיני

מזוונות בין קבע עליהן סעודתו ובין אם לא קבע בין בשלם במים ושמן ובין בשלם בדבש וחלב ושאר משקין וכו' ע"ש, ואע"פ שהכה"ח (שם אות מ"ט) אחר שהביא כ"ד הפוסקים הנז', כ' וע"כ נראה לענין דינא דכל דבר שיש בו פלוגתא בקבע אם יברך המוציא או במ"מ יש לזוהר שלא לאכול כי אם פחות משלשה ביצים, ואם רוצה לאכול יותר, יאכל תחילה כביצה מפת ויברך עליו על נטילת ידיים והמוציא ואח"כ יאכל מזה וכו' כיע"ש, מ"מ המנהג פשוט כיום שעל מעשה קדרה כמו כוסכוס או מקארונ'י ואיטריות וכל כיו"ב שאפילו קובע סעודתו עליהם אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וא' מעין שלוש, וכמ"ש הפוסקים הנ"ל ובפרט שכן ד' מרן החיד"א בברכ"י כיע"ש, ובמקום מנהג לא או מרים סב"ל כידוע].

מ.א. הירקות והבשר שאוכלים עם הכוסכוס אם הם נאכלים עמו יחד לא יברך עליהם בפני עצמם אלא יברך על הכוסכוס ויפטור השאר, ואם אוכל כל מין לבדו יברך על כל א' כהלכתו, והטוב ביותר שיברך על בוטנים וכדו' בורא פרי האדמה וכן יברך שהכל על משקה ויכוין על הירקות והבשר של הכוסכוס ויוצא בזה לכ"ע.

[הגאון הרי"ח הטוב ז"ל ברב פעלים (ח"ב סי' ג"ל) דן בתבשיל אורז עם בשר ופרי האדמה כמו ק"רע ובאמיא וכיוצא פסק דיברך על האורז ויפטור הכל מתרי טעמי, חדא דהאורז עיקר והשאר טפל לו (וכמ"ש בש"עי סי' רי"ב) ועוד שהאורז הוא רוב והבשר או פרי האדמה המעורבים עמו הם מיעוט ופסק מרן (בסי' ר"ח ס"ז) שעל אורז מבושל מברך בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות והוא שלא יהיה מעורב עם דבר אחר אלא אורז לבדו, ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב מברך עליו ברכת אותו תבשיל ומשמע דאם האורז רוב מברך על האורז דוקא וכן מבואר בלבוש וע"ש עוד שהאריך בזה, ומזה יש ללמוד לדין הכוסכוס שהוא הרוב והוא עיקר דיש לברך עליו ולפטור את השאר, וכן שמעתי באומרים לי שכך היה פוסק הגר"מ כלפון הכהן ז"ל ראב"ד ג'רבה, ושכן המנהג פשוט אצל בני ג'רבה הי"ו שמברכים על הכוסכוס ופוטרים כל השאר וכעת הראוני שכן כתב ידידנו הגדול הגר"מ מאזוז נר"י באור תורה (כסלו התשנ"א סימן מ' עמוד קע"ב בהערה 1), שאפילו מגישים הבשר עם המרק והירקות בצלחת נפרדת מברכים רק על הכוסכוס לבדו ופוטרים השאר, ושוב כ' שם וז"ל ומ"מ יש לצדד כשאוכלים כל א' בנפרד ובפרט אם העוף והבשר נחשבים כמנה העיקרית שאין ברכת האורז פוטרתו כדברי הה"כ נר"ו עכ"ל, וע"ש במה שהעיר בדברי הרב פעלים.

אך המנהג במרוקו לברך גם על הירקות בפני עצמם וכ"ש על הבשר וכן שמעתי מרבנן קשישאי מחכמי מרוקו, והנראה לע"ד דהדבר תלוי בדרכי אכילת הכוסכוס שאלה שאוכלים הירקות עם הכוסכוס שחותכן וכורכן בבת אחת דנים בו דינא דהעיקר פוטר את הטפל, אבל אלו שאוכלים כ"א בפני עצמו עדר עדר לבדו אין א' טפל לחבירו, והלם ראיתי להרב מים חיים (סימן מ"ה) שכתב בשם ה"ר נוה שלום (סימן רס"ט סכ"ה) שדיבר על אופן שאוכלים אותם יחד והביא בזה מחלוקת וכתב דיר"ש יברך על כל אחד לבד, והשער שלמה תמה עליו דאדרבא הול"ל שהכוסכוס יפטור את הטפל לו, וגם דק"ל סב"ל, והמים חיים דקדק מזה דש"מ שאם אוכלים כ"א לבדו, לדעתם צריך לברך על כל א' לבד גם ברכה ראשונה גם שניה, וכתב שכן מצא בכת"י מהרה"ג כמוהר"ר נתן זיאי זללה"ה א' מרבני תלמסאן הראשונים זיע"א, וז"ל אם נאכלים עמו בבת אחת ע"י תערובת חתיכות חתיכות נהרא נהרא ופשטיה, יש מברכין גם על הירקות בפני עצמם ויש פוטרים אותם בברכת הכוסכוס וכל א' יש לו על מי שיסמוך, ואם נאכלים כל א' לבדו הדבר פשוט שיברך גם עליהם דשניהם עיקר עכ"ל, וסיים המים חיים שכן נוהגים, ולענ"ד יראה דטוב לברך תחילה בורא פרי האדמה על בוטנים וכיו"ב מדברים שאינם שייכים לכוסכוס, וכן יברך שהכל על איזה משקה ויכוין דעתו

על הבשר או העוף ואח"כ יברך בורא מיני מזונות ויאכל הכוסכוס ושאר ירקות בלא שום חשש].

מג. סאברס ברכתו בורא פרי העץ וכן המנהג פשוט.

[וכן ראיתי למופת דורנו ביחוד דעת (ח"ב סימן כ"א) שהאריך בזה והעלה לברך עליהם בפה"ע, ודי בזה].

מג. מי שאכל מהפירות שנשתבחה בהם הארץ (ענבים, תאנים, רמונים, זתים, ותמרים), ואינו יודע לברך ברכה אחרונה שלהם שהיא ברכה מעין שלוש, ויודע רק ברכת בורא נפשות, שב ואל תעשה עדיף ולא יברך כלל.

[כן העלה ביחוד"ד (שם סימן כ"ב) וכ' דהחדד על דבר ה' ישנן את הברכות שתיקנו חז"ל עד שיהיו שגורות בפיו, והמברך יתברך].

מד. מי שמשופק אם בירך איזה ברכה אם לאו שאינו חוזר ומברך דספק ברכות להקל (מלמד ברכת המזון שהיא מדאורייתא). אם רוצה להרהר הברכה בלבו רשאי ולא נחשב שבירך ברכה לבטלה.

[בברכות (כ' ע"ב) תנן בעל קרי מהרהר בלבו וכו', ובגמ' שם אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי ורב חסדא אמר הרהור ולא כדבור דמי, והתוספות שם פסקו כרב חסדא משום דשקלו וטרו בדבריו, וכ"פ הרמב"ם ורבינו יונה והרא"ש וכ"פ הגאונים וכ"פ הש"ע (סימן ס"ב ס"ג) דלק"ש הרהור לאו כדבור דמי, ולענין ברכות נחלקו הפוסקים ד' רש"י ור"י דינים כק"ש אבל הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ז) פסק דבכל הברכות הרהור כדבור דמי, וכ"כ הב"י (בסי' קפ"ה) בשם הסמ"ג, וכ"כ הב"ח (בסימן ס"ב) שכן ד' ה"ר ישעיה אחרון והר' מנוח, אכן בטור וש"ע (סימן קפ"ה וסימן ר"ו) פסקו כרש"י וסיעתיה דגם בברכות הרהור לאו כדבור דמי, והגר"ם משאש ז"ל במים חיים (סימן כ"ד) העלה הדמסופק אם בירך יכול להרהר הברכה בלבו ולא חשיב מזכיר ש"ש לבטלה דהא אינו יוצא בהרהור, עו"כ דלא נחושב ספיקא דאורייתא משום המחלוקת הנז', דגם כשמזכיר הברכה בפיו נחלקו הפוסקים אי הוי דאורייתא או לאו והו"ל ס"ס המתהפך שמא הלכה כמ"ד דרבנן, ואת"ל דאורייתא שמא הלכה דהרהור לאו כדבור דמי, והוכיח כן ממ"ש מרן (בסימן ר"ז ס"ג) ע"ש, עוד הביא מ"ש מרן (בסימן ק"ד ס"ו) שבתפילת העמידה אינו פוסק לקדיש וקדושה אלא ישתוק ויכוין למה שהש"ץ אומר ויחשב כעונה, ולכאורה קשה דאם הרהור כעונה הוי הפסק, ואם אינו כעונה נמאי אהני ליה, והוא ז"ל אסברה ע"פ הגמ' בחולין (קמ"ב ע"א) דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ולא מחשבה רעה, וה"נ לענין הטובה חשיב ההרהור כעונה, אבל לענין הפסק בתפילה לא נחשבת מחשבתו כדבור, (ויש להעיר דלא מצאנו שאותה מחשבה גופה תחשב לכאן ולכאן, ואולי באמת הרהור אינו כעונה כמו שפסק מרן אלא שאני זה שמצטרף עם הצבור וע"כ ישתוק ויכוין למה שהש"ץ אומר כדי שלא יפרוש מהציבור, ונחשב כעונה מכוח הציבור שהוא מצטרף עמו ולא מכוח ההרהור דיליה ויש קצת ראייה לזה ואכמ"ל). וכ' המים חיים דה"נ בנ"ד דיכול לברך ע"י הרהור ולא חשיב לבטלה דלענין הרעה אינה מצטרפת למעשה וכנ"ל, ומיהו זה מהני רק למי שהוא אנוס כגון זה שמסופק אם בירך, אבל מי שיכול לברך לא מהני ליה הרהור וע"כ פסקו (בסי' קפ"ה) דאם בירך בהרהור לא יצא י"ח, עו"כ שם שהז"ל א' כ' דזה שנוי במחלוקת והבית מנוחה כ' דמספק לא יברך אפילו בהרהור, ומ"מ הוא ז"ל הסיק להתייר וכנ"ל וע"ש. וכן יש להוכיח מהבן איש חי (פ' בלק אות ז' ועוד כמה מקומות) שכתב במסופק אם בירך וכיו"ב שיברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו, ועיין עוד בשו"ת יביע אומר (ח"ד ח"א ס' ב' אות י"ב) ובשו"ת יחוד"ד (ח"ו סי' י' וסימן ט"ו)].

מה. ומיהו אם רצה לברך בלשון תרגום "ברוך רחמנא מלכא דעלמא" וכו' אינו רשאי בין שהסתפק אם בירך ובין שיש מחלוקת הפוסקים, שגם בזה יש חשש ברכה לבטלה אלא יהרהר בלבו ודיו. (מרוך הראש"ל ביחוד ח"ו סימן ט"ו).

מו. אשה שנסתפקה אם בירכה ברכת המזון או לא בירכה אינה חוזרת לברך מספק, ומ"מ טוב שתהרהר ברהמ"י בלבה.

[הגאון יחוד ח"ו סי' י'] וכתב הטעם דלהרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ז) אם בירך בהמ"י בלבו בדיעבד יצא וכ"פ הסמ"ג, ולא הוי ברכה שאינה צריכה דלא תשא שם ה' אלקיך לשוא אינו אלא כשמוציא בשפתיו].

אבל האיש שהוא מסופק אם בירך ברכת המזון אם אכל כדי שבעה ואפילו אכל רק כזית פת ושבע משאר מאכלים חייב לחזור ולברך מספק ולא מהני שיברך בהרהור הלב בלבד. [שם].

מז. פירות וירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב מברך עליהם כברכתם. אבל פירות וירקות שידוע שהם גידולי מים מברכים עליהם שהכל ובדיעבד שבירך עליהם כברכתם יצא. (יחוד ח"ו סימן י"ב).

מח. פרי שהוא מסופק אם ברכתו בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ (בין שהספק מצד הדין או שהוא מסופק במציאות) לעולם יש לברך עליו לכתחילה בורא פרי האדמה, ובדיעבד שבירך עליו שהכל יצא (כן העלה מרוך הראש"ל ביחוד ח"ו סימן י"ג).

מט. אכל כזית עוגה ואכל פחות מכזית של פרי משבעת המינים, אם הוא יותר מעשרים גרם הוא רשאי לברך "על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ" אבל בפחות מעשרים גרם לא יאמר "על העץ ועל פרי העץ".

אכל כזית עוגה ושנה פחות מרביעית יין (שהוא פ"ו גרם) אם שנה יותר מכזית יין (שהוא כ"ט גרם) רשאי לכלול "על הגפן ועל פרי הגפן בברכת "על המחיה", (יחוד ח"ו סימן י"ד).

נ. ירקות חיים כמו מלפפונים ושמיר וכל כיו"ב המוגשים בסוף הסעודה צריך לברך עליהם בורא פה"א ולא נפטרים בברכת המוציא, ואפילו אכל מהם בתוך הסעודה כשהם מבושלים צריך לברך כשהובאו לפניו חיים לקינוח סעודה, והמיות טוב אם יש לפניו ירק אחר יברך עליו ויפטור אותם, אבל אין זה מעכב, (יחוד ח"ו סימן י"ט) ובתוך הסעודה לא יברך עליהם.

נא. האוכל פירות מבושלים בסוכר (קומפוט) בסוף הסעודה צריך לברך עליהם כברכתם וכן המנהג פשוט. (שם).

הגאון
רבי שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת משכן התורה אלעד
וראש המכון למצוות
התלויות בארץ

האם נשים מברכות שהחיינו על מרקחת אתרוגים שנוהגים לאכול בליל טו בשבט

ששה ימים לחודש מר חשוון תשע"ו

נשאלתי מרעייתי הרבנית שתחי', אודות אתרוג שריקחו אותו במרקחת, ובליל טו בשבט נהגו לאכול מרקחת זו, והשתא להבדיל מהגברים שאינם מברכים שהחיינו כיון שבירכו כבר שהחיינו בזמן נטילתו, אולם הנשים שאינן מברכות על נטילת הלולב, יכולות לכאורה לברך שהחיינו על מרקחת זו, ושאלתה בפיא האם אכן כך הדין להלכה ולמעשה.

ובאמת שדין זה כבר נדון הרבה בפוסקים ומצאנו בו כמה דיעות, ואמרת אשנה פרק זה בתמצית על מנת שנכווין אל האמת בתשובה לשאלה זו.

וקודם נקדים ונבאר שאכילת מרקחת של אתרוג בליל טו בשבט הוא מנהג קדמון, וכבר כתב הגר"י פלאג'י בספרו יפה ללב (ח"ב או"ח סי' תרס"ד אות טו): "האתרוג עושין אותו רוקח מרקחת בסוקאר אחר החג, להעלותו על השולחן בליל טו בשבט ר"ה לאילנות בכלל הפירות שיברכו עליו מאנשי הבית איש או אשה, ומה גם אם היא הרה ללדת, וגם ליתן ממנו למקשה לילד, שאומרים שהוא סגולה שתלד בריוח ולא בצער, ויצא הולד בר קיימא לחיים טובים ולשלום כשאוכלת ממנו באותה שעה. עכ"ד. וכ"ה בספר מועד לכל חי (סי' כד אות כה). וכ"ה בספר אלף המגן (סי' תרס אות ו). וכן הביא הרב בן איש חי (פר' ראה אות י) שמנהג קהל עדתם אוכלים אתרוג בטו בשבט, וגם אלו שקנו אתרוג לנענוע מצניעים אותו עד טו בשבט ואוכלים אותו.

ויש הנוהגים לטעום ממנו מעט כמות שהוא, ויש שמטגנים את הקליפה עם דבש וכיו"ב, ויש העושים מיני מרקחת בבישול של חתיכות שלימות עם סוכר וכיו"ב. ויש בזה נפ"מ לעניני ברכת הנהנין, שהנה בפשטות אתרוג מין אוכל הוא, ולא רק שהוא מין אוכל, אלא הוא מהמינים שמתעשר גדול וקטן, כיון שהרי אתרוג מתעשר גם בקוטנו וכמבואר ברמב"ם בהל' מעשר (פ"ב ה"ה), שהאתרוגים ראויים למאכל גם שהם קטנים. יעוי"ש. ואם כן היה נראה שיש לברך עליהם כברכה הראויה שהיא ברכת בורא פרי העץ. אלא שכפי הידוע לכל רוב ככל האתרוגים המצויים בימינו אינן ראויים כל כך, וגם אינם מתוקים לאכילה [כאשר לענ"ד האתרוג המרוקאי קליפתו הלבנה היא הראויה לאכילה כמות שהיא יותר מכל

שאר האתרוגים]. ומה שרגילים לעשות מהאתרוג זה מרקחת, ונבאר האפשרויות השונות:

א. אכילת בשר הפרי עצמו – בכה"ג איננו ראוי ונראה שיש לברך עליו "שהכל" [ראה בזר זהב סי' רב סעי' לב, שכתב שאינם ראויים לשום ברכה. וראה בבא"ח פר' מטות (אות יא). ובכה"ח (סי' רב אות נה דלכאורה מברכין עליו שהכל ובתנאי שאינו חמוץ כל כך שאז אין מברכים].

ב. האמור בסעיף הוקדם לכאורה הוא הדין אם אכל הקליפה הלבנה [כיון שסו"ס רובא דרובא אוכלים אותו רק מרוקח בדבש וכיו"ב].

ג. הקליפה החיצונית הירוקה היא מרה ואיננה ראויה, ואם המתיקה בסוכר נראה שיברך עליה שהכל דלא שייך לומר הסברא בסעיף הבא לגבי הקליפה הלבנה [ובחזו"ע הל' ברכות עמ' קלא שורה ראשונה, כתב שאפשר שגם הבא"ח התכוין לקליפה זו כשכתב לברך שהכל. וזה קצת צ"ע שהרי לא מצינו מי שמקלף הקליפה דקה וממתקה, וכל מי שעושה מרקחת עושה מהקליפה הלבנה, ודחוק להעמיד בכזו מציאות שאיננה קיימת. ואמנם בספר ברכת ידיד שהביא שם, כך העמיד את דברי החסד לאלפים, ומחמת זה כתב שאפשר להעמיד דברי הבא"ח, באופן כזה, וצ"ע].

ד. הקליפה הלבנה שהמתיקה בסוכר או דבש, דעת רוב ככל הפוסקים שמברך עליה בורא פרי העץ. וזאת מחמת שפרי האתרוג אדעתא דהכי נטעי להו שהרוצה לאכול ממתקו קודם אכילתו. ואמנם הרב בן איש חי בפרשת פנחס (אות ד) כתב שיש האומרים לברך העץ, וי"א האדמה, וי"א שהכל וסיים שמן הדין יברך שהכל מפני הספק. והנה הרב בא"ח השווה שם את קליפת האתרוג לקליפות התפוזים ששם נחלקו לגבם הפוסקים מה לברך עליה [וראה במשנ"ב סי' רב ס"ק לט, ובכה"ח אות נד, ועוד]. אולם באמת ההבדל הוא גדול מאד שהרי בשאר פירות הדר הקליפה דקה ואיננה נאכלת וטפילה לגמרי. משא"כ באתרוג הקליפה לבנה היא עבה ובשרנית והיא עיקר האוכל שבפרי, וממילא לא קרב זה אל זה. וכבר הקשה על דבריו בחזו"ע (שם), ובאמת שאלו לשונות ראשונים מפורשים שאתרוג עיקר אכילתו היא קליפתו [ראה ח' הר"עמ"ס שבת דק"ח, וכן הוא להדיא בפירוש הרשב"ץ עמ"ס ברכות (דל"ז ע"ב), שאדעתא דקליפה זו נטעי ועליה מברכים בופה"ע]. וכן הכרעת האחרונים הלכה למעשה שעל הקליפה הלבנה שמתק אותה בדבש או סוכר או עשה מקחת והחתיכות ניכרות בפני עצמם, בכה"ג מברך על חתיכות האתרוג בורא פרי העץ, וכן המנהג.

אמנם לגבי ברכת שהחיינו יש מקום גדול לדון אם שייך לברך ברכת שהחיינו על פירות האתרוג, וזאת מכמה טעמים:

א. דר באילנו משנה לשנה:

רבינו הטור (או"ח סי' רכה) הביא להלכה את דברי הסמ"ג (עשין כז) שכתב: "ואם אינו מתחדש משנה לשנה אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו לא יברך". וכתב שם מרן הבית יוסף וז"ל: "ומ"ש רבינו ואם אינו מתחדש משנה לשנה וכו'". סמ"ג (עשין כז קיד). כתב בשם רב שרירא שאין מברכין שהחיינו אלא על הדבר המתחדש מיזמן לזמן וכן כתבו הגהות מימון (שם). וגם סמ"ק כתב (שם) הרואה פרי חדש וכו' וכן כל דבר המתחדש משנה לשנה כמו גידולי קרקע אבל דבר שאינו מתחדש אפילו יש ימים שלא אכל אינו מברך ע"כ וכ"כ המרדכי בסוף סוכה (סי' 33

תשע"א). ופרי המתחדש פעמיים בשנה אפשר דבא מזמן למזמן מיקרי ומברכין עליו בכל פעם שהחיינו אבל הרמב"ם (פ"י ה"ב) כתב פרי המתחדש משנה לשנה וכן כתב רבינו ולפ"ז פרי המתחדש פעמיים בשנה אינו מברך עליו שהחיינו כלל ומיהו אפשר דמשנה לשנה לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקטו ואין הכי נמי דפרי המתחדש פעמיים בשנה מברך עליו בכל פעם שהחיינו. וכתב ה"ר מנוח (ספר המנוחה) ומסתברא דעל עשב המתחדש כגון אלחבק"א וכיוצא בו אינו מברך שהרי פעמים שיכול להתקיים כל השנה מה שאין כן בקרא ובשאר פירות הארץ והעץ. עכ"ד. וכך פסק מרן בשו"ע (סי' רכה ס"ו) וז"ל: "פרי שאינו מתחדש משנה לשנה, אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו אינו מברך שהחיינו". והוסיף הרמ"א: "פרי שמתחדש ב"פ בשנה, מברכין עליו שהחיינו אבל שאין לו זמן קבוע לגידולו, אין מברכין עליו (ב"י בשם הר"ר מנוח), לכן אין מברכין שהחיינו על ירק חדש דעומד כל השנה בקרקע". ומקור דבריו לגבי ירק הוא מדברי המהרי"ל (בסוף תשובותיו דינין והלכות סי' לט) שכתב דאין מברכין שהחיינו על ירק חדש משום דעומד על הקרקע כל השנה ואין ניכר בין חדש לישן. וכן הביא הפרישה (בסי' רכה שם) ששמעו מרבו המהרש"ל שאין מברכין שהחיינו על ירק, והוסיף ששמעו שמה"ט אין לברך ג"כ שהחיינו על צנון ומיני ליפתן וכיוצא בהן שעומדין ג"כ בקרקע כל השנה, והפרישה פליג על דבריהם, שכן לא הזכירו אלא ירק, והיינו טעמא משום דדוקא ירק דרכו לחזור ולגדול בתחילת ימי הקיץ ואז בזמן שהירק הישן משנה דאשתקד עדיין עומד על הקרקע כבר נתגדל ירק חדש ועומד בצידו ואין ניכר בין חדש לישן, משא"כ במיני ליפתן שאף שהן עומדין כל ימי החורף בקרקע מכל מקום אחר ימי הפסח לוקחין אותן מהקרקע והחדשים אינם צומחין עד אחר חג השבועות או קרוב לו נמצא דאין מגיעים אלו לאלו בעודם בקרקע. ועוד הוסיף שאף דבתלוש הישנים קיימים עד שהחדשים מגיעים, מכל מקום אין לחוש, כיון שהעיקר הוא בעומדים בקרקע, שאז הוא עיקר חידושו. ואף שלא בכל הירקות מצינו כעין זה, מכל מקום לא חילקו בין ירק לירק. אף שאחר שנתלשו מיני ליפתן מגיעים הישנים עד זמן החדשים וכן הוא בפירות קצת אילנות מ"מ אין חשש כי אם בעודן עומדין על הקרקע שאז הוא עיקר חידושו ואף שבירק ג"כ לא מצינו זה כי אם בירק הנקרא שוואר"ץ קרוי"ט בלשון אשכנז מ"מ לא חילקו בין ירק לירק. אי נמי דגם בשאר ירקות אם היו מטמינין אותן ומכסים אותן מתקיימין כל ימי החורף. ויעו"ל עוד במור וקציעה בסי' רכה, שכתב לתמוה מדוע לא נברך על מיני דגים טובים המתחדשים גם כן מזמן לזמן כמו דג (לאקסין) שבמחוז הלז, יש להם חודש ידוע בהתחלת הקיץ נמצאים לרוב וטובים, אחר כך מתעלמים עד תקופת השנה. וכן גדיים וטלאים מאי טעמא לא נברך עלייהו, שמתחדשים ב' פעמים בשנה והם טובים למאכל, עולים על שולחן מלכים, מאי שנא מפירות אפילו אותן שאינם טובים ולא בריאים לגוף כמוהם. לכן כתב שג"ל שהמברך עליהם אין לתפסו על כך. והנה על פי זה, לכאורה אין לברך שהחיינו כלל על אכילת אתרוג, שהרי קיי"ל להלכה שאתרוג דומה לירק ולאילן, ולירק הוא דומה בזה שהוא דר באילנו משנה לשנה, ואם כן אין לברך עליו שהחיינו. וכבר כתבו סברא זו מרבתינו הפוסקים, ראה בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' רלג. וח"ב סי' רנז) וכ"כ בספר יפה ללב (ח"א או"ח סי' רכה אות ו) כתב שאין לברך על אתרוג שהחיינו, והביא המקור מספר הלק"ט הנז', ומספר חסד לאלפים (סי' רכה) וכרם שלמה (סי' רכה) וכתב שטעמם

משום שיש דרכים שהוא שוה לירק וכאמור. וכ"כ להלכה בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' כג) ובין יתר הטעמים כתב גם "ועוד כל שמתקיים משנה לשנה בקרקע אינו מברך שהחיינו ואתרוג דר באילנו משנה לשנה וע"כ נקרא הדר ושמו מוכיח עליו". וכן הביא להלכה במשנ"ב בסי' רכה (ס"ק טז). אולם מה שצ"ע לשער אפרים (סי' לה) הנה המעי' בפנים יראה שלא הביא טעם זה של דר באילנו משנה לשנה. [ובאמת ראיתי כמה ציטוטים שכנראה לא עמדו עלמקורם מבפנים והדברים יצרו טעויות ראה בבאר היטב סי' רכה ס"ק יא, שגם כתב בשם השער אפרים טעם זה של דר באילנו ולכן לא יברך שהחיינו, ובדבריו שם לא הזכיר טעם זה, ואדרבה נטייתו לברך. וכבר העיר על דבריו בשערי תשובה סי' תרמט ס"ק יד, שדברי הבאר היטב תמוהים. ועוד עי' להרב שדי חמד סי' ב אות ב וגם דבריו שם צ"ע].

ועוד צ"ע בשע"צ למור וקציעה (הנז' לעיל), והנה המעי' שם יראה שכתב בזה"ל: גם י"ל עוד על פרי העומד באילן יותר משנה כגון אתרוג הדר באילנו משנה לשנה, וכן בנות שוח ודוגמתן שכיון שעומדין בירקותן כל ימות השנה, אין הנאה נרגשת בחדושן. כך נ"ל וכ"כ בבה"ט (ס"ק יא) ויפה כיון בזו. אמנם במדינות הללו שמביאין האתרוגים מארץ רחוקה, נ"ל פשוט שראוי לברך עליהן זמן מיד בראייתן, שהרי ודאי עבר זמן רב שלא ראה אותן חדשים, שהישנים אין מראיהן עליהן, וכבר צמקו ויבשו להם, ולא נשאר בהם תואר והדר, שאם לא כן לא נברך על תפוחים וכיוצא בהם שמתקיימין יותר בטוב מאתרוגים. אלא ודאי אף על פי שנמצאו מפירות ישנים מברך על החדשים הלחים ורטובים, רכים וטובים למראה ונחמד למאכל ביתר שאת, לכן בודאי יש לברך על ראיית האתרוגים החדשים. ואף על גב דקמברך עליהו בעת מצותן, ליכא למימר דנסמוך אזמן דמצוה דהיא מילתא אחריתא היא משום המצוה בלחוד, ולא משום הנאה, וברכת הראיה דהנאה היא, וחייב בה מיד. לכן תמה אני מפני מה לא מברכין עליהם שהחיינו, ואי משום דלאו לאכילה קבעי להו, הא לאו מילתא, דהרואה פרי חדש מברך, אף על גב דלא קאכיל מניה, כל שכן הכא דסוף סוף ודאי לאכילה נמי קאי, ואפילו לא קאי אלא לריחא בעלמא, נמי בעי ברוכי אראיה, כדכתיבנא בס"ד, עאכ"ו בנ"ד דאיכא תרתני. עכ"ד. והב"ד להלכה בעיקרי הד"ט (או"ח סי' י אות סא).

ובאמת שלא זכיתי כל כך להבין מה שכתב לחלק שהרי אין המדד בנשמר בתלוש אל מול המחובר, שהרי ודאי בכה"ג יברך שהחיינו בכל העולם. אלא המדד הוא בעודו בעץ האם נפגשים על העץ הישן והחדש גם יחד, ואם כן אז שניהם לחים ושניהם מצויינים ושניהם שווים, ובכה"ג זה פטור משהחיינו. וזה המצב כפי שמבואר בסוגיא ובהלכה וזו טעמם של הפוסקים, ואם כן מאי מהני שהישן התלוש כבר אין המראה שלו עליו, ולי הקטן צ"ע וצ"ב מש"כ בזה.

ועוד ראיתי להגרי"מ היבנר בשו"ת משכנות הרועים (שאלה כ) שכתב על דברי הבאר היטב בסי' רכה הנז' שהביא משער אפרים שאין לברך שהחיינו כיון דמתקיים על האילן יותר משנה, וכתב שדבריו אלו חידוש מאד גדול בעיניו, ושוב ציטט מהשע"ת בסי' תרמט הנ"ל שכתב על הבאר היטב שדבריו תמוהים. אולם באמת כאמור לעיל השע"ת כתב על הבאר היטב שדבריו תמוהים והוא כיון על מה שציטט בשם השער אפרים כיון ששם כתוב להיפך, ולא מחמת הסברא. ועוד שבשער אפרים כלל לא הזכיר מענין הדר באילנו וכמו שכתבנו לעיל. ומה שכתב שזה דבר חידוש אצלו, לא הבנתי מה חדש? והלא זו הלכה פסוקה. ואם על האתרוג

חידוש לפניו הלא זו גמרא ערוכה. אלא שהמציאות של ימינו הייתה נראית לו שונה, ובאמת שא"א לתפוס על גדולי עולם אלו, וזאת מכיוון שהאתרוג לא היה גדל אצלם כלל והיה מגיע ממדינות אחרות והיה מגיע פעם בשנה וכך לעולם חשבו שהוא מתחדש משנה לשנה, ולכן דבר זה היה חידוש אצלו.

והנה ראיתי בכמה מרבתינו האחרונים שציטטו את דעת הרב פרי אדמה דס"ל שכן מברך על אתרוג ברכת שהחיינו והביא שמנהג ירושלים בליל שני של ראש השנה לחלק אתרוג לחתיכות קטנות ולברך עליו שהחיינו. והביא דבריו גם הגאון רבי חיים פלאגי בספרו מועד לכל חי (חודש תשרי סי' יב סעי' כג). והנה המעי' בלשון מרן הראש"ל זיע"א בספרו חזון עובדיה (ברכות עמ' קלא) לאחר שהביא חלק מן המקורות הנז' לעיל, הוסיף את דברי הרב פרי האדמה ונראה מדבריו שציון שכ"ה מנהג ירושלים, ולכאורה אין אחר המנהג ספק, וזה שהכריע בסו"ד (עמ' קלב) "ומכל מקום נראה שאם היה לו אתרוג שהוא פסול למצוה וחתכו וטיגנו בדבש לפני חג הסוכות יברך עליו בורא פרי העץ ושהחיינו" עכ"ל. וכן ראיתי לידידי הגר"י נקי שליט"א בספרו מעין אומר (ח"א פי"א סי' מב) ששאל ממרן הראש"ל זצ"ל אם אשה שלא בירכה על ד מינים יכולה לברך שהחיינו על אתרוג, שהרי המשנה ברורה הביא שלא לברך מפני שדר באילנו משנה לשנה. והשיב לו מרן שהאשה יכולה לברך, ולא קיי"ל כך. עכ"ד. ובמקורות כתב שהמקור הוא מספר פרי האדמה שכתב שכן המנהג ודלא כהל"ק ט. והנה ברור ופשוט שאין כוונת מרן זצ"ל שלא קיי"ל לגבי האי דינא של פרי המתחדש משנה לשנה, שהרי זו הלכה בפסוקה בגאונים, בראשונים וכ"ה הכרעת מרן השו"ע ולית מאן דפליג בזה. אלא כוונתו על האתרוג שדינו שונה, וכאן יש לברר מדוע דינו שונה, אם המציאות שלו היא כמו הפירות שאינם מתחדשים מה יש לחלוק בזה?

אולם באמת המעי' בגוף דברי הרב פרי אדמה יראה שחלילה לא התעלם מהאי דינא שפרי שאינו מתחדש אינו מברך שהחיינו, ולא הביא שום מנהג נגד זה, אלא הביא עובדה וכדלהלן, ותחילת דבריו לאחר שהביא את דברי רבינו מנוח המובאים בבית יוסף שעל עשב המתחדש כגון אלחבק"א וכיוצא בו אינו מברך שהרי פעמים שיכול להתקיים כל השנה מה שאין כן בקרא ובשאר פירות הארץ והעץ. כתב הרב פרי אדמה, שלפי"ז קשה שהרי אתרוג דר באילן כל השנה ואנו מברכים שהחיינו כנהוג פה עיה"ק ירושלים ת"ו שמחלקים חתיכות אתרוגים גדולים הנקרא סידרא בבית הכנסת ליל שני של ראש השנה לברך שהחיינו, ע"כ לשון קושיתו. ובהמשך כתב שהעיקר לחלק בין פרי שלגדילתו אין זמן קבוע והוא גדל ומתחדש כל השנה. לבין פרי שלגדילתו יש זמן קבוע רק שהוא דר על האילן כל השנה, וז"ל: "מה שאין כן אתרוג שזמן גדילתו קבוע והוא מר"ח תמוז עד תשרי, ואחר כך מה שנמצא מהן אחד מאלף לא נקרא מתקיים כל השנה ושייך שפיר שהחיינו לברך בהגיעו לזמן גדילתו הקבוע להם, מידי דהוה למי שיש לו פירות ישנים בביתו או אפילו בגינה. וכך סיפרו לי כי בחו"ל יימצא בכרמים ענבים מאשתקד וחוזרים ומתחדשים בהם החדשים ואפילו הכי מברכים שהחיינו בכל העולם, משום דימן גדילתם יש להם זמן קבוע שייך שפיר שהחיינו, וה"ה פירות אלו דנידו"ד, ועדיפא מינה שהרי פרי זה גופו שחנט בתחילת השנה לא יתקיים חודש אחד אפילו, משא"כ באלחבק"א וכיו"ב. עכ"ד.

ומזה נמשך הרב מועד לכל חי, ומרן הראש"ל זצ"ל. אולם מה נענה ומה נאמר שאין המציאות לעינינו כפי מה שמתאר הרב פרי האדמה, אלא לאורך כל השנה יש לנו פרחים חדשים שמהם יוצאים אתרוגים כל העת, ואפילו בימות החורף יש רק שזה יותר איטי. וזו המציאות באתרוג תימני, וכן המציאות בעוד אתרוגים שאנו מכירים. אלא שנכון אמת הדבר, כי החקלאים שמעונינים רק לסוכות, מורידים הפריחות במשך החצי הראשון של השנה, אולם עדיין קיימים על העצים כ-20% ויותר של פריחות שהם משתלבים עם פירות קודמים ועם פירות חדשים, כך שלעולם יש פירות חדשים על העץ ללא זמן מיוחד שזה גדל, כך שזה לא רק דר באילנו אל גם מתחדש כל השנה. ועוד שבימינו שיש שימוש קוסמטי ואחר לאתרוגים, יש גידול מסודר של כל השנה של האתרוגים.

ומצאנו דיון דומה לגבי חובת ביעור בשביעית באתרוג, וראה מש"כ בזה בספר שביתת השדה פרק יד (סעי' לא ובהערה שם) וכן בספר חלקת השדה (ח"ד שביעית סי' ד), שם אמרתי לצרף ספק נוסף בדין של אשה שעשתה ריבת אתרוג ושכחה לבער את הריבה בזמן הביעור, שהנה לכאורה פרי החייב בביעור הוא כאשר הוא כלה מן השדה אז יש לבער מהבית, אך מה שגדל כל השנה, אין חייב בביעור, ואם כן אתרוג דר באילנו משנה לשנה, ואם כן צריך להיות פטור מן הביעור, והגם שפירות שמינית אינן מצילין מן הביעור [וכמו שכתבתי בשביתת השדה בפ"ד סעי' כח שכן העיקר להלכה], אולם במקרה של האתרוג גם אותם פירות שהם בקדושת שביעית, הם נשארים על העץ זמן רב, ואינם כלים, ולכאורה לא חלה עליהם חובת ביעור. אלא שמצינו סוגיא ערוכה בגמרא ר"ה (דף טו ע"א, ועי' שם בתוד"ה שאין לך דבר) וז"ל: "אמר רבה, אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית, פטורה מן המעשה, ופטורה מן הביעור. ובת שביעית שנכנסה לשמינית, פטורה במעשה, וחייבת בביעור", ע"כ. ואולי אפשר שאין הזמנים שווים לענין טבע האתרוג ואופי גידולו. ובספר השמיטה (פ"ט ס"ט והערה 4 שם) כתב שאתרוג למרות שהוא דר באילנו משנה לשנה יש לו ביעור, ובהערה כתב בשם הגר"א קוק זצ"ל שאתרוג דינו כדופרא וע"כ אין סומכין על של שנה אחרת. ועי' במנח"ש (ח"ג סי' קלב סוף אות יד) שכתב לחלק בין דופרא שכלה הראשון עד שלא צמח השני לבין אתרוג, עי"ש. וע"ע בחזו"א (סי' י סק"ו בד"ה ואתרוגין) שכתב שיש ביעור באתרוג. ואמנם בס' בית רידב"ז (סי' ח, יג) כתב שאין ביעור לאתרוג כיון שדר באילנו ומתקיים גם ב' וג' שנים, עי"ש. ובס' חוט שני (פ"ה עמ' רמח) כתב שבזמנינו אין האתרוגים מתקיימים באילן זמן רב, עכ"ד. ואמנם למעשה המציאות שזה תלוי בזנים השונים וכפי שעיינו רואות שיש אתרוגים [בפרט התימנים] שדרים שנה ויותר, ואפשר שכן יש להורות להלכה שבזנים שאותו אתרוג דר באילנו זמן רב, אין ביעור, ובאחרים יש לבער. ואמנם במנח"ש (ח"ג שם) כתב שאפשר שכיון והיום הם עומדים למצוה ונוהגים לתולשן בזמן קבוע בשנה, יש להם ביעור [ואם כן זמן הביעור בסוכות].

הנה אם כן יש סוגי אתרוגים שוודאי עונים על הקריטריון שנפסק בשו"ע, של פרי שאינו מתחדש משנה לשנה, אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו אינו מברך שהחיינו. ובזה לא היה מנהג נגדו, ואין לברך עליו שהחיינו, וגם הרב פרי אדמה יודה בזה, ובפרט שסוג אתרוגים אלו נפוצים מאד בארץ ישראל.

ב. אתרוג שהוא בוסר:

הנה בשו"ת מהר"י אשכנזי (סי ט) כתב למי ששאל ממנו אם יכול לברך על מרקחת אתרוג שהחיינו הגם שכבר בירך בשעת הנטילה למצוה, והשיב לו שעד שאתה שואל זה ממני, נראה אם אפשר בכלל לברך שהחיינו כיון שהאתרוג הוא בוסר, כיון שמגיע ממרחק, ואינו ראוי לאכילה כלל אלאע"י טיגון בדבש, ודן שם במקורות השונים, ושוב כתב דשפיר אפשר לברך העץ ושהחיינו, כיון דשו"ס הוא חייב להיקרא פרי "פרי עץ הדר", וכיון שנקרא לענין מצוה הוא הדין לענין ברכה, וכיון דנטעי ליה אדעתא שיטגנו, זו היא גמר ביטולו ומברך שהחיינו. וחילק בין האי דינא שאם בירך לפני גמר פריו שמברך שוב לאחר מיכן, דהתם אכן הפרי לא נגמר בעצמותו וכעת המשיך לגדול, ולכן חוזר ומברך, אולם באתרוג הפרי נגמר, ולא יגדל יותר, אלא שהומתק על ידי הטיגון, ולכן אם בירך לפני, לא מברך אחרי, וכן אם בירך על הראיה לא יברך לאחר הטיגון. והוא הדין אם בירך שהחיינו בשעת נטילה למצוה אף דמצוות לאו ליהנות ניתנו, מ"מ מלבד המצוה יש הנאת עצמו בראייה ראוי להריח, ולכן אין צריך לברך בשעת הנטילה.

ובשו"ת כתב סופר שהזכרנו לעיל, גם כן כתב, "הנה מה דפשיטא לבעלי האבעי' דמברכי' שהחיינו על אכילת אתרוגים אלו שאנו יוצאים בהם י"ח לולי שכבר בירך בשעת נטילה למצוה, לפום רהיטא נ"ל דדבר זה עצמו אם מחוייב או רשאי למאן דס"ל ברכת שהחיינו על הפירות וכלים רשות הוא יש לעי' דאתרוגים שלנו לא נגמרו ולא נתבשלו כל צרכם, וכשנגמרו ראוי' לאכילה בפ"ע, והו"ל לענין ברכת שהחיינו כמ"ש המחבר סעיף ז' ורמ"א סעיף ג' ומשמע דאין חילוק בין מברך על הראי' או על האכילה כשתקנו בשלא נגמר על שראי' לאכול כמו אתרוגים אלו כיון דהפרי בעצמותה לא נגמרה אין מברכי' שהחיינו כיון שאין שמחה בלבו על הראי' או באכילה ואינו נהנה מפרי עצמה רק אחר תיקון גדול בתערובת מינים שונים". עכ"ד. וכן כתב הרב בן איש חי (פרשת ראה אות יד) לגבי תפוחים שהם בוסר, יעו"ש.

והנה על דברי הכתב סופר, בא בטענה הרב שדי חמד (מערכת ברכות אסיפת דינים סי' ב אות ב), שאיך לא זכר משנה שלימה במס' מעשרות שהאתרוג חייב גם כשהוא קטן, וממילא אינם דומים לבוסר, ומה שמגיע אלינו ודאי שכבר אינו בוסר ואין ספק לגביו. וכבר יישב את קושייתו בלקוטי הערות בסו"ס הכתב סופר, שכוונת השו"ע שאין לברך על בוסר עד שייגמר פריו וכמבואר במשנ"ב שם, ואם כן גם אם ברכתו העץ עדיין לפני גמר פרי אין מברכין שהחיינו. ועוד ראה בשו"ת פנים מאירות ח"א סי' סה.

ובאמת שהאתרוגים המגיעים בימינו אינם בוסר בוודאי, אלא שמחוסרים הם תיקון להמתיקם [והאתרוגים ממרוקו ראויים יותר לאוכלם כמות שהם] ובכה"ג כבר כתב מרן הרחיד"א בברכי יוסף (סי' רכה אות ד) שמברך שהחיינו וכתב שזה דין פשוט, [וראה עוד מה שכתבנו בס"ק הבא]. אולם אה"נ אם יגיע בוסר בוודאי, יש להימנע ולא לברך שהחיינו שכך נראה דעת רוה"פ ובלא"ה קיי"ל סב"ל.

ג. מרקחת אתרוג שאין ניכר אם הוא חדש או ישן:

טעם נוסף כתב הרב אשל אברהם (בוטאשטש סי' רכה) כתב מחד לדחות סברת הבוסר שהבאנו לעיל, אולם כתב שכיון ואין האתרוג נאכל אלא לאחר טיגון,

ממילא על אכילה לא שייך לברך שהחיינו כיון שכבר אינו ניכר בין חדש לישן. וקודם הטיגון אינו עומד כלל לאכילה. וציטטו דבריו להלכה בליקוטים להר"ר יו"ט ברונשפיגל על סדר ברכתה נהנין לאדמו"ר הזקן בעל התניא (עמ' לג הערה יח). וכ"ה להלכה הגרא"ח נאה בביאור בדי השולחן על ספרו קצות השולחן (סי' סג ס"ק ב) וז"ל: "ואתרוג הדר באילן משנה לשנה כתבו הל"ק"ט והשע"א שלא לברך עליו והו"ד בבאה"ט סי' רכה ויש שכתבו לברך אבל צ"ע כיון דאין דרך האתרוג לאכלו כמות שהוא כלל, ונאכל כמרקחת והמרקחת שלו מתקיימת משנה לשנה ואין שינוי טעם בין מרקחת חדשה למרקחת ישנה ואין ניכר כלל שהוא חדש, לכאורה בכה"ג לא שייך לברך. שו"מ בשד"ח מע' ברכות סי' ב' שהאריך ברין האתרוג וסיים דסב"ל. אבל לא העירו הפוסקים ממה שכתבתי דבמרקחת אין חילוק בין ישנה לחדשה, וכמ"ש לענין יין חדש שלא לברך עליו לפי שביין אינו ניכר בין חדש לישן" עכ"ל. ושוב ראיתי לתלמידו המובהק של הרב אשל אברהם הגאון המהרש"ם בספרו דעת תורה בסי' רכה (סעי' ז) שכתב שמצא בכתבי הדעת קדושים [שהוא בעל האשל אברהם] שכתב שאם נגמר לגבי אכילה בבישול או בטיגון בדבש י"ל דשייך שהחיינו בבישול וטיגון, ואולי גם לגבי חי אז יוכל לברך שהחיינו כיון דבבישול וטיגון ראוי הוא לאכילה, ורחוק לומר שיברך אח"כ שנית כשיגמר להיות ראוי לאכלו חי, ונכון לצרפו חי לפרי אחר עכ"ל. והוא דלא כמ"ש בספרו א"א. ועוד עי' בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' צז) ובח"ג (סי' עו) ס"ק א בד"ה ברם, ובאות ב) ובתשובתו השניה שם דן לדקדק בדברי הברכ"י ודוק בדבריו שם.

ואמנם כפי שכתבנו בסוף ס"ק הקודם, בשם מרן הברכ"י שגם במבושל מברך שהחיינו הגם שלא ניכר במבושל, וכתב שכן הדין פשוט. [ואמנם הרוצה ימצא מקום לחלק ולומר דכ"ז כאשר הפרי חדש לפניך, רק אתה צריך לבשלו כי כן דרכו, ולכן פשוט שמברך שהחיינו, אולם אם פרי כבר רקוח לפניך, ואין אתה יודע ומבחין אם חדש או ישן, אף אם יאמר לך מי שעשאה למרקחת שזה מפרי חדש, אין לך שמחת הלב בזה ודוק בדברי הפוס' הנז'].

ד. אין לברך שהחיינו על האכילה כיון שבירך על הנטילה:

הנה סברא זו מצאנוה לראשונה אצל רבי יוסף ב"ר משה תלמידו של הגאון בעל תרומת הדשן בספרו לקט יושר (עמ' 149 בד"ה ויום השמיני) שכתב, ולעולם כשאכל האתרוג אינו עושה שהחיינו על האכילה, כיון שעשה שהחיינו על המצוה, ואמר, אפילו אם עשה שהחיינו על הראיה, אינו צריך לברך שהחיינו על האכילה. עכ"ל.

ולעיל הבאנו שכ"כ בשו"ת מהר"י אשכנזי שאם בירך שהחיינו בשעת נטילה למצוה אף דמצוות לאו ליהנות ניתנו, מ"מ מלבד המצוה יש הנאת עצמו בראייה ראוי להריח, ולכן אין צריך לברך בשעת הנטילה. וכן כתב להלכה הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' צב). וראה עוד במור וקציעה שהבאנו לעיל שכתב "ואף על גב דקמברך עליהו בעת מצותן, ליכא למימר דנסמוד אזמן דמצוה דההיא מילתא אחריתא היא משום המצוה בלחוד, ולא משום הנאה, וברכת הראיה דהנאה היא, וחייב בה מיד" וכל זה אם כן קודם שאמר שהחיינו על המצווה, אולם אח"כ אה"נ לא יחזור ויברך. וכן בדברי משכנות הרועים שהזכרנו לעיל, סיים שבוודאי אם אוכל אתרוג לאחר שכבר בירך על הנטילה בוודאי שאין לברך. וכבר האריך בשאלה זו הגאון בשו"ת הרי בשמים (מהדו"ת סי' יב), וכתב לדון מכמה צדדים בסוגיא זו בהרחבה, ומסקנתו היא שאם בירך שהחיינו על

הנטילה זה פוטר שהחיינו של האכילה, יעו"ש. וכ"פ הרב בן איש חי (פרשת ראה אות יא) שקודם סוכות מנהגם בביתם לאוכלו ולברך עליו ברכת שהחיינו, אולם שאר הציבור שאין מצוי בידם אלא לאחר סוכות אין להם לברך לפני האכילה מפני שכבר בירכו על הנטילה. וכ"כ הרב כה"ח (ס' רכה אות מג).

ואמנם הרב כתב סופר שהבאנו לעיל כתב שיש לברך על האכילה אף אם בירך על הנטילה [לא למעשה כי למעשה פטר מחמת דברים אחרים שלא לברך שהחיינו וכאמור לעיל] יוכל לברך על האכילה, כיון שבימינו המנהג שלא לברך על הראיה, אם כן כאשר מברך על הנטילה הוי כמי שכיון שלא לצאת בברכת שהחיינו על אשר יאכל בהמשך, יעו"ש. וראה מש"כ על סברתו זו הרה"ג החסיד רבי יוחנן גור אריה שליט"א בקובץ אהלי שם (חוברת ו מחודש אלול תשנ"א).

וכן דעת רוה"פ להלכה שכל שבירך על הנטילה אינו חוזר ומברך על האכילה, ובשו"ת נחלה לישראל (ס' לז אות כא) כתב שכן אמרו לו שכך דעתו של השר שלום מבעלזא שאין לחזור ולברך על האכילה. [וראה עוד בספרו במשכנות הרועים שם מש"כ בסוף הקטע הראשון בתשובה]. וכן הביא בספר טעמי המנהגים עניני ברכות (אות ריא) משמו. וכן דעת מרן הגרשז"א זצ"ל והביא דבריו בספר ועלה לא יבול (עמ' קכב) שאין לברך שהחיינו על האכילה אם בירך על הנטילה, [אולם דעתו שאם אוכל האתרוג לפני הנטילה מברך שהחיינו, הגם שהוא דר באילנו משנה לשנה, מכל מקום בזמנינו יש לו זמן מסוים של לקיטה לפני סוכות ואין רגילים לקטוף כל השנה ע"כ. וראה מש"כ בזה לעיל]. וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל שאין לברך על האכילה אם בירך על המצוה, והביא הדין משמו בספר וישמע משה (בדיני ברכת שהחיינו עמ' צב). וכאמור לעיל כן היא דעתו של מרן זצ"ל בספרו חזו"ע הנז' לעיל. וכ"כ הגר"ש מזרחי זצ"ל בספרו שו"ת דברי שלום (חלק שני סי' צד).

והשתא נתנה ראש ונשובה אל תחילת דברינו, דאם נאמר שעיקר הטעם שאין מברכים שהחיינו הוא מהאי טעמא שבירכו על נטילתו, אם כן נשים דידן שאין מברכות על האתרוג, צריכות הן לברך קודם אכילת המרקחת של האתרוג, ובאמת שכך דעתו של מרן הראש"ל זצ"ל, כפי שמתברר מדבריו בחזו"ע שם, וכפי שהביא להדיא בשו"ת מעין אומר הנז' לעיל. וכן ראיתי שכתב הגר"א זכאי בספר אוצרות ההלכה – הברכה והלכותיה (ס' ס סעי' יט הערה 28) שנשים צריכות לברך כיון שלא בירכו בסוכות.

ואמנם לשאר הטעמים הנז' אין לברך ברכת שהחיינו גם אם לא בירך בסוכות כגון אשה. והגם שעל טעם של מרקחת, נימא שהכרעת הברכ"י שאפשר לברך, וכן טעם של בוסר לא שייכא, כי בימינו אינם בוסר, אולם הטעם הראשון, שרבים חששו לו כיון ששו"ס הוא דר באילנו משנה לשנה, והביאו זאת האחרונים הלכה למעשה. ושו"ר קעת שגם הגר"ש מזרחי בדברי שלום הנז' לעיל, אחר שהביא את מנהג ירושלים שנהגו לברך שהחיינו, הוסיף ובוזה סיים את דבריו שלפי דברי הלק"ט והמשנ"ב אין לברך שהחיינו. ועוד מצאתי להגאון נאמ"ן שליט"א שכתב בירחון אור תורה (חודש שבט תשס"א עמ' שד"ם) על דברי הבא"ח שכתב שלא לברך על שהחיינו על אתרוג בטו בשבט, כיון שברכו בסוכות, וכתב על זה הגאון נאמ"ן ולפי"ז נשים שלא בירכו שהחיינו בלולב, צריכות לברך על האתרוג בטו בשבט. אולם הוסיף וסיים דבריו, מיהו לפי דעת המשנ"ב (ס' רכה ס"ק טז) נראה שאין

לברך על האתרוג שהחיינו לכו"ע, לפי שדר באילנו משנה לשנה. עכ"ל. אמנם כמו שביארנו לעיל גם הרב בא"ח סמך דבריו על דברי הרב פרי האדמה, וכן דעת מרן הראש"ל בחזו"ע הנז'. אולם כפי שכתבנו לעיל, בימינו עצי האתרוגים מניבים כל השנה חדשים ויש פרחים כל השנה בעוד שהישנים עליהם, והמגדלים לצרכי קוסמטיקה ובריאות צורכים מעצים אלו כל השנה, וכן הוא בגידולים הטבעיים, אולם בגידול המסחרי אכן מורידים ככל האפשר הפריחות עד לקראת הקיץ שאותם פרחים עתידים להניב את האתרוגים העתידיים, אולם גם אז מעל 20% עדיין נשארים על העץ, כך שבהחלט יתכן שהאתרוג לא רק דר באילנו [כלומר ישן שנותר עד שהחדש יוצא] אלא גם מתחדש כל העת [כלומר נותן פרחים כאשר יש כבר גדולים ממנו על העץ, כך שהוא ממש שווה לירק בזה], ובכה"ג לית מאן דפליג על הכרעת השו"ע שאין לברך שהחיינו. וכיון שזו המציאות שלפנינו בפרט באתרוגים תימניים, יש לומר בזה סב"ל, כי בכה"ג לא מצאנו מנהג וכמבואר לעיל. ובפרט ששו"ס מצטרף כאן החששות הנוספות שיש על מרקחת וכמבואר לעיל. ולכן יותר נכון שאשה לא תברך על זה שהחיינו, וכל שיכולה תוציא את עצמה ידי חובה בפרי אחר ותכוין גם על האתרוג אולם בלא"ה לא תברך על האתרוג מחמת כל אשר זכרנו לעיל.

העולה לדינא:

גם נשים דידן שאינן מברכות על הלולב, לא נכון שיברכו ברכת שהחיינו על מרקחת אתרוגים בטו בשבט, ויברכו על פרי חדש אחר שהחיינו ויכוונו להוציא בברכה את מרקחת האתרוג.

בברכה

שניאור ז. רווח

הפרשת ישראל בפירות של גוי, ובדין מאמין על ידו, ובקטן המפריש של גדול - חלק ב

בחלקו הראשון של המאמר הבאנו את דברי הראשונים הסוברים שבפירות שבבעלות גוי החייבים בתרו"מ מן התורה [כגון שקנה מישראל לאחר מירוח] יכול הגוי להפריש תרו"מ, וחלה הפרשתו מן התורה, וכן מפריש מדרבנן בפירות שחיובם מדרבנן [כשמירח הגוי פירות שקנה מישראל לאחר שהביאו שלישי]. ובדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים, ונראה יותר שסובר שבפירות החייבים מן התורה לא חלה הפרשתו מן התורה אלא מדרבנן משום גזירת בעלי כסיין. ואפשר שמדרבנן חלה גם בפירות שמן התורה פטורים, כגון שמירח גוי, וכפי שהתבאר.

עוד הובאו דברי התוספתא והירושלמי שכתבו שיש אפשרות שיחול מעשה הפרשת שליח גם כאשר השליח אינו יכול להחיל חלות תרו"מ, כגון כאשר השליח קטן או גוי, וגם כאשר המשלח אינו יכול לעשות שליח, כגון שהמשלח גוי, מ"מ יכולה ההפרשה לחול מדין "מאמין על ידו", ופירושו שהבעלים מכוונים לפעול את חלות ההפרשה על מעשה ההפרשה של השליח הנ"ל, וחל כדין כל תרו"מ הניטלת במחשבה. ולא מצאנו מי שחולק בזה [וכן מביא בד"א תרומות פ"ד סק"ח שכשגוי שליח או ששולח את ישראל להפריש, אם הבעלים הסכימו על ההפרשה אחר שהשליח הפריש, הוי כאילו הבעלים הפרישו, ומהני. ומקורו מהירושלמי הנ"ל. וכותב בשם י"א שאפילו אם יאמר בתחילה שמה שיפריש השליח יחול, מועילה ההפרשה כמו המפריש שיחול לאחר ל' יום. ואמנם כתב זאת בשם י"א, והם הנתיה"מ והמקדש מעט והמע"א, אך לא הביא מי שחולק בזה].

ונוסיף בזה את דברי הגרשז"א במעדני ארץ (תרומות פ"ד ה"א אות א ד"ה ומיהו) שהעלה עפ"י האמור לעיל שגם בשליח שהפריש מן הרע על היפה, וכדומה, אף שמדין אין שליח לדבר עבירה צ"ל שאין תרו"ת, מ"מ אם אומר המשלח שניחא לו בהפרשת השליח והם יהיו תרומה, מועילה הפרשתו.

אלא ששאלנו שאמנם היתר מאמין על ידו מתאים לגוי וקטן שעושים את פעולת ההפרשה, והישראל המשלח הוא שפועל חלות הפרשה, אבל כשישראל מפריש את של גוי קשה כיצד תועיל הפרשה לדעת הרמב"ם שהפרשת גוי לא חלה מן התורה [ע"ש מש"כ, וראה גם בסוף מאמר זה].

עוד הערנו שאם המשלח אומר במפורש שרוצה שתחול חלות התרומה על מה שהפריש השליח, פשוט יותר שמועיל, וכ"כ הנתיה"מ ואחרונים נוספים, אבל במה שחושב שההפרשה תחול, שמא לא תחול ההפרשה? וכן הקשה בכרם צבי על מה שהנהיג הגאון רבי שמואל סלנט בירושלים שהמשגיחים היהודים יפרישו את הפירות הנמצאים

בחנויות של הגוים ונמכרים ליהודים, וביאר שהוא מדין מאמין על ידו, והקשה בכר"צ שלא תועיל מחשבתו כמו בנתכוון לומר תרומה ואמר מעשר, וגמר בליבו להוציא בשפתיו שמחשבה לא מועילה. אמנם נראה גם מהירושלמי וגם ממנהג ירושלים שעפ"י הגר"ש סלנט שלא חשו כ"כ לשאלה זו. וראה להלן מה שנכתוב ליישב זאת. והבאנו שגם במקדש מעט בהל' חלה בסוף סי' שכח [כתבו הגר"ר פייבל אבד"ק בראדשין, נדפס על הספר דעת קדושים להגר"א ד"מ מבוטשאטש] כתב שיש להסתפק אם מחשבה מועילה בזה. והנה לאחר שכבר נשלח חלקו הראשון של המאמר שבתי וראיתי שספקו של המקדש מעט הוא מסיבה אחרת ממש"כ בכרס ציון הנ"ל, ולגבי אותה סיבה, מאחר הכריעו האחרונים להלכה בזה שלא כספיקו, א"כ יש לסמוך על דברי האחרונים להלכה שמועילה מחשבה [לולי קושיית הכר"צ], וכדלהלן.

הנה במקדש מעט שם כ' להסתפק בהפרשה זו אם מהני מחשבה, והראה למש"כ שם בס"ק א, ושם בגידולי הקדש כ' שספיקו הוא מפני השיטה המובאת בראשונים ברשב"א בקידושין מא. ובשיטה לנ"ל שם, שלא מהני נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר אלא בדמאי, אבל בודאי לא מועילה מחשבה בתרו"מ אלא כאשר מצטרף מעשה הפרשה למחשבת קריאת השם. ורבים ביארו שזו כוונת התוס' בחולין ז. [וכן ראיתי במו"מ שבין רע"א לדודו הרה"ג ר' וולף בשו"ת רע"א סי' כט ואילך, ובעוד מפרשים שדיברו שם. ולענ"ד צ"ע שהרי ניתן לפרש בלשונו שמועילה מחשבה גם בטבל וודאי, אלא שכוונתו שלענין שבת חשיב מתקן אף שאפשר במחשבה. וכבר כתב כך תוס' בגיטין לא. ד"ה במחשבה, וא"כ ניתן לפרש שזו כוונתו כאן]. ומ"מ להלכה כ' בד"א תרומות פ"ד הט"ז שדעת רוב הראשונים שגם בטבל ודאי ניטלת במחשבה בלי מעשה, ע"ש מקורותיו, ומביא שם שלהלכה כ' החזו"א (דמאי סי' טו סק"ה ובערלה סי' ה סק"ט) שהעיקר שגם מחשבה גרידא מועילה בטבל. וכ"נ דעת הגר"א בב"י בס"י שלא סקצ"ב, וכ"כ בשנו"א בתרומות פ"ג מ"ח. ולפי זה אין לחשוש להלכה לספק המקדש מעט.

* * *

לפי האמור לעיל שגם בהפרשת שליח שאינו בתורת שליחות, מ"מ אפשר שתחול מדין מאמין על ידו, שהמשלח מחיל את ההפרשה, ואפילו ע"י מחשבת המשלח חלה ההפרשה, שהרי רצונו שתחול, וכדין תרומה שניטלת במחשבה, א"כ קשה טובא מתי לא מועילה הפרשת שליח שאינו בר שליחות, הרי בכל מקרה של מינוי שליחות עומד גם רצונו של בעה"ב שתחול ההפרשה, ומדוע יש להזדקק כלל לפרשת שליחות בתרומה?

קושיא עד"ז הקשה כבר בשיטה לא נודע למי בקידושין (מא: ד"ה מה), מדוע הוצרכה הגמ' שם ללמוד מפסוק שיש שליחות בתרומה, הרי תרומה מועילה במחשבה, וכי גרע שליח ממחשבה? ותירץ "ליתא, דאע"ג דהוא נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר, אכתי מנא לך דאי שליח דידיה נותן עיניו בצד זה שתהא ברירתו ברירה". וכוונתו שאמנם כששליח מפריש בפועל א"צ לדיני שליחות, אלא הנפ"מ לדין שליחות הוא כשהשליח מפריש במחשבה, שלולי הפסוק לא היתה הפרשת השליח מועילה כשהפריש במחשבה. וכן כתב בס' גור אריה [להגאון רבי מנחם זמבא הי"ד. תרו"מ סי' ג סק"ה], שלדברי השיטה האלו לא הוצרכה התורה לחדש פרשת שליחות בתרומה אלא לענין תרומה במחשבה. ולכאורה כוונתם שלולי הפסוק שמחדש תורת שליחות היינו אומרים שלא תועיל הפרשת השליח במחשבה מאחר שהבעלים אינו רוצה אלא בהפרשה בפועל, אבל לאחר שהתחדשה תורת שליחות השליח כאילו עומד במקום ובכח הבעלים, וכשם שהם מפרשים במחשבה כך השליח. ולפי זה נראה שבמקום שאין תורת שליחות, והבעלים יפריש בתורת מאמין על ידו, לא תועיל הפרשת שליח במחשבה. ומת"ד הד"א (בביה"ל תרומות פ"ד ה"א ד"ה ואין) נראה שהבין שכוונת השיטה היא שכשהשליח מפריש במחשבה לא שייך לומר שהבעלים עשה תרומה על מה שהשליח חשב. ולפי

דבריו החסרון בהפרשה זו אינו מחמת שחסר במינוי השליחות כשמפריש במחשבה, אלא שהבעלים אינם עושים [או שאינם יכולים לעשות] תרומה במה שהשליח חושב. אמנם ראה במעדני ארץ פ"ד ריש ה"ב שכתב שזו סברא פשוטה שיכול הבעלים לומר שמה שיפריש השליח במחשבתו היא ההפרשה, וכאילו הבעלים הפריש במחשבה, ע"ש. ובהמשך (בד"ה וראיתי באחרונים) מביא את השיטה לא נודע למי שכתב שבכה"ג לא מהני מחשבת הבעלים, ומבאר שכוונתו שכשעושה הבעלים שליח כוונתו גם שניחא לו במה שיעשה השליח מעשה, אבל לא נשמע מזה שכוונתו שמתרצה גם בהפרשת השליח במחשבה [ובפרט שעלולות לצאת מכך תקלות], ולא מועילה ההפרשה מדין מחשבת המשלח בזה אלא מדיני שליחות. אמנם אם יאמר או יחשוב במפורש שניחא לו במחשבת המפריש תועיל הפרשת המשלח.

העולה מדברי השיטה לא נודע למי שכל שהשליח עושה מעשה הפרשה, לא צריך לדיני שליחות, וגם אם קטן או גוי הפרישו, תחול הפרשתם ע"י מחשבת המשלח.

אלא שבביה"ל שם הקשה ע"ז מהתוספתא בסופ"ק דתרומות, שמביאה מעשה בישראל שאמר לגוי תרום לי גרני, ותרם, וחזרה תרומה לגורן [חזרה והתערבה], ובא מעשה לפני ר"ג ואמר הואיל והגוי תרם אינה תרומה. הרי שלא הועיל רצון הישראל על מעשה הגוי. אמנם ליישב דעת השיטה ועוד שכתבו כדבריו, י"ל שאינה כ"כ ראייה, ואולי אף ניתן להביא משם ראייה הפוכה, שהרי מלשון התוספתא משמע שר"ג לא קם ולימד על כל הפרשת גוי שאינה הפרשה, אלא אדרבא, נראה שהיה פשוט לכל שבד"כ הפרשה כזו מועילה, ולא באו לשאול אלא מאחר שנתערבה, ולזה נזקק ר"ג להתיר. ואפשר שסובר שמאמין על ידו הוא רק כשמתרצה המשלח במעשה, וזה דווקא אם לא יצאה תקלה מת"י, ואילו שליח ישראל היה מפריש היתה חלה ההפרשה, אלא שאח"כ חזרה התרומה ונתערבה, אבל כשגוי מפריש לא חלה הפרשת הבעלים מיד אלא מחמת רצונו, ומאחר שחזרה ונתערבה אינו רוצה בהפרשה זו, וזו כוונת ר"ג [ולפי זה צ"ל שמיד חזרה ונתערבה]. וצ"ע.

ומ"מ בביה"ל שם כתב שלולי דברי השיטה יש ליישב את קושייתו כפי שכתב בנתיב"מ הנ"ל, שאם כוונתו שיחולו תרומות במחשבתו, מועיל מעשה ההפרשה של מי שאינו דיני שליחות, אבל כשרוצה שתחול ההפרשה בשליחות, צריכה ההפרשה לחול עפ"י דיני שליחות, ולא יועיל רצון הבעלים. וכע"ז כתב במעדני ארץ שם, והוסיף שכן הדין גם לעניין ברכת ההפרשה, שכשעושה שליח פירושו שנותן לו את כח ההפרשה, והשליח מפריש ומברך, אבל אם המפריש הוא הבעלים, אף אחד לא יכול לברך, מפני שהאמירה שרוצה כפי שהשליח יפריש הייתה בעת המינוי, וחלות ההפרשה תחול רק לאחר מכן, כשיפריש בפועל, ע"ש בהרחבה [ונראה שכשהבעלים עומד בשעת ההפרשה עם המפריש, אם לא מינהו כשליח גמור, אלא הבעלים הוא המפריש בדיבורו או במחשבתו, יכול הבעלים לברך]. ומ"מ מוסיף שבודאי שלא מחמת הברכה התחדשה פרשת שליחות, שהרי ברכה אינה מהתורה. ע"ש עוד.

והנה לפי דברי הגרצ"פ בכרם ציון שהובאו לעיל מתורצת ג"כ קושיית השיטה הנ"ל, שכתב שמחשבת המפריש לא תועיל משעה שהוציא בשפתיו שהוא ממנה את השליח, ומי שגמר בליבו להוציא בשפתיו לא מועילה מחשבה, כפי שמוכח במשנה בתרומות פ"ג מ"ח שאם התכוון לומר תרומה ואמר מעשר לא מועילה מחשבתו אף שתרומה ניטלת במחשבה. וכן תירץ בטורי אבן בחגיגה י. באבני שהם.

אלא שדברי האחרונים שגמר בליבו להוציא בשפתיו לא מועילה מחשבה, אינם מוסכמים, ואדרבא רבים בראשונים ובאחרונים סוברים שמועילה מחשבה בתנאים מסוימים, וכדלהלן. הנה בגמ' בערכין ה. מובא ר"מ שהאומר ערך פחות מבן חודש עלי נותן דמיו, אעפ"י שלפחות מבן ל' אין ערך, ומשום שאדם יודע שאין ערך לפחות מחודש,

וגמר ונתן לשם דמים. ובתוס' שם ד"ה אדם הקשו שאע"פ שנתן לשם דמים מ"מ בפיו הוציא בלשון ערך, וא"כ הוא כהתכוון לומר תרומה ואמר מעשר; ותירצו שמה שאמרו לא אמר כלום פירושו שמה שהוציא בפיו לא חל כלל, אבל אכן מה שבלביו חל, ובהתכוון לומר תרומה תחול התרומה אף שאמר מעשר. עוד תירצו בתוס' שם שדווקא בתרומה ואמר מעשר לא חל מאחר שמה שהוציא בפיו לא התכוון ובמה שבלביו טעה, ומוסיף הרא"ש שם, אבל בערך קטן עלי פיו וליבו שווים, אלא שהוציא דמים בלשון ערך, וסבור שעולים לסגנון אחד. עכ"ל. הרי מבואר מתירוצי התוס' שבמקום שמחשבתו של אדם מועילה, היא אפילו כנגד הדיבור שהוציא מפיו, לפי התירוץ הראשון בכל מקרה, ולפי הת' השני בכל מקרה חוץ מבמקום שטעה, ופיו וליבו אינם שווים.

עוד יש להביא מדברי הגמ' בנדרים ז. שמשתפקת אם יש יד לצדקה, ובשיטה מקובצת שם מביא בשם הרא"ם שהק' שהרי צדקה מועילה במחשבה, שנאמר "נדיב לב", וא"כ למה לא נחייבנו משום כד? ומת': "ושמא גמר בליבו פירושו שנתיישב בליבו לעשות הצדקה ולא יתחרט, אבל כאן לא נתיישב עליו ליבו כ"כ". וביאור דבריו שאכן מועילה מחשבת הלב אע"פ שביטא בשפתיו, אלא שמחשבת הלב צריכה גמירות דעת שלא יחזור בו [משא"כ דיבור שחל אף בכה"ג]. ואמנם במקום שקיימת גמירות דעת זו חלה מחשבת לב אף במקום שיש דיבור. אמנם משם אין ראיה אלא למקום שאין סתירה בין דיבורו למחשבתו, אבל כשפיו ודיבורו שווים לא תועיל מחשבתו, וזהו דין נתכוון לומר תרומה ואמר מעשר, וכדברי התוס' בערכין בת' השני.

גם בר"ש וברא"ש במשנה בתרומות פ"ג מ"ח על הדין נתכוון לומר תרומה ואמר מעשר לא אמר כלום פירושו שהוא דווקא כשפיו וליבו סותרים, אבל אם אינם סותרים זא"ז חלה מחשבתו. ובש"ך בס' שלא סקע"ו ביאר כדברי הר"ש, ע"ש. וראיתי שכבר תמה בגידולי הקדש (ריש ס' שכת) על הטו"א שדן בדברי המשנה, ולא הביא את דברי הר"ש והרא"ש שאינם כדעתו.

וראה ס' רנח ס"ב ברמ"א: אם רצה לומר על סלע זה לצדקה, ואמר על סלע אחר, הוא טעות ואינו כלום. ובש"ך שם דן מ"ש ממי שחשב לתת צדקה שפסק הרמ"א שחלה מחשבתו. ותירץ בתחילה שאכן הסלע שחשב עליה נתפסת לצדקה, ורק אותה שדיבר עליה לא חלה. ובת' השני כ' שגם הסלע שחשב עליה לא חלה מפני שגמר בליבו שלא תחול צדקה עד שיאמר בפיו, וכאן לא אמר עליה. הנה בשני תירוציו נראה שסובר כמו שכ' הוא עצמו בס' שלא הנ"ל שרק כשפיו וליבו סותרים לא חלה מחשבתו. בת' הראשון מבאר שמחשבתו חלה, ואף שכ' שכשפיו וליבו סותרים לא חל, כאן לא חשיב פיו וליבו סותרים, שהרי סלע זה לצדקה אינו סותר סלע אחר [ופשוט]. וכן תירץ בגידולי הקדש שם]. וגם בת' השני כוונתו שמחשבה מועילה בכה"ג, אלא שבצדקה יש אומדנא שאינו רוצה להתחייב בכל מחשבה, ולכן דעתו שלא תחול הצדקה עד שיוציא בפיו.

אמנם הגר"א שם דימה את דין הרמ"א לנתכוון לתרומה ואמר מעשר, הרי שסובר שבאומר סלע זה וחשב על סלע אחר דומה לנתכוון לתרומה, וא"כ לא חלה מחשבה אף שאינם סותרים זא"ז, וא"כ דבריו כדעת הטו"א. אלא שלענ"ד אינה ראיה, שאפשר שלמד הגר"א שגם סלע זה סותר לסלע אחר מאחר שאינו רוצה להפריש שניים, ולכן כשמוציא בפה סלע אחר כוונתו שאם יחול הראשון אינו רוצה להפריש את השני. אבל כשאינם סותרים, כגון בדין יד לצדקה, מועילה מחשבתו, וכ"ש כשלא אמר כלום אלא רק גמר בליבו להוציא בשפתיו תועיל המחשבה. וצ"ע.

וראה גם במעדני ארץ שם שהביא את תירוצו של החת"ס [או"ח סוס"י קעו] על השאלה הנ"ל, שכל הפרשת שליח שאינה חלה תועיל מדין מחשבת בעה"ב, ולפי תירוץ החת"ס נראה שאינה מועילה ההפרשה גם מדין מחשבת בעה"ב, אלא שיש נפ"מ אם מועיל מטעם שליחות, לענין שליח עושה שליח, ולענין פחת עשרה או הוסיף, ולענין שאלה על

ההפרשה, ע"ש בהרחבה, ומה שהקשה עליו. ועוד הביא שם דעת כמה מהאחרונים בענין זה. וע"ע גם בגידולי הקדש על הדעת קדושים הנ"ל ביו"ד סי' שכח ס"א.

העולה מהאמור לעיל שרבים מהראשונים והאחרונים סוברים שמחשבה מועילה אפילו כשהוציא בשפתיו דבר אחר, ולכה"פ כשדיבורו אינו סותר למחשבתו. אמנם, בכל מינוי שליחות לא תחול ההפרשה גם מחמת הפרשת הבעלים, שהרי ברור בכל שליחות שכוונתו למנות את השליח שליחות גמורה, גם לפעול חלות, והרי הוא כמוסר לו את כח ההפרשה. ועוד, שהרי השליח מברך על ההפרשה, וכבר הבאנו לעיל בשם הגרשז"א שאם אינו פועל את חלות ההפרשה אינו מברך. אמנם כל זה כששייכת תורת שליחות, אבל כאשר השליח אינו בר שליחות, לכאורה מינוי השליחות ע"י הבעלים אינו על חלות ההפרשה אלא רק על מעשה השליחות, וא"כ אין פיו סותר למחשבתו. ואמנם לפי השיטה לא נודע למי וההולכים כשיטתו מועילה מחשבת הבעלים. ואפשר שהחולקים וסוברים שלא מועילה הפרשת הבעלים בזה הוא משום שבדרך כלל מינוי השליחות הוא גם על החלות, וא"כ צריך לפרש בזה שאין כוונתו לכך.

ואם כנים דברינו הנ"ל, ניתן לבאר ולישב את קושיית הגרצ"פ בכרם ציון על מה שהנהיג הגר"ש סלנט להפריש תרומה מפירות הגויים בירושלים. שתמה בכר"צ שהרי זה כחשב תרומה ואמר מעשר, שמא י"ל שמאחר שהנידון שם הוא כשהבעלים גוי, אין להגדיר את הגוי כגמר בליבו להוציא בשפתיו, ואף שהוא ממנה את השליח היהודי כשליח, מ"מ אינו בקיא בהבנת הגדרת השליחות, אלא יודע שהיהודי מפריש פירות ומגדיר אותם כתרומה, אך אינו יודע ומבין איך זה חל, ולדידו היהודי עושה רק מעשה בעלמא שחל, ואינו יכול לדעת האם זה פועל כחלות שליחות או מחמת שהוא עצמו רוצה בכך, והגוי אינו יורד להבנת השליחות בזה, ושונה מישראל שיוודע שהשליח הוא שליח גם על החלות, ולכן אין בזה משום גמר בליבו שחלות ההפרשה יהיה ע"י שליח ולא על ידו. ואפשר שמשום כך הפרישו בירושלים וסמכו בזה על התרצות הגוי ומאמין על ידו.

ולמעשה נראה מהגרש"ס והגרצ"פ והגרשז"א שמנהג ירוש' שבפירות החייבים השייכים לגוי, הפרשתו של הישראל מועילה כשהגוי מאמין על ידו מדאורייתא, וכן הבאנו רבים שדנו בזה להלכה ולמעשה. אלא שכאמור לעיל כתבנו לדון בדעת הרמב"ם שהפרשת גוי לא מועילה מן התורה אלא מדרבנן, ומשום גזירת בעלי כיסין, ולפי זה קשה איך הפרישו והסתמכו על מאמין על ידו? וכתבנו לעיל שמ"מ מה שנקטו להפריש, או משום שסברו שבזה"ז שתרו"מ מדרבנן מועילה הפרשת גוי, ודחוק. ויותר נראה שנקטו בזה להלכה שלא כדעת הרמב"ם, או שסברו שגם הרמב"ם מודה שבפירות חייבים מועילה הפרשתו מן התורה, וכדעת כמה מן האחרונים.

לסיכום:

א. קיימת בעיה בהפרשת תרו"מ מפירות החייבים בתרו"מ ונמצאים כעת ביד גוי. ישראל אינו יכול להיות שליחו של הגוי להפרשה. הבעיה קיימת בשווקים כאשר הסיטונאי או הקימעונאי הוא גוי שקנה פירות החייבים, ומוכר אותם לישראל. ישנם פתרונות שונים [וראה בגליון זה את מאמרו הנפלא של הרב הגאון רבי אליהו מונק שליט"א, מו"צ חניכי הישיבות ורה"כ, שהביא שאלה בעניין זה לגבי ישיבה שקונה פירות החייבים בתרו"מ, ומשלמת לאחר זמן, והחוק באותה מדינה קובע שכל סחורה שייכת למוכר כל עוד לא הסתיים התשלום עליה. ע"ש שהעמיק בכל זה]. מאמר זה התמקד בעיקר בהפרשה הנקראת מאמין על ידו, ובה השליח אינו עושה אלא את מעשה ההפרשה, אך חלות ההפרשה פועל המשלח בעל הפירות.

- ב.** מי ששלח שליח להפריש, ואמר בפיו שרצונו שההפרשה תחול על מה שהפריש השליח, מועילה הפרשת המשלח אפילו במקום שהשליחות אינה חלה.
- ג.** וכן אם המשלח חושב בליבו שרוצה שתחול הפרשת השליח חלה ההפרשה, כנ"ל [אמנם באופן שמחשבתו מבטלת את מינוי השליחות שייך הדין לסוגיית מחשבה אינה מבטלת מעשה, כמבואר בקידושין נט., ואין עניינה כאן]
- ד.** שליח יכול להפריש במחשבה כשם שהמשלח יכול. יש סוברים שגם הבעלים אינו יכול להפריש בטבל ודאי במחשבה בלי הפרשה כלל, ורק אם הפריש בפועל מועילה מחשבתו בהפרשה. ורק בדמאי יכול להפריש במחשבה בלבד. ולהלכה נקטו שגם בטבל ודאי ניתן להפריש במחשבה בלבד.
- ה.** כששליח מפריש במחשבה ללא מעשה, והפרשתו אינה חלה מאחר שאינו יכול להיות שליח, או שהיה שליח לדבר עבירה, יש סוברים שלא תועיל מחשבת הבעלים שרצונו שתחול ההפרשה על מה שחשב השליח. אבל הגרשז"א פסק שפשוט שיכול הבעלים לחשוב שההפרשה תחול על מה שחשב השליח.
- ו.** פירות החייבים בתרו"מ, ונמצאים ביד גוי, אם הפריש הגוי תרומות ומעשרות חלה הפרשתו [כמבואר במשנה בתרומות פ"ג מ"ט], לפי רוב הראשונים מן התורה, ובדעת הרמב"ם י"ס שבפירות החייבים הוא מן התורה, וי"ס שאינו אלא מדרבנן. ורבים מהאחרונים נקטו להלכה כדעה הראשונה שמועילה הפרשתו ופירותיו מתוקנים גם כשיגיעו ליד ישראל [לכה"פ בזה"ז שחיוב תרו"מ מדרבנן].
- ז.** נהגו בירושלים בעבר ע"פ הוראות הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל שישאל מפריש את פירותיו של המוכר הגוי מדין מאמין על ידו, והפירות היו מתוקנים לקונים היהודים. ואף שהגוי לא אמר בפיו שזו תרומה, חלה הפרשתו. ויש מי שפקפק וסבר שמאחר שמינה שליח ואינו מפריש בפה, אין הפרשתו חלה.
- ח.** כוונת המשלח שתחול ההפרשה מועיל בין בגוי שמשלח את ישראל, כנ"ל, בין בישראל שמשלח גוי לעשות מעשה הפרשה, ובין בישראל גדול שמשלח את הקטן להפריש והגדול מאמין על ידו. כמו כן, שליח ישראל שנהיה שליח לדבר עבירה, כגון שהפריש מן הרע על היפה, יכול המשלח לומר שרוצה שההפרשה תחול כך, וחלה ההפרשה.
- ט.** רצון המשלח שתחול הפרשת השליח מועיל בין אם אמר אחרי הפרשת השליח, ובין אם אמר קודם ההפרשה שכשיפרישו בפועל תחול ההפרשה. הפרשת המשלח בכל המקרים חלה כסדר ההפרשה, ולא בבת אחת, ואין בזה משום איסור מקדים את המאוחר. אמנם לגבי תרומה גדולה שאין לה שיעור דן הגרשז"א שאפשר שלא תועיל מלמפרע, כל עוד אינו יודע מהי כמות ההפרשה שמפריש, ע"ש.
- י.** שליח רגיל שמפריש תרו"מ, הוא המברך, מאחר שהוא פועל גם את חלות ההפרשה. אמנם אם השליח עושה רק את מעשה ההפרשה, ואת חלות ההפרשה פועל המשלח, וכגון במאמין על ידו, כ' הגרשז"א שאין מברך ע"ז לא השליח המפריש ולא בעל הפירות שפועל את חלות ההפרשה, מאחר שבשעה שפועל את החלות אין מעשה. ולפי זה כתבנו שאם הבעלים נמצא בשעת מעשה ההפרשה שם, ובאותה שעה קורא שם, הוא מברך.

ט"ו בשבט

במעלת היום דט"ו בשבט, בפשוטו אין בו כלום כ"א סימנא בעלמא, לידע מנין השנים לכל הלכות זרעים, אך לבני אדם אין בו כלום. אולם מצינו דינים מחמת שיום זה הוא ראש השנה לאילנות, עי' סי' קל"א סעי' ו' שאין נפילת אפים ביום זה לפי שהוא ר"ה, עי' סי' תקע"ב סעי' ג' שאין מתענים בו לפי שהוא ר"ה, ובב"י הוסיף דהוי כמו כל ארבעה ראשי שנים הם, ובפשוטו הכוונה דדינו כשאר ד' ר"ה השנויים במשנה שאין אומרים בהם תחנון ואין מתענים בו, אולם הגר"א בסי' קל"א אות י"ג 'וכמו כל ד' ר"ה שהן יום טוב', והדברים צ"ב מה יש ביום זה יותר משאר ימים עד שנחשיבו כיו"ט. [ובדמשק אליעזר (שם) כתב לבאר כוונת הגר"א במש"כ 'וכמו כל ד' ר"ה שהן יום טוב', דלא קאי אמתני' דריש ר"ה, לפי דשם א' אלול וא' ניסן אינם יו"ט משום ר"ה, אלא למתני' בדף ט"ז ע"א ברבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון וכו' ובחג נידונים על המים, והיינו שעצם המשפט מביא קרבת אלקים, ועל זה היו"ט. אך אכתי צ"ע אמאי ט"ו שבט חשיב יו"ט, הא על הפירות דנין בעצרת ולא בט"ו בשבט].

ב'טור ברקת' להגה"ק רבי חיים הכהן זצ"ל תלמיד מהרח"ו זצוק"ל סי' תרע"ב כתב, דביום זה (ט"ו בשבט) נפתחים אוצרות השמים להריק על העולם שפע רב בכל עניני 'פירות' רוחניים וגשמיים כאחד, והוא נקרא ראש השנה לאילנות, ודייקו בזוהר שלכן נקרא ר"ה לאילנות בלשון רבים, ולא ר"ה לאילן, לרמז שהוא ר"ה וזמן שפע גם לבני אדם כמש"כ (דברים כ', י"ט) כי האדם עץ השדה. [והדמיון שבין אדם לעץ השדה, כתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ז) כי העץ מוכרח להיות מחובר למקור שורשם במעבה האדמה, ואם ינתקו אותו מן השורש יאבד את חיותו וייתבש, כן הוא האדם, אך בהיפוך מן הצומח שהוא למעלה ושורשו למטה באדמה, והאדם נמצא למטה בזה העולם ושורש נשמתו נטועה בגבהי מרומים, ועליו להיזהר ביתר שאת ועוז שלא לנתק מן השורש העליון ויהיה קשור לאביו שבשמים, כי אם חלילה ינתק משורש הקדושה יאבד הנשמה לגמרי. ויש שפירשו שהכוונה שכמו עץ שהוא גדל ביופי ובהדר מ"מ אם אינו נותן פירות הוא 'אילן סרק' ואינו נחשב לכלום, כן האדם אם אינו עושה פירות דהיינו תורה ומעשים טובים הרי הוא כ'סרק'. ויש שפירשו שהדמיון לעץ השדה, עפ"י הגמ' בריש מועד קטן שבפעולת השקאת האדמה יש ב' תכונות, והם ב' מלאכות לחיוב, האחד הוא מלאכת חורש - לרפויי ארעא, והשני מלאכת זורע - לצמוחי פירי, כן השקאת האדם ע"י מי התורה - אין מים אלא תורה, אף היא פעולתה בשמים, לרפויי ארעא - מעדנת את ההרגשים מרככת את הטבעים והמידות, וכמו שאמרו במו"ק (דף ט"ז

ע"ב) כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת וכו', והפעולה השניה הנוצרת ע"י השקאת מי התורה, הוא לצמוחי פירי, שהתורה מגדלת ומרוממת את האדם, ובזה יובן היטב מה דדרשו חז"ל בתענית (דף ז' ע"א) דקראי 'כי האדם עץ השדה' קאי על תלמידי חכמים, והיינו שרק ע"י השקאת מי התורה הוא נמשל לעץ השדה]. ובשם החידושי הר"ם שהוסיף בזה, דכיון דר"ה לאילנות הוא זמן התחדשות הפריחה והצמיחה בבריאה, א"כ הרי הוא ג"כ זמן התחדשות הפריחה והצמיחה בתורה בשפע רוחני של מעלה, שהרי אסתכל באורייתא וברא עלמא, והתחדשות בבריאה היא מכח ומחמת שיש התחדשות בתורה, ועל כן חידוש בשפע הטבעי מורה בהכרח על חידוש בשפע הרוחני. בתרגום שני (אסתר ג') איתא שבשעה שהפיל המן הרשע את הפור מחודש לחודש, נפל הפור על חודש שבט, נענה ואמר הלא בר"ח שבט (לב"ש) חל ר"ה לאילנות, לא אוכל להביא פרוענות לישראל בחודש זה ולא אוכל להשמידם אז, וכתב ע"ז בספר 'זכר דוד' להרה"ק רבי דוד זכות (מאמר ג' פצ"ז) דחזינון מזה דיום ר"ה לאילן מסוגל לעכב כל פרענות וכל רע מראשי עם קדוש.

והגרש"י בורנשטיין זצ"ל ביאר דברים נפלאים במהותו של ט"ו בשבט, דהנה ביום הזה מתגלה כל השפע של הגשמים שהתחדש בשנה זו, ולכן לענין מעשרות וערלה נקבע לפי מה שחנט ביום הזה, כי מה שחנט וצמח עד אז הוא מגשמי שנה שעברה דהיינו מן השפע של השנה הקודמת, אבל מה שחנט וצומח מכאן ואילך הוא מגשמי שנה זו. וכידוע דירידת גשמים היא גילוי של הארת פנים של מעלה, כמו שכתב רש"י עה"פ (תהילים ס"ז ב') 'יאר פניו אתנו סלה' – להארות פנים שוחקות לתת טל ומטר, והיינו כנ"ל דגשמים הם גילוי של פנים שוחקות. ואיתא עוד בתענית (דף ז' ע"ב) אמר רב אושעיא גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו שנאמר תפתח ארץ ויפרו ישע, וברש"י (ד"ה ישועה): מליצי זכות נכנסין לפניו ביום הגשמים שנזכר לישועה 'מתוך שעת רצון הוא' לישנא דקרא ויפרו ישע ואימתי בזמן שהשחקים יזלו צדק, רצית ה' ארצך במים, ע"כ. נמצא דהגילוי של ט"ו בשבט שהוא הזמן שמתגלה שפע הגשמים של השנה החדשה, היא גילוי של הארת פנים – פנים שוחקות של מעלה. ולפ"י מובן מדוע הוא נקרא יום טוב, דהנה הגר"א על מטבע התפילה 'שים שלום טובה וברכה' כתב שהוא מכוון כנגד ברכת כהנים, ו'טובה' הוא כנגד 'יאר', וכדכתיב וירא אלוקים את ה'אור' כי 'טוב', רבים אומרים מי יראנו 'טוב' נסה עלינו 'אור' פניך ה' (תהלים ד', ז'). והיינו שפסגת הטובה היא הארת פנים של מעלה, פירושו של 'טוב' הוא 'אור' מלמעלה. וא"כ פירוש השם 'יום טוב' הוא יום של הארת פנים של מעלה. כל יום טוב והארת פנים שלו, פסח – ההארה של גאולת מצרים, עצרת – מתן תורה, ראש השנה – ה' אורי בר"ה, יום הכיפורים – לפני ה' תטהרו, חנוכה – קל ה' ויאר לנו, פורים – ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. ועל דרך הזה בט"ו בשבט, שהוא יום ההארה של 'יאר פניו אתנו סלה' – להארות פנים שוחקות לתת טל ומטר, ע"י הגילוי של שפע הגשמים.

ומאחר שיום זה הוא הארת פנים של מעלה להשפיע עלינו שפע ברכה, גשמי ברכה, א"כ ודאי שיש בו גם הארת פנים לתורה להתחדשות והתחזקות בהשגת התורה, ובספורנו עה"פ 'האר פניך ונושעה' כתב האר פניך – להבינו בתורה, והיינו שהבנה בתורה היא מכח האר פניך, וא"כ יום זה שהוא גילוי של הארת פנים של מעלה ודאי שהוא מסוגל להתחדשות בתורה ובהבנתה. ובאמת אנו מוצאים בתורה כי בראש חודש שבט החלה התחדשות מיוחדת בלימוד התורה, כדכתיב ויהי

בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אתו אלהם, בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר (דברים א, ג-ה), והיינו דתחילת ביאור התורה של משנה תורה החל בראש חודש שבט, והוא לפי שראש חודש שבט הוא זמן התחדשות באילנות, ולכן לדעת ב"ש הוא ר"ה לאילנות, וגם לדעת ב"ה השורש הוא בר"ח אלא שהגילוי בפועל הוא בט"ו, שהוא אמצע החודש ותוקפו. ובאמת שכל התחדשות בבריאה הוא ע"י ההתחדשות בדברי תורה, וכמו שאמרו חז"ל (שבת דף קי"ד ע"א) מאי בנאים אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים שעוסקים בבנינו של עולם כל ימיהם, נמצא ביום זה שחל התחדשות הצמיחה בבריאה בע"כ שחל בו התחדשות הצמיחה בתורה, שהרי על ידו נעשה הצמיחה בבריאה, עכת"ד.

* * *

כמה הערות בדיני קדימה בברכות

א. הנה מין שבעה קודם למעלת שלם, ולפיכך זית חתוך ותפוח שלם, מברך על הזית, עי' מג"א סי' קס"ח סק"ב ומ"ב סק"ג.

אולם אם שניהם מין שבעה, כגון זית חתוך ורימון שלם, עי' סי' קס"ח סעי' א' ומ"ב סק"ג, וסי' רי"א מ"ב סק"ד ושעה"צ סק"ג. והיוצא למעשה, דמדינא לכו"ע זית חתוך קודם, אלא שלדעת המחצית השקל יר"ש יניח אחד על השני ויבצע משניהם, ולדעת השעה"צ אף יר"ש אין צריך להחמיר בזה [ורק בסעודת פת שהוא עיקר קביעת סעודה אמרי' דיר"ש ייצא גם מעלת שלם].

ב. במנהג העולם בקידושים (בשבת בביהכנ"ס) לברך בורא מיני מזונות על הקוגל, על אף שיש בשולחן ביגלאד ומציות (קרקר) שלמים.

לכאורה לאו שפיר עבדי, ומב' טעמים, א', לפי שראוי לברך על השלימות, וכדמבואר בסי' קס"ח סעי' א' היו לפניו חתיכות של פת ופת שלם הכל ממין אחד מברך על השלם אפילו הוא פת קיבר וקטן והחתיכות פת נקיה וגדולה, וכתב המג"א (סי' רי"א סק"א, והעתיקו המ"ב שם סק"ד) דה"ט לפי שמעלת שלם עדיף מחביב, ע"ש. [וכן כשאוכל חמין (טשונ"ט) ויש בו תערובת של שועועית ותפוחי אדמה חתוכים, יברך על השועועית שהוא שלם, אף אם התפ"א חביב עליו יותר]. ואם הם שוים בשלימות יברך על החביב, ואם הם שוים בחביבות יברך על הגדול, כדמבואר במ"ב סי' קס"ח ס"ק ט"ו ובשעה"צ ס"ק י"ב. ב', שראוי לברך על שאר מיני מאפה ולא על הקוגל, משום דחשיבי טפי דמהני בהם קביעות סעודה, וכמש"כ הרשב"א בברכות דף מ"ב ע"ב בהא דבירך על הפרפרת פוטר מעשה קדירה אפ"י כשלא היה מתכוין לפטרו כיון דפרפרת חשיבה טובא משום דאיהו פת ומעשה קדירה לאו פת, וכ"כ שם בדף מ"א ע"א דדוקא פרפרת שהיא חשובה פטרה מעשה קדירה אבל מעשה קדירה לא פטר את הפרפרת מהסתם לפי דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב דרך גררה אלא דרך כוונה. [והב"ב בסי' רי"א הביא לדברי הרשב"א הנ"ל לדינא שאם הקדים ובירך על הפחות חשוב אינו פוטר את המין החשוב יותר אא"כ היה דעתו עליו בברכתו, וע"ש במ"ב ס"ק ל"ב דאפ"י היו שניהם לפניו על השלחן בשעת ברכה בעינו שיתכוין לו בפירוש לפטרו]. וכ"כ בסדר ברכת הנהנין לשו"ע הרב פ"ט אות ז' דיש לברך מזונות על פת הבאה בכסנין ולא על המעשה קדירה, ואם בירך על מעשה קדירה (ולא כיוון בהדיא על שאר מיני מזונות) אינו פוטר פת הבאה בכיסנין, אלא שלמעשה כתב שאין לברך מפני שיש חולקים על דין זה. [וע"ע ברמ"א בסי' קע"ו, ומסתימת דבריו משמע דמעשה קדירה

פוטרת לפרפרת אפ"ל בסתמא כשלא נתכוין עליו בפירוש, ודלא כהנ"ל, וי"ל ואכ"מ].

ג. כשמקדש בביהכנ"ס, ואח"כ מקדש שנית בביתו כדי להוציא את ב"ב ושותה היין, יש להסתפק דשמא בזה צריך להקדים תחילה המוציא, שהרי מדיני קדימה צריך להקדים ברכת המוציא לברכת היין כדמבואר בשו"ע סי' רי"א סעי' ד' ה' (משום שלחם קודם ליין בפסוק ארץ חטה ושעורה וגפן), וגם בשבת בעי לאקדומי ברכת המוציא לברכת בפה"ג, כדאיתא בטור סי' רע"א סעי' ט' בשם הירושלמי דמה"ט צריך לכסות הפת בשעה שמקדש, כדי שלא יראה הפת בושתו שאין מקדשין עליו אלא על היין, לפי שיש לו דין קדימה בשאר מקומות (והעתיקו המ"ב שם ס"ק מ"א), אלא שאי אפשר לעשות כן שהרי צריך תחילה לעשות קידוש על היין להתיירו באכילה, ואם יברך המוציא ולא יטעום ואח"כ יקדש ויברך בפה"ג (ויטעום יין ויאכל מזונות), הרי ברכת בפה"ג היא הפסק בין ברכת המוציא לאכילה (ע"י מ"ב סי' רע"א ס"ק כ"ג), אבל בניד"ד שכבר קידש ויכול לאכול, א"כ לכאורה שיהא צריך להקדים המוציא או מזונות קודם ברכת היין. ומרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל הוסיף להסתפק גם על השומע, דשמא הכא שמברך תחילה המוציא א"כ אפשר דאף ב"ב שעדיין לא שמעו קידוש צריכים לצאת תחילה בברכת המוציא שלו, ויטעם והם לא יאכלו, ומיד אח"י יקדש ויוציאם בקידוש וישתה הוא את היין והם יאכלו לחם, דמה שיוציאם בקידוש לכאורה לא חשיב הפסק [שהרי אין הם צריכים לענות אמן, כדמבואר בשו"ע סי' רי"ט סעי' ה' דבשומע כעונה יצא אפילו בלא עניית אמן. ובעצם שמיעת הקידוש בין ברכת במ"מ לטעימת המזונות ויוצא בו מדין שומע כעונה, לא הוא הפסק כדקי"ל דהשומע קדושה באמצע שמו"ע שומע ומכוין למה שאומרים ובשמיעה שיוצא בו לא חשיבא הפסק, ודלא כדעת החולקים, וא"כ ה"נ דכוותיה, ושפיר מצי שומע ברכת בפה"ג בין ברכת במ"מ לטעימת הכוס], ונמצא דמקדים המוציא לבפה"ג.¹

אלא דיש לדון, דאפשר דתקנו חז"ל לעשות קידוש קודם המוציא, א"כ לעולם כך הוא הסדר שברכת הקידוש הוא קודם לברכת המוציא, ולפיכך לית ביה משום דיני קדימה דסי' רי"א, [וחשיב כמי שאינו רוצה לאכול משניהם בבת אחת שכתב

¹ וע"ע במש"כ הפרי מגדים בסי' רפ"ט במשב"ז סק"א, ומשמעות דבריו שהטעם שבקידוש מקדימים ליין אינו משום שא"א בענין אחר, אלא לפי דלענין קידוש, יין חשיב טפי שמקדשים עליו, ע"ש. (וע"ש שכתב שזה הטעם ג"כ כשמקדש בשכר שהוא קודם לברכת המוציא מה"ט). ולפי"ד יש לדון דהיכא שמקדש כדי להוציא אחרים נמי ברכת הגפן קודמת כיון דטור"ס מקדש ביין זה, וצ"ע. ויש שביארו עוד בע"א, דכיון דחז"ל תקנו לקדש על היין, וקודם הקידוש אסור הוא באכילה, א"כ בשעת הקידוש אין עומד לפניו הפת כלל, וחשיב כמי שמברך על היין ואין דעתו לאכול פת כלל, שאין צריך להקדים הפת, ולפי"ד היכא שכבר יוצא חובת קידוש ושוב מקדש לב"ב צריך הוא להקדים תחילה על הפת. ויש עוד שרצו לטעון דברכת הגפן דשחרית אינה רק ברכת הנהנין אלא גם ברכת הזמן, וברכת הזמן קודמת הועיל ואינה שייכת כלל לדיני קדימה האלו, וכע"ז מצינו בשו"ת אבני נור (סי' תצ"ט סק"ג) דברכת הזמן קודם לתדיר ולכן בקידוש מקדימים ברכת הזמן לברכת שהחינו, [אולם תירוצו זה תליה אי דין קדימה הוא נמי דין באכילה, דכל הקודם בפסוק צריך לאכול קודם, וקצת ראייה לזה מהא דילפי' בברכות דף מ"א ע"א כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה שנאמר ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש, ולכאורה הא כל חובת ברכת הנהנין הוא מדרבנן וא"כ איך ילפי' מקראי לענין אקדומי בברכה, ובע"כ דהוי נמי דין באכילה), ולפי"ד נדחה תירוצו זה, כיון שאף דמדיני הברכה אין צריך להקדימו מ"מ מדין האכילה צריך לאכול הפת קודם, ועב"ז במגן אברהם סי' רי"א סק"ב, ובספר 'אפיקי מגנים' שם סק"ב], וצ"ע בכ"ז.

הרמ"א (שם סעי' ה') שאינו מברך רק ע"ז שרוצה לאכול (ועי' בזה בתוס' אנשי שם בברכות פ"ו מ"ד שכתב דהא דחביב קודם היינו דוקא שאין קפידא לאכול זה קודם זה אבל אם דרך אכילתם ע"פ הרפואה 'או ממנהג' להקדים זה לזה מקדים אפילו אינו חביב), ויש להטעים בזה עוד עפמש"כ המ"ב בס"י רע"ג ס"ק י"ט דברכת בפה"ג דקידוש היום יסודה הוי ברכת המצוות ואינו משום ברכת הנהנין, ולפיכך ליכא ביה קדימה של ברכת הנהנין שצריך לעשותו רק לאחר ברכת המוציא], ולכך הכא שמוציא אחרים במצוות קידוש שפיר יכול להקדים ברכת בפה"ג לברכת המוציא. ומה דאיתא בירושלמי שצריך לכסות הפת בשעת קידוש משום בוששתו, היינו משום שיש בוששת בזה שקבעו מצות הקידוש על היין ולא על הפת, אבל אחרי שקבעו על היין תו אין שום דין קדימה לברכת המוציא קודם לברכת היין שבקידוש. ושו"מ שבדבר זה נחלקו האחרונים, דדעת ה"ט"ז (ס"י רצ"ט סק"ח) והכל בו (ס"י ל"א) שבוששת הפת היינו בזה שמקדשים על היין ולא על הפת, וכנ"ל, אולם המחצית השקל (ס"י רע"א סק"ז) ביאר שהבושת הוא לפי שצריך להקדים ע"פ דיני קדימה ברכת המוציא לברכת היין של קידוש, ואם אינו עושה כן יש בכך בזיון לברכת המוציא, וכן ראיתי לדייק ממש"כ המג"א והפמ"ג (משב"ז ס"ק י"ב) שלפי טעם זה יכול לגלות את הפת אחר שברך בפה"ג, ואם היתה בוששת הפת מצד שאין מקדשין על הפת, א"כ לא היו מתירים לגלותו עד אחר ברכת הקידוש. (נלקט משיעורי הגרב"צ פלמן זצוק"ל).

* * *

גלגל החוזר בברכות במשנת גדולי הדורות

בדיני קדימה בברכות, קי"ל שאם ברכותיהם שוות החשוב קודם, ולכן אם יש לפניו מין שבעה הרי הוא קודם לכל אפילו נגד חביב, ואם ב' המינים הם ממין שבעה מקדים המין הקרוב בפסוק לארץ, דהיינו זית - תמר - ענב - תאנה - רימון. ובאין ברכותיהם שוות (כשהיו לפניו מין העץ ומין האדמה) חביב קודם אפילו נגד שבעת המינים (הכרעת המ"ב ס"י ריא סק"ט).

ויל"ע באחד שהיה לפניו תמר תפוח ובננה, ודרגת החביבות אצלו הוא א' תפוח ב' בננה ג' תמר, על מה יברך, אם יברך על התפוח שהוא חביב הרי בברכותיהם שוות אזלינן בתר מין שבעה וא"כ תמר קודם, ואם יברך על התמר הרי בשאין ברכותיהם שוות חביב קודם והבננה יותר חביבה מן התמר, ואם יברך על הבננה הרי התפוח יותר חביבה מן הבננה, ואם יברך על התפוח הרי בברכותיהם שוות מין שבעה קודם, וחוזר חלילה.

ואאמו"ר הגרב"צ פלמן זצוק"ל אמר שיברך על התמר, וכדחזינן כעין זה בזבחים דף צ' ע"ב, לענין סדר עדיפות הקרבנות, דקי"ל דקדשי קדשים קודם לקדשים קלים, מיני זבח קודם לעוף שנמלק, חטאת קודמת לעולה אפילו חטאת העוף לעולת בהמה, וא"כ אם יבאו מעשר בהמה וחטאת העוף מעשר בהמה קודם אף שהוא קדשים קלים. ודנה הגמ' היכא שיבוא חטאת העוף ועולת בהמה ומעשר בהמה מי יקדים, חטאת העוף האיכא מעשר בהמה, מעשר בהמה האיכא עולת בהמה וכו', ומסקנת הגמ' (וכ"פ הרמב"ם פ"ט מהלכות תמידין ומוספין ה"ח) דמעלת מעשר בהמה הוא מפני שהוא מין זבח ואותו מעלה נמצאת בעולת בהמה ביותר שאת וא"כ מעשר בהמה מתבטל ונשאר רק חטאת העוף ועולת בהמה, ונמצא מקדים קודם חטאת העוף ואח"כ העולה ואח"כ המעשר, וא"כ ה"ה הכא כל מעלת הבננה משום החביבות וזה נמצא בתפוח ביתר שאר וא"כ הבננה מתבטל ונשאר תמר ותפוח ונמצא מברך על התמר ופוסט את התפוח ואח"כ מברך על הבננה.

ומרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל בעל 'האילת השחר' אמר, דיש לדחות הדמיון מסוגיא דזבחים להך דהכא, משום דהתם גבי קרבנות, כל הנידון הוא בדיני קדימה בסדר ההקדמה איזה קרבן להקריב תחילה, שהרי כולן קרבים לבסוף, והנידון הוא בסדר ההקדמה מי קודם למי, ובזה אמרינן התם בגמ' האי טעמא דמעלת מין זבח שיש למעשר בהמה יותר מחטאת העוף להקדימו לחטאת, בטלה מעלה זו במעלת מין זבח שיש גם לעולת בהמה ויתירה היא במעלתה שהיא ג"כ קדשי קדשים, והיא קודמת בדיני הקדימה, וכיון דחטאת העוף קודמת לעולת בהמה מזוגה"כ, א"כ במעלת הקדימה היא הקודמת תחלה. משא"כ הכא בניד"ד, הנה הא דבברכותיהן שוות אזלינן בתר מעלת מין שבעה והוא קודם לחביב, ובאין ברכותיהן שוות אזלינן בתר מעלת חביב וליכא מעלת מין שבעה וחביב קודם, שני נידונים אחרים הם, דבאין ברכותיהן שוות הנידון הוא בדין קדימה, איזה ברכה לברך תחלה בפה"ע או בפה"א, ובזה אזלינן בתר החביב ומברך עליו תחלה, ובברכותיהן שוות הנידון הוא על מה לברך, ואין הנידון בדיני קדימה איזה ברכה להקדים, שהרי מברך ברכה אחת על שתיהן, והנידון על איזה מהן לייחד הברכה, ובזה איכא למעלת מין שבעה שראוי לייחד עליו הברכה. וא"כ יש לומר, דאף אי נימא דהמעלה שיש לבננה יותר מהתמר מפני שחביב הוא ממנו, בטלה מעלה זו בתפוח שחביב עליו טפי, והדר בטל התפוח בתמר שהוא מין שבעה, אפ"ה אפשר דהכא שפיר ימשך הגלגל, והבננה יחזור ויקודם לתמר, שהרי מה שהתפוח התבטלה לתמר זהו נידון אחר לגמרי, דהרי התפוח והתמר ברכותיהן שוות, והנידון ביניהם הוא לא לענין קדימה, אלא לענין על מה לברך ולייחד הברכה, ולענין זה קודם התמר שהוא מין שבעה לתפוח ועליו מברכים, אבל כשחוזרים ודנים לגבי הבננה והתמר שאין ברכותיהן שוות, שבהם הנידון הוא על ענין הקדימה, איזו ברכה לברך תחילה ואיזה ברכה לאחריו שהוא נידון אחר לגמרי, לענין זה לא הוכרע קודם לכן שהתמר קודם לו בברכה, ואכתי יש לומר, דגם אחרי שהתמר קיבל את מעלתו ביחס לתפוח שעליו ראוי לברך, לא נקבע בזה מעלה בתמר גם ביחס הנידון של אין ברכותיהן שוות שיש בינו לבננה, שזה נידון אחר איזו ברכה להקדים תחלה, ומה שהתבטלה מעלת הבננה בחביבות לגבי התפוח שחביב יותר, ונקבע שעל התפוח יש דין קדימה לברך עליו תחלה, זה לא מחייב שבשעה שהברכה חזרה לתמר בנידון של ברכותיהן שוות, דמשום מין שבעה נקבע שעל התמר יברך ולא על התפוח, לא יתעורר שנית הנידון איזה ברכה יקדים תחילה, אם בפה"ע על התמר, או בפה"א על הבננה שחביב יותר מהתמר, וזה נידון אחר, ואין להכריע מסוגיא דזבחים לענין זה, דהתם בכל הג' קרבנות שלפניו זהו אותו נידון מה להקדים ומה לאחר, ולענין זה בטלה מעלת מעשר בהמה והגיע לבסוף לחטאת העוף ונקבע דין הקדימה לחטאת העוף תחלה וכנ"ל.

ומרן הגרי"י קניבסקי זצוק"ל בעל 'הקהילות יעקב', לאחר שהתפלפל בזה, אמר דמסברא נראה שצריך לברך בפה"ע על התמר תחילה, והטעם לזה, דהנה דין קדימה באין ברכותיהן שוות דחביב קודם, אינו דין באכילה אלא דין בברכה, שצריך לברך את השי"ת על החביב תחלה, והכא אם יברך בפה"ע הרי הברכה קאי גם על הפרי העץ החביב יותר מפה"א א"כ נמצא שצריך את ה' קודם על החביב יותר, אלא דכשאפשר עדיף גם שייחד את ברכתו על החביב קודם, אבל הכא שא"א לייחד הברכה על החביב קודם שהרי יש עמו תמר משבעת המינים (וכל הקודם בפסוק קודם לברכה) שעליו צריך לייחד את הברכה, ע"כ יברך את עצם הברכה על החביב קודם דהיינו שיברך בפה"ע שברכה זו קאי גם על הפה"ע החביב יותר מהכל, ובזה הקדים לברך את השי"ת גם על החביב יותר, ונתקיים בזה ג"כ מעלת חביב, אלא דלגבי התייחדות הברכה והאכילה צריך לייחדו על התמר שהוא משבעת המינים, כיון שלגבי ברכת בפה"ע שברכותיהן שוות הוא קודם, אבל מ"מ עיקר הברכה צריכה להיות בפה"ע הגם שיאכל את הכתוב קודם בפרשה כי בזה שמברך בפה"ע מקדים למעשה לברך על החביב יותר מהכל הגם

שלא יאכלנו ראשון. ומרן הקה"י הוסיף לדון דאפשר שענין חביב הוא רק אם גם יאכלנו קודם דאז התייחדות הברכה היה ע"ז, אבל מסברא אמר שנראה לו יותר שאם למעשה בברכתו בירך את ה' על החביב יותר הרי זה קודם אע"פ שלא אכלו ראשון, עכ"ד. (נלקט משיעורי הגרב"צ פלמן זצוק"ל).

* * *

הערה בדין ערלת חו"ל

לענין ערלה איתא בקידושין (דף לט ע"א) שנוהג בחוץ לארץ מכח הלכה למשה מסיני, וכ"פ הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פ"י ה"ג), ואיתא בר"ה (דף יד ע"א) דלענין שנות ערלה אזלי' בתר חנטה דט"ו בשבט, ושיעור זה הוא אף בחוץ לארץ.

והתם (בר"ה) מפרשינו טעמא אמאי אזלי' בתר ט"ו שבט, אמר ר"א א"ר אושעיא הואיל ויצאו רוב גשמי שנה, ופרש"י שכבר עבר רוב ימות הגשמים שהוא זמן רביעה ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטין מעתה, ור"ל שאז הוא התחלת שנה טבעי לאילנות שאז מתחיל חנטת הפירות של שנה זו, ולפיכך כשדרשו (שם דף י' ע"א) ובשנה הרביעית ובשנה החמישית פעמים שברביעית ועדיין אסורה משום ערלה קבעו שהוא ט"ו שבט שאז מתחיל מחזוריות חדשה באילן. אולם תוס' פירשו בענין אחר, משום שכל מה שחנט קודם שבט הוא מחמת גשמי שנה שלפני תשרי ולכן נחשבים כפירות של שנה שעברה, וכ"פ הר"ן, וביארו המפרשים דלפי תוס' יוצא שבעצם ר"ה לאילנות הוא תשרי אלא דט"ו שבט הוא סימון וגילוי מילתא בעלמא שמה שחנט עד עכשיו הוא מגשמים שלפני תשרי, ומקרא דבשנה הרביעית ובשנה החמישית דרש' שבאילן אזלי' בתר מי שנה החדשה (והחנטה לא הוי אלא סימן לאיזה שנה לשייכו). ומ"מ אף לתוס' אחרי שרבנן קבעו את השיעור דט"ו בשבט תו זה שיעור מה"ת (ועב"ז בירושלמי פאה פ"א ה"א), ולכך ליכא נפק"מ אם השנה הקודמת היתה שחונה מלאה מים או להיפך, והדברים מפורשים בריטב"א בר"ה דף ט"ו ע"א שאף בשנה מעוברת שהחניטה מתאחרת ג"כ אזלינן בתר ט"ו בשבט. ובאמת ב' הטעמים הנ"ל היא פלוגתא בירושלמי פ"ק דר"ה ה"ב (והוא בטורי אבן שם) חד אמר כבר יצאו רוב גשמי שנה (וכדפרש"י שאז זמן חנטת פירות של שנה זו) וחד אמר עד כאן הן חייו ממי השנה שעברה (וכדפ"ל תוס' דמשו"ה נחשבים לפירות של שנה שעברה לפי שחנטן מכח גשמי שנה שעברה). ולהלכה, ע"י יו"ד סי' רצ"ד ש"ך סק"י וט"ז סק"ח שהעתיקו לטעם התוס'.

והנה בחידושי מרן הגר"ח הלוי (פ"י מהלכות מאכלות אסורות הט"ו) כתב לחדש, שבהלכה למשה מסיני שערלה נוהג בחוץ לארץ לא נתחדש שגם ערלת חו"ל נכללה בקרא דערלה, דודאי דקרא איירי רק לענין ארץ ישראל, אלא שנאמר דאסורה מכח הל"מ, ובזה ביאר מש"כ הרמב"ם (שם הכ"א) דעל ערלת חו"ל מכין אותו מכת מרדות, וע"ש. והיינו דהוי דין חדש של ערלת חו"ל. ולדבריו יל"ע דבחוץ לארץ שהגשמים מתאחרים לבוא [בארץ ישראל זמן גשמים הוא משמיני עצרת, ובחוץ לארץ ברוב הארצות תקופת גשמים מתאחרת אחר ז' במרחשון כמש"כ הרא"ש בתשו' (כלל ד' סי' ל'), ויש אף מדינות (אוסטרליה ארגנטינה) שתקופת הגשמים הם בחודשי הקיץ], ועדיין לא הגיע זמן הטבעי של חנטת פירות, וכל מה שחונט עתה הוא עדיין מחמת גשמי שנה שעברה, אמאי אזלי' ביה בתר ט"ו בשבט.

ואפשר דאף לדבריו לא נתחדש בהלכה איסור חדש דערלה בחו"ל, אלא שנאמר שהיא טפלה לארץ ישראל, ולכן לזמן שנקבע בא"י כך הוא גם בחו"ל. אלא דזה א"ש רק לשיטת רש"י דר"ה הוא ט"ו שבט לפיכך גם בחו"ל אזלי' בתר ט"ו שבט, אבל לתוס' וכ"פ הט"ז והש"ך דאף לאילן ר"ה שלו הוא א' תשרי אלא שהתחדש שהקובע הוא מי שנה החדשה, א"כ בחו"ל צריך ששנת הערלה ימשך יותר מט"ו שבט, וצ"ע.